



BEHOV FOR TAKTSKIFTE

På tide å innfri samstemthetsreformen



KIRKENS NØDHJELP
actalliance



Rapporten er skrevet av Hanne Sofie Lindahl i samarbeid med Avdeling for politikk og samfunn i Kirkens Nødhjelp.

Takk til Changemaker, Redd Barna, Amnesty International Norge, Regnskogfondet, Forum for Miljø og Utvikling, Tax Justice Network - Norge, ATTAC Norge, Framtiden i våre hender, SLUG, Handelskampanjen, Spire og Fokus – Forum for kvinner og utviklingsspørsmål for innspill.

Ansvarlig redaktør: Lisa Sivertsen

Forsidefoto:

I Malawi gir nye teknikker økte avlinger, mindre vannforbruk og økte inntekter.

Foto: Håvard Bjelland/Kirkens Nødhjelp

Regjeringen:

Foto: Torbjørn Kjosvold / Forsvaret

Publikasjonsår: 2020

Layout: Martin Berge, Kirkens Nødhjelp

Spørsmål knyttet til rapporten kan rettes til nca-oslo@nca.no, telefon 22 09 27 00.

INNHOLDSFORTEGNELSE

Forord: Taktskifte for en samstemt politikk for utvikling	4
Metode	5
Institusjonelle anbefalinger	5
Rapportens karaktervurderinger	6
Institusjonelle løsninger i arbeidet med samstemthet	8
1. Innledning: Hva er samstemthet?	8
2. Regjeringens politikk	8
3. Vurdering av regjeringens politikk	9
4. Rapportens institusjonelle anbefalinger	9
1. Klima	10
1.1 Innledning	10
1.2 Regjeringens politikk	10
1.3 Vurdering av regjeringens politikk	11
1.4 Karakter	12
CASE – Handel og klima: Norges handelsavtale med Brasil	13
2. Bærekraftig forvaltning av Oljefondet	15
2.1 Innledning	15
2.2 Regjeringens politikk	15
2.3 Vurdering av regjeringens politikk	16
2.4 Karakter	17
3. Investeringer i utviklingsland	18
3.1 Innledning	18
3.2 Regjeringens politikk	18
3.3 Vurdering av regjeringens politikk	18
3.4 Karakter	19
4. Skatt, åpenhet og ressursmobilisering	21
4.1 Innledning	21
4.2 Regjeringens politikk	21
4.3 Vurdering av regjeringens politikk	22
4.4 Karakter	24
5. Illegitim gjeld og ansvarlig utlån	25
5.1 Innledning	25
5.2 Regjeringens politikk	25
5.3 Vurdering av regjeringens politikk	26
5.4. Karakter	26
CASE - Gjeldskrisen i Mosambik og Oljefondets rolle	27
6. Næringslivets samfunnsansvar	29
6.1 Innledning	29
6.2 Regjeringens politikk	29
6.3 Vurdering av regjeringens politikk	30
6.4 Karakter	31
7. Handel	33
7.1 Innledning	33
7.2 Regjeringens politikk	33
7.3 Vurdering av regjeringens politikk	34
7.4 Karakter	35
8. Likestilling i et freds- og sikkerhetsperspektiv	36
8.1 Innledning	36
8.2 Regjeringens politikk	36
8.3 Vurdering av regjeringens politikk	37
8.4 Karakter	37
9. Våpenhandel	38
9.1 Innledning	38
9.2 Regjeringens politikk	38
9.3 Vurdering av regjeringens politikk	39
9.4 Karakter	39

FORORD: ET **TAKTSKIFTE** ER MULIG

Kirkens Nødhjelp har jobbet for å redde liv og kreve rettferdighet i over 70 år. I arbeidet vårt i Afrika, Asia og Latin Amerika har vi sett hvordan eksterne rammebetingelser påvirker mulighetene for å lykkes. Årsakene til fattigdom og urettferdighet finner vi ofte langt unna der problemene oppstår.

Hvorvidt verden vil lykkes med å nå bærekraftsmålene og de vedtatte klimamålene, beror i stor grad på de enkelte landenes politiske oppfølging av målene. Graden av samstemthet i politikken som føres er avgjørende for måloppnåelsen, slik at vi unngår at et politikkområde slår beina under resultatene ved et annet. Å føre en samstemt politikk for bærekraftig utvikling betyr at målene i utviklingspolitikken ikke skal undergraves av annen politikk som føres og at andre politikkområder, så langt det er mulig, støtter opp under målene i utviklingspolitikken.

Denne rapporten er den fjerde i rekken hvor Kirkens Nødhjelp vurderer i hvilken grad politikken regjeringen fører er samstemt for bærekraftig utvikling. Som i de tre foregående rapportene har vi satt søkelys på en rekke samstemthetsutfordringer, samt anbefalt konkrete tiltak for å styrke de institusjonelle mekanismene som kan bidra til å sikre samstemthet innenfor og mellom ulike politikkområder.

I likhet med de tre foregående rapportene, viser også denne rapporten at Norge har et stort forbedringspotensiale. I den forrige samstemthetsrapporten fra 2016 etterlyste vi dirigenten, i fravær av en utviklingsminister. Det er svært positivt at utviklingsministerposten er gjeninnført. Med gjeninnføringen har det blitt større oppmerksomhet om viktige utviklingspolitiske områder. Nå etterspør vi et taktskifte, i tråd med FNs bærekraftsmål og Parisavtalen – globale retningslinjer og forpliktelser som staker ut kursen mot en mer bærekraftig og rettferdig verden, og som all norsk politikk må styres etter.

Med et taktskifte for en samstemt politikk for utvikling vil en vesentlig forutsetning være på plass for å klare å øke tempoet i å nå bærekraftsmålene og klimamålene innen 2030.

Verden blir stadig mer sammenvevd, og de globale utfordringene henger sammen. I regjeringens rapport til Stortinget om samstemt politikk for bærekraftig utvikling 2019 framkommer det at bærekraftsmålene har bidratt med et nytt aspekt i forståelsen av samstemt politikk. Dersom verden skal lykkes med å nå disse målene, må all politikk som føres, både ute og hjemme, støtte opp om de globale bærekraftsmålene.¹ Derfor legger vår rapport opp til 1) en vurdering av samstemthet mellom politikken regjeringen fører på utvalgte områder og de utviklingspolitiske målsettingene vi har forpliktet oss til gjennom FNs bærekraftsmål, Parisavtalen og andre internasjonale forpliktelser og 2) en vurdering av om det er samsvar mellom ulike politikfelt i Norge.

Et eksempel på manglende samstemthet som trekkes frem i rapporten er skjæringspunktet handel og klima. En handelsavtale som i utgangspunktet har som formål å fremme økt handel mellom land, kan ha negative konsekvenser for mennesker, miljø og klima, langt utover det handelspolitiske handlingsrommet. Dette illustrerer behovet for at tiltak under ulike fagfelt styres av de samme forpliktelsene og målene.

Å sikre en samstemt norsk politikk for bærekraftig utvikling er derfor en uhyre viktig oppgave. Rapporten presenterer områder hvor potensialet for samstemthet er stort og gjennomførbart. En samstemt politikk for utvikling krever økte ambisjoner og konkrete tiltak. Og det haster. Det er ti år igjen til FNs bærekraftsmål skal være oppnådd, samtidig som klimatiltak det neste tiåret vil være avgjørende for om verden lykkes med å holde global oppvarming under 1,5–2 grader. Et taktskifte er mulig. Det er nå det gjelder.



Dagfinn Høybråten
generalsekretær i Kirkens Nødhjelp



METODE

METODE FOR ANALYSE OG KARAKTERSETTING

Rapporten går systematisk gjennom en rekke utfordringer knyttet til det institusjonelle arbeidet med samstemthet i norsk politikk, etterfulgt av en politisk analyse av ni forskjellige tema som Kirkens Nødhjelp anser som viktig for utvikling da det er politikkområder som gir ringvirkninger langt utenfor landegrensene. De følgende tematiske områdene er blitt inkludert i rapporten: klima -og miljø, bærekraftig forvaltning av oljefondet, skatt, åpenhet og ressursmobilisering, illegitim gjeld og ansvarlig utlån, næringslivets samfunnsansvar, handel, likestilling i et freds- og sikkerhetsperspektiv og våpenhandel. Siden listen ikke er uttømmende, ønsker vi debatten om samstemthet knyttet til ytterligere politiske tema velkommen.

Karaktersettingen er gjort på bakgrunn av analysen i hvert kapittel. Innledningsvis i hvert kapittel settes det politiske temaet i sammenheng med globale utfordringer, slik at leseren får bedre kjennskap til tematikken i lys av internasjonale forpliktelser og mål. Deretter tar analysen for seg regjeringens politikk knyttet til tematikken, med utgangspunkt i vedtatt regjeringsspolitikk og fremlagte handlingsplaner, strategier og stortingsmeldinger, men også uttalelser i nasjonale og internasjonale fora, samt regjeringens egne pressemeldinger. Deretter følger vår politiske analyse der det gjøres en vurdering av i hvilken grad politikken som føres på feltet er samstemt med norske og internasjonale utviklingspolitiske målsettinger, som FNs bærekraftsmål, Parisavtalen og andre internasjonale forpliktelser. Samt en vurdering opp mot andre politikfelt i Norge. Slik dannes grunnlaget for karaktersettingen.

I likhet med tidligere samstemthetsrapporter gis det tre forenklete karakterer i form av smilefjes 😊, strekmunn 😐 og sur munn 😞.

INSTITUSJONELLE ANBEFALINGER

Det overordnede, institusjonelle ansvaret for arbeidet med samstemthet er tydeligere plassert under utviklingsministeren og her har det skjedd noen fremskritt sammenlignet med tidligere rapporter. Samtidig viser denne rapporten at det er lite endring å spore i karakterene som gis de ulike tematiske politikkområdene, fra de tidligere samstemthetsrapportene. Manglende samstemthet mellom nasjonale klimamål og oljepolitikken, samt motstridende målsettinger i den humanitære innsatsen og eksport av militært materiell, er to av flere eksempler. Dette viser at ansvaret for samstemthet ligger hos langt flere statsråder enn utviklingsministeren.

Manglende forbedring på en rekke politikkområder gjør at vi stiller spørsmål ved effekten av regjeringens politiske målsetting, nedfelt i Granavolden-plattformen, om å gjennomføre en såkalt samstemthetsreform. Så langt har tiltakene vært få. Reformen har begrenset seg til opprettelsen av et samstemthetsforum, noe som gir grunnlag for å etterspørre en reell reform som kan føre til konkret politikendring og økt samstemthet.

For å sikre økt samstemthet for bærekraftig utvikling i norsk politikk bør regjeringen:

1. Utvikle en helhetlig norsk handlingsplan for bærekraftsmålene, hvor samstemthet er en integrert del.
2. Styrke rapporteringsmekanismene for samstemthet.
3. Tydeliggjøre de ulike departementenes ansvar knyttet til samstemthet.
4. Utrede om man skal lovfeste samstemthet, inspirert av den danske loven for internasjonalt utviklingsarbeid).

Se det institusjonelle kapitlet for mer detaljerte beskrivelser av de institusjonelle anbefalingene.

RAPPORTENS KARAKTERVURDERINGER

KLIMA



Det er positivt at Norge har meldt inn et nytt og forsterket klimamål til FN, at regjeringen har klima og miljø som en prioritering innenfor bistanden, og at regjeringen øker blant annet det norske bidraget til det grønne klimafondet, selv om Norges totale klimafinansiering er langt unna et nivå som reflekterer Norges ansvar. Det mest alvorlige er likevel at utslippene fortsatt er for høye og ikke i tråd med egne mål og ambisjoner. Framskrivningene viser også at utslippskuttene ikke vil komme fort nok i årene som kommer, med mindre den politiske viljen øker. Det er mangel på samstemthet i norsk politikk, da målsettingene i olje- og gasspolitikken ikke er forenlige med klimapolitikken.

BÆREKRAFTIG FORVALTNING AV OLJEFONDET



Norge har forpliktet seg til å kutte utslipp slik at vi kan nå 1,5–2-gradersmålet, nedfelt i Parisavtalen. Oljefondet er et statlig eid fond, og bør derfor underlegges de samme etiske forpliktelsene som øvrig politikk. Både kullkriteriet og klimakriteriet kom på plass gjennom stortingsvedtak, og ikke som et resultat av en ambisiøs regjeringsspolitikk. Det er positivt at det er satt ned et utvalg som skal revidere de etiske retningslinjene, men dette er ikke et tilstrekkelig tiltak for å forbedre karakteren på nåværende tidspunkt. Det trengs flere virkemidler for at Oljefondet kan innrettes slik at det kan spille en større og viktigere rolle i den store grønne omstillingen verden står overfor. Oljefondet må forvaltes på en slik måte at det støtter opp under målsettingene i øvrig norsk klimapolitikk og internasjonale klimaforpliktelser. I et generasjonsperspektiv kan passiv forvaltning av klimakriteriet synes å være en tapt mulighet for å redusere klimarisiko

INVESTERINGER I UTVIKLINGSLAND



Norge bidrar til investeringer i utviklingsland gjennom bistandsfinansierede Norfund. I tillegg har regjeringen opprettet en bistandsfinansiert garantiordning for fornybarinvesteringer i utviklingsland. Dette er bra. Men på bakgrunn av det store behovet for investeringer i utviklingsland, må ambisjonene oppskaleres, også utover bistandsbudsjettet, for eksempel gjennom å åpne for at Oljefondet kan investere i uotert infrastruktur også i framvoksende markeder. Et slik grep

vil bidra til å styrke Norges bidrag til økte investeringer i utviklingsland, og være samstemt med bærekraftsmålene, for dersom verden skal lykkes med målene, må ytterligere midler mobiliseres fra privat sektor.

SKATT, ÅPENHET OG RESSURSMOBILISERING



Det er svært positivt at regjeringen styrker skatterelatert bistand. De omfattende dokumentavsløringene som Lux Leaks, Swiss Leaks, Panama Papers og Paradise Papers har gitt offentligheten innsyn i hvor omfattende det globale systemet for skatteflukt er, og hvor store summer verdens land går glipp av som følge av skatteflukten. Det er derfor avgjørende at det igangsettes ytteligere tiltak også utover bistanden. De globale skattereglene må oppdateres både nasjonalt og internasjonalt. Regjeringen er godt i gang med å innføre et register for egentlig eierskap, men for å sikre at registeret skal ha en reell effekt på å kartlegge egentlige eiere, må regjeringen sørge for at terskelverdien blir lavere enn 25 prosent. Svakheterne og smutthullene ved Norges egen land-for-land rapporteringslov er blant annet knyttet til at rapporteringsloven omfatter for få selskaper. En rekke av Norges skatteavtaler med utviklingsland er dessuten utdatert, og må derfor reforhandles og oppdateres for å sikre at avtalene ikke begrenser utviklingslands skatterettigheter. Helheten i norsk internasjonal skattepolitikk er derfor ikke samstemt med regjeringens ambisjon om å være en pådriver internasjonalt for å hindre skatteomgåelse.

ILLEGITIM GJELD OG ANSVARLIG UTLÅN



En stor del av landene som enten er i eller står overfor en ny gjeldskrise har også vært prioriterte bistandsland gjennom en årrekke. Norge har gått fra å ha en aktiv rolle i gjeldsspørsmål internasjonalt, til å ta en mer passiv rolle under Solberg-regjeringen. Gjeldsspørsmål er ikke omtalt i Granvolden-plattformen og Norge har stemt avholdende på forslag om gjeldshåndteringsmekanismer internasjonalt. Oljefondet er en av de største eierne i Credit Suisse, som har gitt grunnlovsstridige lån til Mosambik og skapt en ny gjeldskrise i landet. Dette er ikke samstemt med ambisjonene i bærekraftsmålene om å sikre løsninger på dagens gjeldskriser gjennom gjeldsfinansiering, gjeldsslette og restrukturering av gjeld. Det er imidlertid positivt at Norge tar initiativ overfor Somalia, fremmer gjeldsspørsmål i taler

og innlegg internasjonalt og deltar i arbeidet for en global konsensus for retningslinjer for ansvarlig låntaking og långivning. Derfor justeres karakter opp et hakk, sammenlignet med den forrige samstemthetsrapporten.

NÆRINGSLIVETS SAMFUNNSANSVAR



Det er positivt at regjeringen utreder en anti-slaverilov. Etikkinformasjonsutvalget har levert et godt lovutkast som kan styrke næringslivets aktsomhetsarbeid, og samtidig sikre at norske selskaper i større grad tar menneskerettighetsansvaret på alvor. Det gjenstår fortsatt et stort arbeid for å få disse lovforslagene på plass. Regjeringens forventninger til næringslivet om å fremme og beskytte menneskerettighetene er godt forankret i regjeringens stortingsmeldinger og handlingsplaner, men det er store svakheter i den praktiske implementeringen av internasjonale retningslinjer for samfunnsansvar. Det juridiske rammeverket for næringslivets samfunnsansvar må styrkes betraktelig, slik at selskaper i større grad blir forpliktet til å overholde sitt samfunnsansvar og respektere menneskerettighetene, uavhengig av hvor i verden selskapet opererer.

HANDEL



Det er positivt at regjeringen har lansert en handlingsplan for bærekraftig matproduksjon som fremhever småskalaprodusentenes viktige rolle, ettersom vekst i mat- og landbrukssektoren er helt essensielt for fattigdomsbekjempelse. I en tid der multilateralismen er under press, er det positivt at Norge fortsetter å fremme WTO som en viktig multilateral arena for regulering av internasjonal handel. Det er fortsatt et stort forbedringspotensial hva gjelder å offentliggjøre forhandlingsposisjoner knyttet til det pågående arbeidet i WTO. Kontroversen rundt den ferdigforhandlede EFTA-Mercosur-avtalen et tydelig eksempel på manglende samstemthet mellom norske handelsinteresser og øvrig hensyn til og politikk som føres på menneskerettigheter, klima og miljø. Regjeringen bør sikre mer åpenhet knyttet til arbeidet med handelsavtaler og sikre at de trekker i samme retning som bærekraftsmålene. Det gjenstår også et krafttak for å styrke vilkårene til småskalaprodusenter i utviklingsland, samt å sikre at utviklingsland får tilgang på norske markeder, og ikke blir taperne i det globale handelsmarkedet.

LIKESTILLING I ET FRED- OG SIKKERHETSPERSPEKTIV



Regjeringens innsats for å fremme likestilling og kjønnsperspektiv internasjonalt fortjener skryt. For norsk bistand er likestilling en gjennomgående prioritet. I utenrikspolitikken, særlig i arbeidet med kvinner, fred og sikkerhet, har kvinners rettigheter og deltakelse vært sentralt. Gjennom diverse handlingsplaner og strategier for kvinners rettigheter og likestilling setter regjeringen sterke og ambisiøse mål for å fremme kvinners rettigheter og redusere kjønnsforskjeller, i tråd med bærekraftsmålenes ambisjon om å styrke kvinner og jenters stilling og oppnå likestilling i samfunnet. Regjeringen oppfordres til å tydeliggjøre den viktige rollen sivilsamfunnsaktører har i arbeidet, og til å synliggjøre bevilgningene som følger av strategiene og handlingsplanene gjennom statsbudsjettet. Den samstemte innsatsen på likestilling internasjonalt og innsatsen som legges ned gir grunnlag for rapportens eneste smilefjeskarakter.

VÅPENHANDEL



Selv om det norske eksportregelverket er forankret i både lov og retningslinjer, er det mye usikkerhet rundt tolkningen og operasjonaliseringen av regelverket. Behovet for å klargjøre regelverket, gjennom å nedsette et offentlig utvalg, kommer særlig til uttrykk av det faktum at det fremdeles eksporteres militært materiell til flere av landene som bidrar militært i Jemen. Situasjonen i Jemen defineres som verdens verste humanitære krise. At Norge bidrar med militært materiell til de involverte landene militært, er ikke samstemt med norske utenriks- og utviklingspolitiske ambisjoner om å bidra til en mer fredelig og bærekraftig verden. Eksporten fremstår paradoksall den tid Norge bidrar med humanitær støtte i samme område.

INSTITUSJONELLE LØSNINGER I ARBEIDET MED SAMSTEMTHET

1. INNLEDNING: HVA ER SAMSTEMTHET?

Målet med en samstemt politikk for bærekraftig utvikling er at all politikk, også utover bistand og utviklingspolitikk, skal trekke i samme retning med mål om å understøtte utviklingspolitiske mål. Samstemthet handler om å integrere den økonomiske, sosiale og miljømessige dimensjonen av bærekraftig utvikling i alle stadier i utviklingen av innenriks- og utenrikspolitikk.² Regjeringen refererer til OECD (Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling) og omtaler samstemthet som "en tilnærming og et politisk verktøy for å kunne integrere de ulike dimensjonene av bærekraftig utvikling (økonomisk, sosial, og miljømessig utvikling, samt utvikling av godt styresett) på alle nivåer av nasjonal og internasjonal politikk.» Målet er blant annet å «identifisere avvik og samordne politiske målsetninger nasjonalt med felles internasjonale målsetninger» samt «adressere negative effekter av nasjonal politikk i forhold til de felles internasjonale utviklingsmålene.» OECD legger til grunn at «utviklingspolitiske mål skal være ledende, og andre politikkområder skal sørge for å være samstemte med disse.»³

Samstemthet handler derfor ikke om hvorvidt et politikkområde isolert sett er bra eller dårlig, men om å unngå motsetning mellom ulike politikkkfelt, da målt opp mot utviklingspolitiske mål. I bunn og grunn handler samstemthet om å sikre at vi unngår å gi med den ene hånda og ta med den andre, og videre, at øvrig politikk ikke slår beina under målene eller resultatene i utviklingspolitikken. Målet er at ulike politikkområder og tiltak trekker i samme retning. I tillegg til å unngå at utviklingspolitiske målsettinger undergraves, skal øvrig politikk søke å støtte opp om målene i utviklingspolitiske satsinger.⁴

Da bærekraftsmålene ble vedtatt i 2015 ble konseptet med samstemthet videreutviklet. I OECD, har konseptet blitt utvidet fra «Policy coherence for development» til «Policy coherence for sustainable development». Med bærekraftsmålene får vi i større grad også en omforent forståelse av hvordan vi skal forstå utviklingspolitiske målsettinger, også på tvers av land og uavhengig av sittende regjering.⁵

Bærekraftsmålene utgjør en samstemthetsagenda, i den forstand at måloppnåelse av et spesifikt bærekraftsmål i

stor grad avhenger av måloppnåelse av andre bærekraftsmål. Det eksplisitte målet om å oppnå en mer samstemt politikk for bærekraftig utvikling fremgår også av bærekraftsmål 17.⁶

2. REGJERINGENS POLITIKK

Målsettingen om å sikre at det arbeides systematisk for at all norsk politikk blir mer utviklingsvennlig, og videre at øvrige politikkområder skal støtte opp om mål innenfor utviklingspolitikken, er fastslått av Stortinget. I 2009 etterlyste utenrikskomiteen på Stortinget fast rapportering på samstemthet, og presiserte at «Komiteen mener det er naturlig at slike årlige rapporter fra regjeringen beskriver og drøfter hva som gjøres for å sikre at ulike politikkområder bidrar til utvikling i fattige land».⁷

Siden 2011 har Stortingets ønske om rapportering vært operasjonalisert i form av et kapittel i UD sin budsjettproposisjon. I 2016 fikk debatten om samstemthet et nytt momentum da KrF la frem et representantforslag, som året etter førte til at et flertall på Stortinget ba om en såkalt *samstemthetsreform*, med mål om at norsk politikk ble gjort mer i tråd med utviklingspolitiske målsettinger.⁸ Oppfølging av samstemthetsreformen ble siden et mål i Granavolden-plattformen.⁹

«Regjeringen vil følge opp samstemthetsreformen ved å føre en politikk for utvikling der bærekraftsmålene legges til grunn og ulike initiativ i størst mulig grad trekker i samme retning. De årlige samstemthetsrapportene skal baseres på jevnlike eksterne vurderinger.»

Som et resultat av reformen ble regjeringens samstemthetsforum opprettet i 2018. Formålet med dette forumet er å bidra til at norsk politikk på relevante områder kommer nærmere norske utviklingspolitiske målsettinger. Forumet ledes av Utenriksdepartementet, i samarbeid med Finansdepartementet, Klima- og miljødepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet. Representanter for sivilt samfunn, akademia og næringsliv er medlemmer.¹⁰

I januar 2020 ble Nikolai Astrup utnevnt til bærekraftsminister, i tillegg til kommunal- og moderniseringsminister. Det innebærer at Astrup får ansvaret for å koordinere Norges

nasjonale oppfølging av bærekraftsmålene. Astrup vil jobbe tett sammen med utviklingsministeren og utenriksministeren, som har ansvar for det internasjonale arbeidet med bærekraftsmålene.¹¹

Siden Solberg-regjeringen ble dannet i 2013 har målet om mer samstemthet vært med i alle tre regjeringserklæringene.¹² Ordlyden i erklæringene har utviklet seg og det refereres i økende grad til konkrete tiltak.

3. VURDERING AV REGJERINGENS POLITIKK

Det finnes hovedsakelig to anordninger for å sikre samstemthet i Norge: rapporteringsmekanismen gjennom statsbudsjettet og det nylig opprettede samstemthetsforumet. En samstemthetsreform bør være mer dyptgående enn rapportering gjennom statsbudsjettet og etableringen av et forum med begrenset mandat. Kirkens Nødhjelp mener det er behov for ytterligere tiltak for å sikre en reell reform.

I regi av OECDs utviklingskomité foretas det jevnlig evalueringer av medlemslandenes bistands- og utviklingspolitikk, såkalte «peer reviews». Tross Stortingets vedtak om å gjennomføre en samstemthetsreform, fremhever OECDs utviklingskomité i sin evaluering av Norge fra 2019 at det fortsatt er mange samstemthetsutfordringer å ta tak i, og at de eksisterende mekanismene for å sikre samstemthet ikke er gode nok.¹³ Norge får ros for opprettelsen av samstemthetsforumet, men gjennomgangen vektlegger videre at mekanismen for rapportering på samstemthet, gjennom statsbudsjettet, er ineffektiv, mangler indikatorer og følgelig ikke har bidratt til store endringer.¹⁴ Videre kommer det frem av evalueringen at Norge har en rekke samstemthetsutfordringer som må tas tak i, blant annet samstemthetsutfordringene som oppstår i krysningen mellom norsk olje- og gasspolitikk og klimamål, norske landbruksubsidier og åpenhet i handelspolitikken, ansvarlig næringsliv satt opp mot det norske internasjonale engasjementet for menneskerettigheter, og norske økonomiske og sikkerhetspolitiske interesser, inkludert Norges våpeneksport, satt opp mot Norges utviklings- og utenrikspolitiske ambisjoner om å bidra til fred og utvikling i verden.¹⁵

Det er avgjørende med fungerende institusjonelle virkemidler for å sikre at all politikk trekker i samme retning og at all politikk støtter opp om bærekraftsmålene og Parisavtalen samt forhindre at øvrig politikk slår beina under

målsettingene i bistanden. Derfor må reformen gjennomføres med konkrete tiltak for å styrke samstemthet i norsk politikk, i tråd med internasjonale mål og forpliktelser og hvor ulike områder i norsk politikk trekker i samme retning.

Kirkens Nødhjelp har en forventning om at utnevnelsen av en bærekraftsminister gir økt fokus på oppnåelsen av bærekraftsmålene og at samspillet mellom nasjonal og internasjonal politikk styrkes.

4. RAPPORTENS INSTITUSJONELLE ANBEFALINGER

1. Det bør utvikles en helhetlig norsk handlingsplan for bærekraftsmålene, hvor samstemthet er en integrert og sentral komponent.
2. Rapporteringsmekanismene for samstemthet bør styrkes.
 - Samstemthetsrapporteringen gjennom statsbudsjettet bør styrkes ytterligere. Rapportene bør baseres på eksterne vurderinger, slik Granavolden legger opp til, og belyse reelle dilemmaer.
 - I tillegg til rapporteringen gjennom statsbudsjettet, bør regjeringen rapportere på arbeidet med samstemthet, i form av en stortingsmelding, som legges fram annethvert år.
3. Departementenes ansvar må tydeliggjøres, slikt at det framkommer klart hva slags ansvar som ligger under de enkelte departementene
 - Alle departementer bør utvikle interne handlingsplaner for hvordan de kan bidra til å øke samstemthet og håndtere interessekonflikter internt og på tvers av departement og ulike politikkfelt.
 - Det bør etableres en koordineringsfunksjon for samstemthet mellom departementene.
 - Sjekklisten for samstemthet bør gjøres obligatorisk for alle departementer, og sikre at det i alle tiltak gjøres en vurdering av konsekvensene for utviklingsland og oppnåelse av bærekraftsmålene. Utretningsinstruksen bør oppdateres slik at den inkluderer sjekklisten.
4. Det bør utredes om man skal lovfeste samstemthet, og fortrinnsvis om Norge bør følge Danmarks eksempel med å vedta en lov om Internasjonalt Utviklingsarbeid, som anerkjenner at utviklingsland ikke kun påvirkes av utviklingspolitikk, men også øvrig politikk.

1. KLIMA

1.1 INNLEDNING

Klimaendringene er vår tids største utfordring, og rammer de fattigste og mest marginaliserte menneskene hardest, samtidig som rike land har stått for mesteparten av utslippene som forårsaker den globale klimakrisen. Utviklingsland har færre ressurser og mindre kapasitet til å tilpasse seg de dramatiske følgene av global oppvarming. Ekstremvær som en konsekvens av global oppvarming vil ikke bare være et hinder for utvikling, men også undergrave internasjonale menneskerettighetsforpliktelser. Ekstremværet vil føre til dårligere tilgang på rent vann og mat, og ha andre dyptgripende sosiale, økonomiske og sikkerhetsmessige konsekvenser. Ifølge Verdensbanken vil 140 millioner mennesker bli tvunget på flukt i egne land på grunn av klimaendringer innen 2050.¹⁶ Humanitære katastrofer og konflikter blir verre som en konsekvens av ekstremværet, og på den måten bidrar klimaendringene til å skape fattigdom, forverre konflikter og hindre bærekraftig utvikling.

Spesifikke klimamål er nedfelt i Parisavtalen, som 195 land vedtok i 2015, og som Norge ratifiserte i 2016. Partene til klimaavtalen har forpliktet seg til å begrense økningen i den globale gjennomsnittstemperaturen til godt under 2 grader og tilstrebe å begrense temperaturøkningen til 1,5 grader, sammenlignet med førindustrielt nivå.¹⁷

Bærekraftsmålene fremhever også behovet for en styrket global klimainnsats, blant annet gjennom bærekraftsmål 13 «Stoppe klimaendringene», der også klimatilpasning og klimafinansiering er sentrale elementer. Videre løfter bærekraftsmål 7 «Ren energi for alle» fram behovet for mer moderne og bærekraftige energitjenester og økt andel fornybar energi i verdens samlede energiforbruk.

På tross av de internasjonale klimamålene, rapporterte FNs klimapanel i 2018 at dersom den globale oppvarmingen fortsetter å øke i dagens tempo, vil verden nå en økning på 1,5 grader allerede mellom 2030 og 2052.¹⁸ Rapporten viser tydelig at de negative konsekvensene av global oppvarming vil være signifikant mindre dersom man lykkes med å nå 1,5-gradersmålet framfor 2-gradersmålet.¹⁹ Skal verden lykkes med å nå 1,5-gradersmålet må ambisjonene i den globale klimapolitikken skjerpes betraktelig og utslippskuttene må økes både nasjonalt og internasjonalt.

Rike land som har et historisk ansvar for klimaendringene må gjøre sin rettferdige del av klimainnsatsen, gjennom klimafinansiering til både tilpasning og utslippskutt i andre land i tillegg til tiltak i egne land.²⁰

1.2 REGJERINGENS POLITIKK

Nasjonale klimamål er forankret gjennom en rekke stortingsmeldinger og tverrpolitiske klimaforlik opp gjennom årene, og videre spesifisert av Norges internasjonale klimaforpliktelser.²¹ I februar 2020 meldte Norge inn et nytt og forsterket mål til FN. Norges nye mål er å redusere utslippene med minst 50 prosent og opp mot 55 prosent sammenlignet med 1990-nivå.²² Nasjonale utslippsmål 2050 er lovfestet gjennom Klimaloven som trådte i kraft i 2018. Klimaloven slår fast at Norge skal bli et lavutslippssamfunn innen 2050.²³

Regjeringens klimapolitikk fremgår av Granavolden-plattformen, og oppfølgingen kommer blant annet til syne gjennom regjeringens årlige statsbudsjett.²⁴ Videre fremheves det i Granavolden-plattformen at «klima og miljø skal være sentrale satsingsområder i utviklingspolitikken» og et av de konkrete tiltakene er økt bevilgning til klimafinansiering.²⁵ Regjeringen har også gått inn for å øke bidraget til Det Grønne Klimafondet (GCF) fra 400 millioner til 800 millioner kroner per år i perioden 2020–2023.²⁶ I perioden 2015–2018 bidro Norge med 1,6 milliarder kroner til fondet. Det påpekes, i den utviklingspolitiske redegjørelsen til utviklingsminister Dag Inge Ulstein, at klima og miljø er en sentral prioritering for regjeringen.²⁷ I statsbudsjettet for 2020 står det at konsekvensene av klimaendringene undergraver arbeidet med fattigdomsbekjempelse og bærekraftig utvikling, og at regjeringen derfor vil øke innsatsen for klimatilpasning, forebygging av naturkatastrofer og bekjempelse av sult i utviklingsarbeidet, og trappe opp innsatsen i årene framover.²⁸ Regjeringen har videre varslet lanseringen av en ny strategi for klimatilpasning, forebygging av klimarelaterte katastrofer og bekjempelse av sult.²⁹

I statsbudsjettet for 2020 presenteres det en lavutslippsstrategi for 2050 som et svar på oppfordringen nedfelt i Parisavtalen om at alle land bør utvikle langsiktige lavutslippsstrategier. Strategien påpeker at 1,5-gradersmålet må ligge til grunn for politikktutvikling for å nå Norges klimamål,

og videre at regjeringen skal sette i gang en helhetlig utredning om lavutslippsutvikling innenfor relevante sektorer.³⁰ Norge er også underlagt EUs klimaregime, og samarbeider med EU om utslippsreduksjon i både kvotepliktig og ikke-kvotepliktig sektor. Kvotepliktig sektor omfatter klimagassutslipp som inngår i EUs kvotesystem, og gjelder i all hovedsak utslipp fra fastlandsindustri, olje- og gassvirksomhet og luftfart. Ikke-kvotepliktig sektor omfatter klimagassutslipp fra blant annet transport, landbruk, oppvarming i bygg, avfall og fluorholdige utslipp fra produkter.³¹ Regjeringen påpeker at kvotesystemet dekker omtrent halvparten av de norske utslippene, i hovedsak fra fastlandsindustri og olje- og gassvirksomhet.³²

1.3 VURDERING AV REGJERINGENS POLITIKK

1.3.1 Norske utslippskutt

Det er positivt at det norske målet om utslippskutt er økt til 50-55 prosent. Dersom man tar utgangspunkt i de nåværende nasjonale målene partene til Parisavtalen har meldt inn så vil den globale oppvarmingen nå et nivå på mellom 2,9-3,2 grader innen 2100.³³ Målene er blitt mer ambisiøse, men vi er ikke i rute for å nå verken de forrige eller nye målene, da norske klimautslipp har økt med 1,1 prosent siden 1990.³⁴ Til sammenligning er Sveriges utslipp, per 2018, 25,5 prosent lavere enn deres 1990-nivå.³⁵ Ifølge den norske klimaloven skal regjeringen redegjøre for framskrivning hva gjelder utslipp og opptak av klimagasser, for å gi en oversikt over forventet utslippsreduksjon over tid, basert på eksisterende politikk. Framskrivningen viser at dersom vi legger politikken som føres til grunn, så vil Norge kutte 12,1 prosent innen 2030. Dermed må tiltakene for utslippskutt oppskaleres betraktelig dersom Norge skal nå målet om å kutte mellom 50 og 55 prosent innen 2030.³⁶

Hvis man tar utgangspunkt i historisk ansvar og kapasitet vil Norges rettferdige andel være ti ganger større enn det folketallet skulle tilsi, og Norge må stå for så mye som 0,65 prosent av den totale globale klimainnsatsen, til tross for at vi bare har 0,07 prosent av verdens befolkning.³⁷ Dette innebærer at Norge må redusere utslipp tilsvarende 430 prosent, sammenlignet med 1990-nivået for å kutte sin rettferdige andel, ifølge beregninger gjort av Stockholm Environment Institute.³⁸ Det vil si at Norge må kutte mer enn 100 prosent innen 2030, som for alle praktiske formål er umulig.

Dermed må Norge bidra med massive utslippskutt, også i utlandet. Stockholm Environment Institute har beregnet hva som er Norges rettferdige utslippskutt nasjonalt, og har kommet fram til at utslipp fra norsk territorium må kuttes med *minst* 53 prosent nasjonalt innen 2030, sammenlignet med 1990.³⁹ Dette må komme i tillegg til betraktelig støtte til utslippskutt i andre land.

Dersom man ser klimamålene i lys av regjeringens olje- og energipolitikk, blir utsiktene for å nå nasjonale og internasjonale klimamål betraktelig dårligere. I Granavolden-plattformen slår regjeringen fast at de ønsker å «videreføre dagens praksis med jevnlig konsesjonsrunder på norsk sokkel for å gi næringen tilgang på nye letearealer».⁴⁰ Samtidig slår regjeringens lavutslippsstrategi for 2050 fast at 1,5-gradersmålet er grunnlaget for all politikktvikling, og en nødvendig konsekvens av denne strategien vil være at Norge ikke kan videreføre dagens praksis med leteordninger og åpning av nye olje- og gassfelt. Det vil bli umulig å begrense den globale temperaturøkningen hvis vi utviner alle de kjente fossile reservene i verden.⁴¹ Dermed bør regjeringen endre betingelsene for oljebransjen gjennom å revidere oljeskatteregimet som er skapt for å fremme vekst i næringen, og som favoriserer oljebransjen framfor andre industrinæringer. Skatteregimet innebærer blant annet at selskaper som leter etter olje eller gass får trekke fra 78 prosent av letekostnadene på skatten, gjennom letefusjonsordningen, uavhengig av om selskapet finner olje- eller gassreservoarer eller ikke. Det vil si at staten betaler høye summer, også til selskap som potensielt aldri blir skattepliktige til den norske staten. Gitt at mesteparten av fossile reserver må bli liggende dersom man skal lykkes med å begrense den globale oppvarmingen, kan heller ikke regjeringens olje- og gasspolitikk videreføres uten endringer. Dermed er nåværende olje- og gasspolitikk et konkret eksempel på manglende samstemthet, der norske klimamål ikke korrelerer med mål innenfor olje- og energisektoren.

1.3.2 Norges bidrag til klimafinansiering

Ikke bare må Norge styrke nasjonale utslippskutt – vi må også bevilge betraktelig mer til finansiering av klimatiltak i andre land. Gjennom klimaforhandlingene har rike land forpliktet seg til å gi 100 milliarder dollar i klimafinansiering årlig.⁴² Et slikt bidrag er i tråd med byrdefordelingsprinsippet, nedfelt i

Parisavtalen, som tilsier at ettersom verdens fattige står for en mindre andel av verdens klimagassutslipp, har de også mindre ansvar for klimakrisen, og dermed må rike land stå for en større del av den globale klimainnsatsen.⁴³

Norge har, ifølge rapporten *Counting What Counts: Analysis of Norwegian Climate Finance and International Climate Finance Reporting*, bidratt med gjennomsnittlig 5,11 milliarder kroner årlig til klimafinansiering mellom 2010 og 2016.⁴⁴ Selv om dette har økt noe i årene etter, er ikke bidraget tilstrekkelig for at Norge skal ta sin rettferdige del av klimainnsatsen. I tillegg til at det samlede bidraget ikke er tilstrekkelig, er det også en utfordring at støtten ikke er balansert mellom klimatilpasning og utslippskutt. *Counting what Counts-rapporten* påpeker blant annet at kun 9 prosent av Norges klimafinansiering i perioden gikk til klimatilpasning.⁴⁵ Ifølge Stockholm Environment Institute estimeres Norges rettferdige bidrag bare til klimatilpasning til 15 milliarder kroner i året – et nivå Norge er langt unna å nå. Global Commission on Adaptation påpeker at klimaendringer vil drive 100 millioner mennesker i utviklingsland under fattigdomsgrensa innen 2030, hvis ikke investeringene i klimatilpasning økes betraktelig.⁴⁶

Selv om finansiering til utslippskutt utgjør mesteparten av den eksisterende klimafinansieringen er støtten fremdeles på et for lavt nivå. Ifølge Stockholm Environment Institute må Norge kutte 233 millioner tonn CO₂ innen 2030, og hele 198 millioner tonn av disse kuttene må gjøres gjennom utslippskutt i andre land.⁴⁷ Dette kan blant annet gjøres gjennom utbygging av fornybar energi som erstatter fossile kilder. I tråd med artikkel 9.4 i Parisavtalen, som vektlegger viktigheten av balanse mellom finansiering til klimatilpasning og utslippskutt, må regjeringen sørge for at finansiering til klimatilpasning og utslippskutt er *balansert*, med andre ord at det bevilges omtrent like mye til finansiering av klimatilpasning som utslippskutt.⁴⁸

1.4 KARAKTER



Det er positivt at Norge har meldt inn et nytt og forsterket klimamål til FN, at regjeringen har klima og miljø som en prioritering innenfor bistanden, og at regjeringen øker blant annet det norske bidraget til det grønne klimafondet, selv om Norges totale klimafinansiering er langt unna et nivå som reflekterer Norges ansvar. Det mest alvorlige er likevel at utslippene fortsatt er for høye og ikke i tråd med egne mål og ambisjoner. Framskrivningene viser også at utslippskuttene ikke vil komme fort nok i årene som kommer, med mindre den politiske viljen øker. Det er mangel på samstemthet i norsk politikk, da målsettingene i olje- og gasspolitikken ikke er forenlige med klimapolitikken.

Infoboks - Statsbudsjettet: Rapportering på samstemthet i klima- og miljøpolitikken. Regjeringens årlige rapport på samstemt politikk for bærekraftig utvikling legges ved statsbudsjettet, og temaet for rapporten i statsbudsjettet for 2020 var *klima og miljø*.⁴⁹ Regjeringens siste samstemthetsrapport hadde som formål å se på hvordan fornybar energi samspiller med klima og miljø i utviklingspolitikken. Rapporten har blitt særlig kritisert for å ignorere et av de største samstemthetsdilemmaene Norge står overfor, nemlig det faktum at Norge er en betydelig produsent og eksportør av olje og gass, samtidig som både de nasjonale og globale klimamålene for lavutslippssamfunnet innebærer at store deler av verdens kartlagte fossile ressurser må bli liggende.⁵⁰

Infoboks - Kritikk av Norge fra FNs spesialrapportør for menneskerettigheter og miljø

Etter et besøk til Norge uttalte FNs spesialrapportør for menneskerettigheter og miljø, David Boyd, følgende: Norske klima- og miljøtiltak undergraves av det faktum at Norge er en betydelig produsent og eksportør av olje og gass. FNs spesialrapportør kaller dette for *det norske paradokset*, og argumenterer mot påstanden om at norsk olje er den reneste i verden: «There is no such thing as clean coal or clean oil, only varying degrees of dirty.» Boyd oppfordrer regjeringen til ikke å ignorere sitt globale ansvar for utslippskutt fra olje- og gasssektoren, og til å ta en lederrolle i arbeidet mot nullutslippssamfunnet.⁵¹

CASE

HANDEL OG KLIMA:

NORGES HANDELSAVTALE MED BRASIL

Regjeringen omtaler samspillet mellom handel og klima i *Meld. St. 27 (2018–2019) Norges rolle og interesser i multilateralt samarbeid*:

*Verdens klima- og miljøproblemer er et av de tydeligste eksemplene på et saksområde der samarbeid på tvers av grenser og fagområder er nødvendig. Løsningene krever samkjørt handling mellom aktører som jobber med klima- og miljøspørsmål, og aktører og avtaler på områder som kan påvirke klima og miljø positivt eller negativt, som økonomi og handel.*⁵²

Tross regjeringens forståelse av samspillet mellom klimapolitikk og handelsavtaler, har regjeringen gjennom EFTA-samarbeidet ferdigstilt en ny frihandelsavtale med det søramerikanske økonomiske fellesskapet Mercosur, samtidig som det var store oppslag om branner i Amazonas.⁵³ Brasil kritiseres sterkt for forsømmelse av internasjonale klima- og regnskogsforpliktelser og avvikling av sentrale miljø- og skogreguleringer.

Ikke bare er timingen for inngåelse av handelsavtalen dårlig, men det stilles også spørsmål ved om innholdet i avtalen er tilstrekkelig for å hindre ytterligere avskoging i regionen. Avtaleteksten er ikke offentliggjort per dags dato, men ifølge et notat publisert av EFTA vil Mercosur-avtalen inneholde en referanse til bærekraftig skogforvaltning, og en referanse til nedfellede klimaforpliktelser i Parisavtalen.⁵⁴ Videre åpner avtalen for økt eksport av tollreduerte kjøttkvoter og soya fra Mercosur-samarbeidet, samtidig som vi vet at etterspørselen etter disse produktene er hovedårsaken til at regnskogen forsvinner.⁵⁵ Avtaleteksten i sin helhet offentliggjøres når den fremmes i stortingsproposisjonen om samtykke til ratifikasjon av handelsavtalen. Stortingsbehandlingen er forventet å finne sted høsten 2020.⁵⁶

Det er særlig politikken som føres under Jair Bolsonaro's ledelse i Brasil som gjør at man kan stille spørsmål ved den reelle effekten av bærekraftsreferansene i handelsavtalen. Det er lite som tyder på at Brasil nå tar sine klima- og miljøforpliktelser på alvor, da avskogingen har økt kraftig i Amazonas. Bolsonaro-regjeringen har kuttet kraftig i budsjettene til de statlige institusjonene som har som ansvar å overvåke og overholde Brasils regnskogforpliktelser.⁵⁷ Gjennom Parisavtalen har Brasil forpliktet seg til å kutte klima-

gassutslipp med 37 prosent innen 2025, sammenlignet med 2005-nivå.⁵⁸ Brasil har også en egen klimalov som setter en øvre grense for avskoging i Amazonas, men tross lovens begrensning har avskogingen i 2019 nådd det høyeste nivået på ti år.⁵⁹ Dersom den nåværende trenden fortsetter, der Brasil systematisk iverksetter tiltak som hindrer bevaring og beskyttelse av regnskogen, vil landet neppe leve opp til sine nasjonale eller internasjonale klima- og miljøforpliktelser.

Den norske regjeringen blir kritisert fra mange hold for ikke å ha brukt arbeidet med handelsavtalen til å legge ytterligere press på Brasils myndigheter.⁶⁰ Ettersom handelsavtalen med Mercosur nå er ferdigstilt, og regjeringen foreløpig har avvist å stille noen kriterier for ratifisering av avtalen, har Norge mistet det beste forhandlingskortet for å kreve at Brasil gjør en kursendring og tar sine internasjonale klima- og miljøforpliktelser på alvor. En gruppe urfolksledere fra urfolksorganisasjonen APIB, en paraplyorganisasjon som representerer alle de store urfolksgruppene i Brasil, besøkte Norge høsten 2019 og uttrykte sin bekymring for at urfolksrettigheter blir undergravet og avskoging legalisert under Bolsonaro's ledelse. Urfolkslederne ber derfor Norge avvente med å signere og ratifisere avtalen inntil situasjonen for regnskogen og urfolket er betraktelig forbedret.⁶¹ En rekke sivilsamfunnsorganisasjoner har også stilt seg bak et opprop som blant annet ber Stortinget å avvente ratifisering av avtalen med samme begrunnelse som urfolkslederne.⁶² Uavhengig av om Stortinget velger å ratifisere avtalen eller ei, vil avtalen tre i kraft så lenge ett EFTA-land og ett Mercosur-land har ratifisert avtalen, og følgelig bli gjeldende for de ratifiserende landene.⁶³

De urovekkende politiske trendene i Brasil truer også Norges regnskogssatsning. Etter en uenighet om styringsstrukturene i Amazonasfondet, der Brasil bestemte å legge ned styret og den tekniske komiteen i fondet, uten godkjenning fra Norge og Tyskland, valgte Norge å holde tilbake en planlagt utbetaling til fondet på 300 millioner kroner.⁶⁴ Norges regnskogssatsning trues som et resultat av Bolsonaro's politikk.

Oppsummert er EFTA-Mercosur-avtalen et tydelig eksempel på manglende samstemthet mellom norske handelsinteresser, norske bistandsprioriteringer, og da særlig regnskogssatsingen, og eksisterende klimamål.



Somalia. Vind og solcelleanlegg i
Garowe, Puntland.
Foto: Håvard Bjelland/Kirkens Nødhjelp

2. BÆREKRAFTIG FORVALTNING AV OLJEFONDET

2.1 INNLEDNING

Statens Pensjonsfond Utland (SPU), også kjent som Oljefondet, er kjent for å være et ledende investeringsfond både hva gjelder finansiell avkastning og ansvarlig forvaltning. Oljefondet er verdens største statlige eide fond, med en verdi på 10 000 milliarder kroner fordelt på 9158 selskaper.⁶⁵ Fondet eier i gjennomsnitt 1,4 prosent av alle børsnoterte selskaper i verden.⁶⁶ Eierskapet medfører et betydelig ansvar, ikke bare som en viktig finansaktør, men også som en etisk forvalter. Det finnes en rekke rapporter om oljefondsinvesteringer i såkalte *verstingsselskaper* som gjennom sin virksomhet har bidratt til alvorlige menneskerettighetsbrudd, alvorlig miljøskade eller andre brudd på grunnleggende etiske normer. På tross av at Oljefondet gikk foran som et eksempel i 2004, gjennom politiske vedtak som førte til innføringen av de etiske retningslinjene for observasjon og utelukkelse, er det fortsatt et stort forbedringspotensial knyttet til fondets ansvarlige forvaltningspraksis.

En av de største samstemthetsutfordringene Norge har omhandler hvordan man kan sikre en bærekraftig forvaltning av Oljefondet. Derfor legges det i dette kapittelet særskilt vekt på hvordan hensynet til klima- og miljø påvirker Oljefondets virksomhet, og hvorvidt forvaltningen av Oljefondet er i tråd med internasjonale klimaforpliktelser. Som et av verdens største investeringsfond og med en svært langiktig investeringshorisont, kan Oljefondet spille en helt essensiell rolle i krafttak mot en mer bærekraftig verden, gjennom økte investeringer i fornybar energi og andre miljørelaterte investeringer, i tråd med forpliktelsene nedfelt i Parisavtalen og blant annet bærekraftsmål 13 «Stoppe klimaendringene» og bærekraftsmål 7 «Ren energi for alle».

Eierskapsutøvelsen av Oljefondet

Det er Norges Bank som er ansvarlig for forvaltningen av fondet, basert på prinsippene nedfelt i mandatet for Oljefondet som Finansdepartementet og Stortinget har fastsatt. Stortinget har fastsatt etiske retningslinjer for observasjon og utelukkelse av selskaper, som omfatter både produktkriterier og atferdskriterier. Etikkrådet gir råd på bakgrunn av vurderinger knyttet til selskapers produksjon og atferd. De etiske kriteriene omfatter ekskludering av selskaper som produserer tobakk, enkelte typer våpen og kull, samt selskaper som har begått grove brudd på menneskerettighetene eller alvorlig miljøskade. Hovedstyret i Norges Bank fatter beslutningen om observasjon og utelukkelse på bakgrunn av Etikkrådets vurderinger. I tillegg til filtrering av selskaper på bakgrunn av de etiske retningslinjene og andre finansielle hensyn, som kan medføre både uttrekk og observasjon av selskaper, innebærer det aktive eierskapet selskapsdialog, stemmegivning og risikobasert nedsalg. Som et verktøy i den ansvarlige forvaltningen har Norges Bank utviklet en rekke forventningsdokumenter på tema som omfatter menneskerettigheter, barns rettigheter, klimaendringer, vannforvaltning, skatt og åpenhet, antikorrupsjon og bærekraftig bruk av havet som benyttes i eierskapsdialog med selskaper.⁶⁷

2.2 REGJERINGENS POLITIKK

I *Meld. St. 24 (2016–2017) Felles ansvar for felles fremtid – Bærekraftsmålene og norsk utviklingspolitikk* vektlegger regjeringen at privat sektor og private investeringer er den viktigste drivkraften for økonomisk utvikling i verden, og videre at finansieringen av bærekraftsmålene må komme fra både offentlige og private midler.⁶⁸ Tross Oljefondets enorme fotavtrykk i verden, som en av verdens største finansielle aktører, nevnes ikke Oljefondet i regjeringens stortingsmelding om bærekraftsmålene. Samtidig som regjeringen anerkjenner Oljefondets viktige fotavtrykk i verden grunnet fondets størrelse og geografiske spredning, framkommer det av *Meld. St. 27 (2018–2019) Norges rolle og interesser i multilateralt samarbeid* at det lenge har vært bred politisk enighet om at Oljefondet er et finansielt verktøy, og

ikke et utenrikspolitisk verktøy.⁶⁹ Det er en vedtatt politisk målsetting at fondet skal oppnå høyest mulig avkastning til moderat risiko. Oljefondets årlige resultater, målsettinger og investeringsstrategi er videre nedfelt i årlige stortingsmeldinger.

I Meld. St. 20 (2018–2019) Statens pensjonsfond 2019 står det at Oljefondet ikke skal være et instrument i utenriks- eller klimapolitikken, og at Oljefondet ikke er «egnet til å ivareta alle typer forpliktelser Norge har».⁷⁰ Samtidig legger meldingen til grunn at «god finansiell avkastning over tid vil avhenge av velfungerende markeder og en bærekraftig utvikling».⁷¹

Siden de etiske retningslinjene ble innført i 2004 har internasjonale standarder for ansvarlig forvaltning blitt videreutviklet, i takt med at Oljefondets størrelse og aksjeinvesteringer har økt og de geografiske spredningene på investeringene har blitt gradvis større. Regjeringen har nå satt ned et utvalg som skal vurdere om det er behov for endringer i de etiske retningslinjene, som skal levere sin utredning i juni 2020.⁷²

Fortsatt bred politisk enighet?

Det har lenge eksistert en bred partipolitisk enighet om at Oljefondet er et finansielt verktøy, og ikke et utenrikspolitisk verktøy, men under et foredrag på Zerokonferansen høsten 2019 uttalte Jonas Gahr Støre, leder i Arbeiderpartiet, at vi må tørre å venne oss til å si at Oljefondet er et politisk redskap. «Det er klart at 10 000 milliarder kroner er politikk,» sa Jonas Gahr Støre i innlegget sitt, og vektla, i en påfølgende debatt i Politisk kvarter hos NRK, at klima kommer til å være en ramme for all politikk og Oljefondet kan spille en viktig rolle i den store (grønne) omstillingen vi står overfor.⁷³

2.3 VURDERING AV REGJERINGENS POLITIKK

2.3.1 En etisk og ansvarlig forvaltning i en verden preget av klimaendringer

De etiske retningslinjene for Oljefondet bygger på en forutsetning om at det er en viktig etisk forpliktelse å investere på en måte som sikrer at verdiskapningen ikke bare kommer dagens generasjoner til gode, men også framtidige generasjoner. Å sikre verdiskapning er og vil i et langsiktig perspektiv være avhenge av en bærekraftig økonomisk utvikling. En slik forpliktelse ble allerede redegjort for da Graverutvalget i 2003 la fram sin innstilling med forslag til opprettelsen av de etiske retningslinjene:

Kravet om langsiktig avkastning gir opphav til etiske forpliktelser til å fremme en mer langsiktig bærekraftig utvikling.⁷⁴

Ifølge regjeringen er ikke Oljefondet *egnet til å ivareta alle typer forpliktelser Norge har*. Gitt at Oljefondet er et statlig eid fond, bør det diskuteres om fondet bør ha et større ansvar for å fremme bærekraftig utvikling, i tråd med etiske

vurderinger og Norges internasjonale forpliktelser. Ved å hevde at Oljefondet ikke er egnet til å ivareta øvrige forpliktelser som Norge har, har regjeringen satt Oljefondet i en særstilling, som utgjør et brudd på prinsippet om samstemthet. Gitt den grønne omstillingen verden står overfor, er langsiktig, finansiell avkastning sterkt knyttet til bærekraftig utvikling. Bærekraftsmålene og Parisavtalen er internasjonale forpliktelser og bør også omfatte investeringene som gjøres gjennom Oljefondet.

Artikkel 2c av Parisavtalen fremhever viktigheten av samstemthet mellom kapitalmarkedet og klimamålene:

«Making finance flows consistent with a pathway towards low greenhouse gas emissions and climate-resilient development».⁷⁵

Oljefondet er en av verdens mest mektige finansielle aktører, og bør forvaltes på en måte som gjør at verden kan nå målet om å holde verdens oppvarming under 1,5 grader, i tråd med Norges internasjonale forpliktelser.

En rekke investeringsfond og banker går nå foran og er ledende i arbeidet med ansvarlig forvaltning. Den Europeiske Investeringsbanken (EIB) har kunngjort at all finansiell virksomhet fra utgangen av 2020 skal være i tråd med målene i Parisavtalen. Fra og med 2021 skal ikke banken ha investeringer i fossil energi.⁷⁶ EIB har vedtatt at de vil låne ut midler som bidrar til investeringer i fornybar energi og andre miljøvennlige investeringer på hele 1000 milliarder euro, fram mot 2030. Det tilsvarer Oljefondets størrelse i dag. I 2019 varslet også det danske pensjonsfondet MP Pension at de selger seg ut av de ti største oljeselskapene de har eierandeler i, inkludert norske Equinor, med den begrunnelse at lønnsomheten av investeringer i disse selskapene vil minke i takt med den globale klimainnsatsen for å nå målene nedfelt i Parisavtalen. Fra 2020 skal det danske pensjonsfondet ikke eie aksjer i selskaper som har 50 prosent eller mer omsetning fra oljeutvinning, med mindre det foreligger en forretningsmodell i selskapet som er i tråd med Parisavtalens mål om å begrense global oppvarming til 1,5 grader.⁷⁷

Regjeringen bør anerkjenne Oljefondet sin rolle i den grønne omstillingen verden står overfor og Oljefondet bør, i likhet med andre ledende investeringsfond og banker, ta sitt klima- og miljøansvar på alvor. Her kan og bør regjeringen ta en ledende rolle for å sørge for at det foreligger en forankret etisk forpliktelse som knytter Oljefondets investeringsvirksomhet tettere sammen med hensynet til bærekraftig utvikling i verden, i tråd med eksisterende internasjonale forpliktelser.

2.3.2 KLIMA- OG MILJØRELATERTE INVESTERINGER OG EKSKLUDERINGER

2.3.2.1 Olje, kull og gass

I 2015 gjorde Stortinget et historisk vedtak som innebar at Oljefondet måtte trekke sine investeringer i alle selskaper med *betydelig kullrelatert virksomhet*, altså selskaper som har mer enn 30 prosent av sine inntekter fra eller virksomhet i kullindustri. Ved utgangen av 2018 har kullkriteriet medført at 68 selskaper har blitt utelukket og 14 selskaper

er satt til observasjon.⁷⁸ På tross av arbeidet med kullkriteriet, har Oljefondet fremdeles en stor andel aksjer i kullvirksomhet, til en verdi på 77 milliarder kroner fordelt på 57 ulike selskaper.

Det er videre varslet at Oljefondet skal selge seg ut av oppstrømsselskaper, altså selskaper som får hoveddelen av sine inntekter fra oppstrøms olje- og gassvirksomhet gjennom aktiv leting og produksjon.⁷⁹ Dette utsalget dekker imidlertid kun 1/5 av Oljefondets olje- og gassinvesteringer.⁸⁰ Regjeringen bør derfor legge føringer for et mer omfattende arbeid knyttet til utsalg fra og ekskludering av alle selskaper som henter hoveddelen av sine inntekter fra olje- og gassvirksomhet. En slik vurdering vil kunne knyttes til finansiell klimarisiko, da det er forventet lavere avkastning fra olje- og gassvirksomhet i et fremtidsperspektiv, som følge av klimaendringene. Samtidig vil utsalg fra olje- og gassvirksomhet være i tråd med Norges internasjonale klimaforpliktelser, mer spesifikt artikkel 2c i Paris-avtalen, som understreker at investeringer skal være samstemt med målet om et nullutslippssamfunn.

2.3.2.2 Klimakriteriet

I 2016 ble klimakriteriet innført i de etiske retningslinjene for Oljefondet.

Kriteriet innebærer at observasjon eller utelukkelse kan besluttes for selskaper der det er en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til eller selv er ansvarlig for «handlinger eller unnlater som på et aggregert selskapsnivå i uakseptabel grad fører til utslipp av klimagasser».⁸¹

Det kan stilles spørsmål ved effekten av dette kriteriet, da ingen selskaper hittil har blitt satt til observasjon eller blitt utelukket som et følge av kriteriet, til tross for Etikkrådets tilrådninger knyttet til kriteriet. Årsaken er i all hovedsak en uenighet mellom Etikkrådet og Norges Bank rundt operasjonaliseringen av kriteriet. I en brevveksling mellom Etikkrådet og Norges Bank fremkommer det at uenigheten omhandler i hvilken grad det skal foreligge en vurdering av selskapets virksomhet i lys av eksisterende klimarammeverk, som for eksempel kvotehandling. Etikkrådet mener at det primære vurderingskriteriet må være selskapets klimagassutslipp, uavhengig tilhørende klimarammeverk, mens Norges Bank mener vurderinger knyttet til hvordan selskapet forholder seg til klimarammeverket de opererer i bør inkluderes. Regjeringens posisjon på saken framkommer i *Meld. St. 20 (2018–2019) Statens pensjonsfond 2019* og argumentasjonen er tett knyttet til Norges Banks vurderinger. Regjeringen argumenterer for at vurderinger knyttet til klimarammeverket selskapet opererer er av betydning, og at slike vurderinger er underlagt klimakriteriet.⁸² Dessverre er debatten rundt anvendelsen av kriteriet fremdeles ikke avsluttet, da det er uklart hvordan slike vurderinger skal gjøres. Det vil være svært krevende å skulle sammenligne og vurdere selskapets virksomhet utenfor og innenfor klimarammeverket ulikt. Resultatet er at Etikkrådets tilrådninger, som er oversendt hovedstyret i Norges Bank for vedtak, treneres, og at klimakriteriet, flere år etter innføringen,

ikke har en reell klimaeffekt på investeringsporteføljen til Oljefondet.

2.4 KARAKTER



Norge har forpliktet seg til å kutte utslipp slik at vi kan nå 1,5–2-gradersmålet, nedfelt i Paris-avtalen. Oljefondet er et statlig eid fond, og bør derfor underlegges de samme etiske forpliktelsene som øvrig politikk. Både kullkriteriet og klimakriteriet kom på plass gjennom stortingsvedtak, og ikke som et resultat av en ambisiøs regjeringsspolitikk. Det er positivt at det er satt ned et utvalg som skal revidere de etiske retningslinjene, men dette er ikke et tilstrekkelig tiltak for å forbedre karakteren på nåværende tidspunkt. Det trengs flere virkemidler for at Oljefondet kan innrettes slik at det kan spille en større og viktigere rolle i den store grønne omstillingen verden står overfor. Oljefondet må forvaltes på en slik måte at det støtter opp under målsettingene i øvrig norsk klimapolitikk og internasjonale klimaforpliktelser. I et generasjonsperspektiv kan passiv forvaltning av klimakriteriet synes å være en tapt mulighet for å redusere klimarisiko.

3. INVESTERINGER I UTVIKLINGSLAND

3.1 INNLEDNING

Mobilisering av kapital gjennom globale finansaktører, som for eksempel gjennom statlige eide investeringsfond og banker, til formål som fornybar energi, andre miljøvennlige investeringer eller som skaper gode arbeidsplasser der disse trengs mest, er et viktig steg mot en mer bærekraftig verden.

Bærekraftsmål 17.3 omhandler mobilisering av ytterligere finansielle ressurser til utviklingslandene, samtidig som tilgang til fornybar energi og utbygging av infrastruktur i utviklingsland er omfattet av henholdsvis bærekraftsmål 7 «Ren energi for alle» og bærekraftsmål 9 «Innovasjon og infrastruktur». Dersom verden skal lykkes med å oppfylle bærekraftsmålene innen 2030 trengs det økte investeringer i utviklingsland. Den afrikanske utviklingsbanken estimerer at det er behov for mellom 130–170 milliarder dollar årlig i investeringer i infrastruktur i Afrika sør for Sahara, for å bekjempe fattigdom og oppnå bærekraftig utvikling i regionen.⁸³ Med investering i infrastruktur menes investeringer i for eksempel vei, jernbane, havner, ren energi, elektrisitet, infrastruktur for vann og sanitær, eller digital teknologi.⁸⁴ Investeringer i utviklingsland har økt det siste tiåret, men økningen er fremdeles langt fra god nok, for i samme tidsperiode har mindre enn 2 prosent av alle infrastrukturinvesteringer globalt gått til lavinntektsland.⁸⁵

Gjennom utviklingsfremmende investeringer kan arbeidsplasser skapes og skatteinntekter innkreves. For å sikre at investeringer faktisk kommer mennesker i utviklingsland til gode og har en utjevne effekt som reduserer fattigdom, er fungerende institusjoner, regelverk, reguleringer og nasjonalt eierskap til ressursene avgjørende.

3.2 REGJERINGENS POLITIKK

Regjeringen understreker viktigheten av investeringer i utviklingsland blant annet i *Meld. St. 24 (2016–2017) Felles ansvar for felles fremtid — Bærekraftsmålene og norsk utviklingspolitikk*.⁸⁶ Stortingsmeldingen omtaler også viktigheten av mobiliseringen av privat kapital:

For å realisere bærekraftsmålene i lavinntektsland kreves det store investeringer både i næringsvirksomhet, infrastruktur og sosiale forhold. Bistand kan være et viktig bidrag, men tyngden av finansiering vil komme fra andre kilder.⁸⁷

Videre trekker regjeringen ofte frem norsk næringslivsengasjement i utlandet når de omtaler behovet for økte investeringer i utviklingsland.⁸⁸ I Granavolden-plattformen slår regjeringen fast at de ønsker å «videreføre Norges innsats som en ledende bærekraftig investor i fattige land, gjennom blant annet Norfund».⁸⁹ Norfund, som mottar årlige kapitalinnskudd via statsbudsjettet over bistandsbudsjettet, er ansett som «det mest sentrale virkemiddelet i norsk bistand for økt næringsutvikling og jobbskaping i privat sektor i fattige land».⁹⁰ Med en investeringsportefølje på 22,3 milliarder, der 48 prosent av nye investeringer i 2018 ble gjort i Afrika sør for Sahara og totalt 47 prosent av investeringsskapitalen ble allokert til de minste utviklede landene (MULLand), har Norfund som formål å bidra til økonomisk vekst og utvikling i utviklingsland gjennom direkteinvesteringer, risikokapital og lån, særlig innenfor fornybar energi, finans og landbruk.⁹¹

Et annet regjeringsinitiativ for å øke investeringer i utviklingsland er den nyopprettede garantiordningen, der regjeringen har satt av 300 millioner kroner per år over bistandsbudsjettet til bedrifter som ønsker å satse på fornybar energi i utviklingsland. Ettersom det kan være knyttet høy risiko til å investere i utviklingsland, har garantiordningen som formål å dekke eventuelle tap en bedrift har gjennom sine fornybarinvesteringer i utviklingsland.⁹²

3.3 VURDERING AV REGJERINGENS POLITIKK

Det er positivt at Norge bruker bistandsfinansierte Norfund, samt den nyopprettede garantiordningen, som verktøy for økte investeringer i utviklingsland over bistandsbudsjettet. Samtidig slår regjeringen fast at selv om bistand er et viktig bidrag for å øke investeringer i utviklingsland, må *tyngden av finansieringen* komme fra andre kilder.⁹³ I denne sammenheng vil det også være naturlig å diskutere hvordan Oljefondet, Norges største økonomiske muskel, kan øke sine investeringer i utviklingsland. Kun 1 prosent av Oljefondet er investert i utviklingsland, selv om utviklingsland og fremvoksende markeder står for over halvparten av verdensøkonomien.⁹⁴ Potensialet for økte investering i utviklingsland er derfor stort.

Økte investeringer i utviklingsland er helt essensielt for å skape økonomisk vekst, bekjempe fattigdom og oppnå



Vind og solcelleanlegg i Garowe, Puntland i Somalia. Tidligere pirater har fått yrkesopplæring som elektrikere, og jobber nå med å drifte anlegget. Foto: Håvard Bjelland/Kirkens Nødhjelp

bærekraftig utvikling.⁹⁵ Behovet for økte investeringer i fornybar energi er stort, og helt nødvendig for den grønne omstillingen mot lavutslippssamfunnet. I mange utviklingsland er manglende infrastruktur en flaskehals for økonomisk vekst. Den største delen av infrastrukturen er ikke på børs. Investeringer som bidrar til inkluderende vekst i utviklingsland kan innebære investeringer i prioriterte sektorer som landbruk, infrastruktur, fornybar energi og annen arbeidsintensiv virksomhet.

Det er positivt at regjeringen i 2019 åpnet for at Oljefondet skal kunne investere i unotert infrastruktur for fornybar energi, gjennom det eksisterende miljørelaterte mandatet. Investeringene vil ha samme krav til avkastning og risiko som fondets øvrige investeringer. Rammen for miljøinvesteringene har blitt doblet, fra 60 til 120 milliarder kroner, men bør også økes gradvis.⁹⁶ Investeringene vil i første omgang skje i utviklede markeder, og ikke framvoksende markeder som gjelder mange utviklingsland. Dermed er kravet om økte investeringer i utviklingsland, gjennom Oljefondet, ikke innfridd.⁹⁷ Regjeringen bør legge føringer for at investeringene i unotert fornybar infrastruktur bør utvides til også gjelde framvoksende markeder.

3.4 KARAKTER



Norge bidrar til investeringer i utviklingsland gjennom bistandsfinansierte Norfund. I tillegg har regjeringen opprettet en bistandsfinansiert garantiordning for fornybarinvesteringer i utviklingsland. Dette er bra. Men på bakgrunn av det store behovet for investeringer i utviklingsland, må ambisjonene oppskaleres, også utover bistandsbudsjettet, for eksempel gjennom å åpne for at Oljefondet kan investere i unotert infrastruktur også i framvoksende markeder. Et slik grep vil bidra til å styrke Norges bidrag til økte investeringer i utviklingsland, og være samstemt med bærekraftsmålene, for dersom verden skal lykkes med målene, må ytterligere midler mobiliseres fra privat sektor.



Angola. Maria er med i den lokale kirkelige budsjettmonitoreringsgruppa. Dei starta arbeidet i 2013, og oppdraget er todelt: Å finne ut om pengane i dei offentlege budsjetta blir brukte slik dei skal, og å kartlegge behova til den fattigaste delen av befolkninga. Foto: Håkon Haugsbø

4. SKATT, ÅPENHET OG RESSURSMOBILISERING

4.1 INNLEDNING

Det er estimert at verdens land taper hele 500 milliarder dollar årlig gjennom selskapers skatteunndragelse og -unngåelse.⁹⁸ Konsekvensene er enorme i utviklingsland, da dette er skatteinntekter som kunne finansiert nødvendig utbygging av infrastruktur og sikret tilgang på velferdstjenester. Ettersom hemmelighold i skatteparadis er kjernen av problemet, er det vanskelig å si nøyaktig hvor mye skatteinntekter som forsvinner fra utviklingsland grunnet skatteunndragelse og -unngåelse, men ifølge beregninger gjort av både Det internasjonale pengefondet (IMF) og Tax Justice Network tappes lavinntektsland og lavere mellominntektsland for rundt 200 milliarder dollar årlig.⁹⁹ Omfanget av den globale skatteflukten har de siste årene blitt avdekket gjennom store dokumentlekkasjer som Lux Leaks, Swiss Leaks, Panama Papers og Paradise Papers. Dokumentene avdekker hvordan flernasjonale selskaper, gjennom kompliserte selskapsstrukturer, finansielt hemmelighold og aggressiv skatteplanlegging, forflytter overskudd til skatteparadis for å unngå å betale skatt. Ulovlig kapitalflukt, som medfører lavere skatteinntekter til stater, er et stort hinder for utvikling, og bidrar til den voksende ulikheten i verden.¹⁰⁰ Finansielt hemmelighold bidrar også til å tilrettelegge for kriminalitet, som for eksempel politisk korrupsjon, terrorfinansiering, svindel, underslag, ulovlig våpenhandel og narkotikahandel.¹⁰¹

En global forpliktelse for å bekjempe ulovlig kapitalflukt er nedfelt i bærekraftsmålene, og er særlig omfattet av bærekraftsmål 16.4.¹⁰² Mens skatteinntektene til utviklede land utgjør i gjennomsnitt 40 prosent av bruttonasjonalprodukt (BNP), utgjør skatteinntektene til utviklingsland bare mellom 10–20 prosent av BNP.¹⁰³ Det lave nivået på skatteinntektene i utviklingsland står i fare for å undergrave arbeidet med bærekraftsmålene, da finansieringen av bærekraftsmålene er avhengig av at utviklingsland mobiliserer egne ressurser. En slik nasjonal ressursmobilisering fordrer et velfungerende og rettferdig skattesystem, der skatt innkreves fra enkeltindivider, men også fra næringsvirksomhet. I følge IMF kan mange land øke det gjennomsnittlige skattenivået med 5% av BNP det neste tiåret. For mange land vil det i kombinasjon med omfordeling være tilstrekkelig for å nå viktige utviklingsmål. For mange utviklingsland vil det ikke være nok. Derfor er mobilisering av privat kapital gjennom privat sektor og økte investeringer

i utviklingsland, i tillegg til bistand, helt essensielle finansielle bidrag i arbeidet med bærekraftig utvikling.¹⁰⁴

Viktigheten av å se sammenhengen mellom skatteinntekter og utviklingslands evne til å finansiere bærekraftig utvikling i eget land har blitt særlig løftet fram gjennom Finansiering for utvikling-agendaen, som har resultert i en handlingsplan for finansiering av bærekraftsmålene, *Addis Ababa Action Agenda* (heretter referert til som Addis-agendaen).¹⁰⁵ Et av tiltakene i handlingsplanen er en større global innsats for styrket nasjonal ressursmobilisering, i tråd med bærekraftsmål 17.1 som omhandler mobilisering av nasjonale ressurser, blant annet gjennom å kreve inn skatter og andre avgifter.¹⁰⁶ Addis-agendaen løfter også fram behovet for at bistandsmidler, i større grad enn før, kan brukes katalytisk for å mobilisere private midler.

Behovet for en omfattende endring av globale skatteregler, med det formål å bekjempe ulovlig kapitalflukt, sikre finansiell åpenhet og styrke nasjonale skattesystemer, er omfattet av den helhetlige intensjonen i bærekraftsmålene.

Infoboks 3: Ifølge rapporten *Trapped in Illicit Finance: How abusive tax and trade practices harm human rights*, utgitt av Christian Aid i 2019, forsvinner 416 milliarder dollar årlig fra utviklingsland, gjennom ulovlig kapitalflukt. I deres beregninger inkluderes skatteunndragelse og -unngåelse fra flernasjonale selskaper, og også formuer gjemt i skatteparadis og feilprising av handelsvarer.¹⁰⁷

4.2 REGJERINGENS POLITIKK

Internasjonale skattespørsmål er særlig omtalt i stortingsmeldingen om multilateralt samarbeid og stortingsmeldingen om bærekraftsmålene, også kjent som utviklingsmeldingen.¹⁰⁸ Det fremgår av begge stortingsmeldinger at tapte skatteinntekter undergraver statens arbeid med å sikre velferdsordninger, og at skatteflukt er et hinder for utviklingslands evne til å finansiere egen utvikling.¹⁰⁹ Videre påpekes det i *Meld. St. 4 (2015-2016) Bedre skatt – en skattereform for omstilling og vekst* at Norge, i årene framover, må arbeide for å sikre «et robust skattesystem som er tilpasset stor internasjonal mobilitet i skattegrunnlag».¹¹⁰

Stortingsmeldingen vektlegger arbeidet for å finne felles internasjonale tiltak som kan motvirke overskuddsflytting og uthuling av selskapskattegrunnlaget gjennom OECD. Regjeringen anser internasjonalt samarbeid som et av de viktigste virkemidlene i kampen mot korrupsjon, skatteunndragelse og ulovlig kapitalflukt. Særlig OECD, men også FN-organisasjoner, blir løftet fram som essensielle internasjonale aktører i arbeidet med å sikre effektive og rettferdige skattesystemer.¹¹¹ Videre fremgår det av multimedlingen at regjeringen vil bruke Norges presidentskap i FNs økonomiske og sosiale råd (ECOSOC) til å fremme «finansiering for utvikling, inkludert kampen mot korrupsjon, skatteunndragelser og ulovlig kapitalflukt».¹¹²

Norge har i en årrekke vært en viktig støttespiller for FNs ekspertkomité på internasjonalt samarbeid om skatte spørsmål. Et eksempel på dette er at regjeringen i 2019 besluttet å bevilge 35 millioner kroner til skattekomiteens arbeid over de neste tre årene.¹¹³ Norge har også fått skryt, blant annet i rapporten *Nordic Countries' Support for Tax & Development*¹¹⁴, for å ha brukt bistandsmidler til å fremme viktigheten av velfungerende skattesystemer i utviklingsland.¹¹⁵ Dette har blant annet skjedd gjennom programmene Olje for utvikling og Skatt for utvikling. I januar 2020 tok Norge som president for ECOSOC og Nigeria som president for FNs generalforsamling initiativ til å etablere et høynivåpanel for «international financial accountability, transparency and integrity for achieving the 2030 agenda».¹¹⁶

I tråd med nedfelt mål i stortingsmeldingen om bærekraftsmålene og i tråd med forpliktelsen i Addis-agendaen, har regjeringen bestemt å doble støtten til skatterelatert bistand fra 134 millioner kroner i 2015 til 268 millioner kroner i 2020.¹¹⁷ Tidligere utviklingsminister Nikolai Astrup påpekte at skatterelatert bistand er et av de mest effektive formene for bistand Norge kan gi og henviste til OECDs utregninger knyttet til at én krone i skatterelatert bistand til utviklingsland kan gi opptil 100 kroner i økte skatteinntekter.¹¹⁸

Granavolden-plattformen fremhever viktigheten av å se sammenhengen mellom finansiering av bærekraftsmålene og nasjonal ressursmobilisering.¹¹⁹ Det fremgår av plattformen at regjeringen ønsker å arbeide for bekjempelse av ulovlig kapitalflukt og skatteunndragelse, blant annet ved at Norge skal være «en pådriver internasjonalt for langsiktige og prinsippbaserte fellesløsninger mot skatteomgåelse».¹²⁰ I samsvar med dette målet, uttalte statssekretær i UD, Jens Frølich Holte, på et høynivåmøte i FN som omhandlet ulovlig kapitalflukt i 2019 følgende:

*“Norway stands ready to join forces with any and all of this membership to ensure that we at every turn in the UN’s calendar look for opportunities to build on the momentum for curtailing illicit financial flows”.*¹²¹

4.3 VURDERING AV REGJERINGENS POLITIKK

4.3.1 Skattlegging i en globalisert, digital økonomi

Utdaterte skattesystemer som ikke er tilpasset dagens globale og stadig mer digitaliserte økonomi, og utviklingen

av komplekse selskapsstrukturer, byr på store utfordringer hva gjelder skattlegging. En av de største og mest krevende debattene internasjonalt knyttet til skatteproblematikk omhandler hvordan dagens skattesystem kan og bør innrettes for å holde tritt med en stadig mer digitalisert økonomi, og for bekjempe skatteflukt globalt.

Regjeringens internasjonale skattepolitikk er i stor grad orientert rundt arbeidet som foregår i OECD. I OECD står arbeidet med å forhindre uthuling av staters skattegrunnlag sentralt. Gjennom handlingsplanen BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) anerkjennes manglene ved dagens globale skatteregler. Handlingsplanen har som formål å løse problemet med uthuling av staters skattegrunnlag og sikre skattlegging av verdiskapning der verdiskapningen skjer. Norge har implementert flere av disse punktene i norsk regelverk.¹²²

Hele 137 land deltar per desember 2019 i implementeringen av BEPS under OECD/G20s *Inclusive Framework*.¹²³ Selv om det er et positivt initiativ å inkludere flere land i implementeringen av BEPS, utover landene som danner medlemsmassen i OECD, gjenstår det fortsatt mye arbeid for å sikre effektiv og reell deltakelse og representasjon av utviklingsland. The Independent Commission for the Reform of International Corporate Taxation (ICRICT) påpeker at dersom man skal lykkes med å få på plass et globalt, rettferdig skattesystem, må dette skje innenfor FN, ettersom FN, i motsetning til OECD, er et multilateralt forum der alle land er representert.¹²⁴

Høsten 2019 ble OECDs forslag til regler for skattlegging av den digitale økonomien lagt fram.¹²⁵ Formålet med forslaget er å utvikle og innføre skatteregler som kan danne grunnlaget for fremtidens globale skattesystem. Prosessen skal ferdigstilles ved utgangen av 2020. Forslaget har blitt kritisert for å være for svakt. Ifølge Tax Justice Network vil det nye forslaget bidra til svært liten omfordeling av det overskuddet som i dag flyttes i skatteparadiser, samtidig som det foreslåtte regelverket vil bli ytterligere komplisert og derfor vanskelig å håndheve, særlig for skattemyndigheter i utviklingsland som har begrensede ressurser.¹²⁶ OECD har anslått at de foreslåtte regelendringene globalt kan gi 100 milliarder dollar i økte skatteinntekter.¹²⁷ Regjeringen har uttalt at OECDs reformforslag er et skritt i riktig retning, men dersom de foreslåtte skattereglene skal ha en reell effekt på globale skatteunndragelse og -unngåelse, må ambisjonene økes betraktelig.¹²⁸

Å se sammenhengen mellom globale skattesystemer og bærekraftig utvikling er helt essensielt. I rapporten *Trapped in Illicit Finance: How abusive tax and trade practices harm human rights*, utgitt av Christian Aid, demonstreres det gjennom konkrete eksempler hvordan skatteunndragelse og -unngåelse har en direkte negativ effekt på realiseringen av menneskerettighetene.¹²⁹ Det gjenstår, med andre ord, fremdeles en stor innsats for å sikre et inkluderende globalt skattesystem, som bidrar til å bekjempe kapitalflukt og som er samstemt med bærekraftsmålene.¹³⁰ Det er positivt at regjeringen satser på skatterelatert bistand,

og på den måten setter skattespørsmål i sammenheng med bærekraftsmålene, men samtidig kan regjeringen gjøre mer for å ta en lederrolle internasjonalt, og sikre at skattepolitikken som er vedtatt av både Stortinget og regjeringen er samstemt med internasjonale tiltak for et mer rettferdig skattesystem.

Regjeringen bør også trappe opp innsatsen nasjonalt, for å sikre at selskaper ikke kan benytte seg av smutthull i skattesystemet for å unngå å betale skatt. En indikasjon på at norske selskaper har drevet aktiv skattetilpasning, er at selskapenes interne konserngjeld har blitt kraftig redusert, samtidig som selskapenes utenlandsgjeld har økt over 40 prosent mellom 2012 og 2017.¹³¹ SSB viser til at endringer i skattereglene sammenfaller med utviklingen i norske selskapers utenlandsgjeld. Problemet er stort og vokser, og derfor haster det å oppdatere skattesystemet. Andre konkrete tiltak regjeringen kan gjøre for et mer rettferdig skattesystem er omtalt i de påfølgende delkapitlene som omhandler en utvidet land-for-land rapportering, innføringen av et register for egentlig eierskap og skatteavtaler.

Infoboks 4: I rapporten *Enhetlig skattlegging av multinasjonale foretak – strategi for skattlegging av statsløs inntekt* argumenteres det for en modell for enhetlig skattlegging av flernasjonale selskap. Rapporten foreslår også at «Norge må ta initiativ til en FN-konferanse om skatt og finansiell åpenhet der man stiller seg i fremste rekke og arbeider for et paradigmeskifte innen internasjonal skattlegging».¹³² For mer om tiltak for enhetlig skattlegging, se ICRICs rapport *Alternatives to the Separate Entity / Arm's Length Principle for Taxation of Multinational Enterprises*.¹³³

4.3.2 UTVIDET LAND-FOR-LAND RAPPORTERING

Norge har vært et foregangsland i arbeidet med land-for-land rapportering, og var blant de første til å iverksette en forskrift om land-for-land rapportering i 2014, som ble gjort gjeldende for norske selskaper innen utvinning og skogdrift. Under evalueringen av forskriften i 2017 ble det påpekt, av en rekke sivilsamfunnsorganisasjoner, inkludert Kirkens Nødhjelp, at rapporteringsstandarden har flere smutthull og svakheter. Derfor bør forskriften styrkes i form av en *utvidet land-for-land rapportering*.¹³⁴

En utvidet land-for-land rapportering vil blant annet innebære å få bukt med skatteparadis-smutthullet og utvide kretsen av rapporteringspliktige selskaper.¹³⁵ Skatteparadis-smutthullet oppstår som en direkte konsekvens av at forskriften ikke innehar en rapporteringsplikt fra land hvor selskaper betaler under 800 000 kroner i skatt, dvs. at et selskap kan ha store inntekter i et skatteparadis, uten å betale skatt der eller måtte rapportere på det gjennom forskriften. Siden den nåværende forskriften omfatter få selskaper, bør det innføres en endring i forskriften som utvider antall rapporteringspliktige selskaper, i tråd med Finansdepartementets eget mål om å vurdere utvidelse av rapport-

eringspliktige selskaper i forbindelse med evalueringen av forskriften.¹³⁶

Norge rangeres som den 71. største bidragsyteren til finansielt hemmelighold, ifølge Financial Secrecy Index (FSI) 2020.¹³⁷ Dette er en klar forbedring fra forrige indeks (2018) noe som blant annet skyldes strengere regler for hvitvasking. Samtidig henger Norge etter når det gjelder register over reelle rettighetshavere og på land-for-land rapportering. En styrket og utvidet land-for-land rapportering vil være et konkret tiltak for å sikre finansiell åpenhet og bedre rapporteringskravene overfor norske selskaper.

4.3.3 REGISTER FOR EGENTLIG EIERSKAP

Kompliserte selskapsstrukturer og finansielt hemmelighold gjør det vanskelig å avdekke eierforhold i selskaper. Selskapet kan være registrert i ett land, ha virksomheten sin i et annet land, aksjonærene i et tredje land og benytte seg av skattestrukturer i et fjerde land.¹³⁸ Derfor er innsyn i egentlig eierskap et viktig virkemiddel i kampen mot skatteundragelser, hvitvasking og korrupsjon.

I 2015 vedtok et enstemmig storting å innføre et register for egentlig eierskap i Norge, men registeret er fremdeles ikke på plass, og prosessen har tatt lang tid. En av årsakene til dette er at regjeringen har vært avventende til den parallelle prosessen som har pågått i EU, gjennom EUs fjerde hvitvaskingsdirektiv. Direktivet har pålagt alle EU-land å opprette et eierskapsregister. Stortinget har følgelig vedtatt hvitvaskingsloven i 2018, og loven om register over reelle rettighetshavere i 2019. I skrivende stund avventes forslag til forskrift til sistnevnte lov, som vil tydeliggjøre omfanget og virkningen av registeret. Brønnøysundregisteret skal utvikle den tekniske løsningen for registeret, og drifte registeret når det innføres.

Det fremgår av behandlingen av lovforslaget at finanskomiteen stiller seg kritiske til at registeret kun skal favne aksjeeiere som har eierandeler på over 25 prosent av et selskap.¹³⁹ Komiteen viste blant annet til erfaringene med lignende register i Storbritannia, der ett av ti selskaper ikke lister en eneste reell eier i 2017, da ingen av eierne hadde eierskapsandeler som overgikk terskelverdien på 25 prosent. Dersom registeret skal avdekke reelt eierskap bør terskelverdien senkes, i tråd med lovens intensjon, for å sikre at Norge går foran som et foregangsland i arbeidet med finansiell åpenhet.

4.3.4 SKATTEAVTALER OG UTVEKSLING AV SKATTEINFORMASJON

Norge har inngått nesten 100 skatteavtaler med andre land, inkludert en rekke utviklingsland, med det formål å unngå dobbeltbeskatning og skatteunngåelse.¹⁴⁰ Et av hovedfunnene i Norads evaluering av Norges skatteavtaler er at det er et behov for å styrke posisjonene til lavinntektslandene Norge har inngått avtaler med.¹⁴¹ Mange av avtalene er utdaterte og lite fordelaktige for utviklingsland. Evalueringen påpeker at det er behov for reforhandling av en stor andel av skatteavtalene med utviklingsland, da disse avtalene er basert på OECD-modellen, i motsetning til FN-modellen, som er grunnlaget for de fleste skatteavtalene med asiatiske land. FN-modellen er kjent

for å være mer fordelaktig for utviklingsland, nettopp fordi modellen sikrer skatterettigheter i større grad.¹⁴² De fleste avtalene Norge har med utviklingsland i Afrika, for eksempel, ble forhandlet fram lenge før FN-modellen ble tatt i bruk.¹⁴³

Gjennom en analyse av mer enn 500 skatteavtaler som utviklingsland i Afrika og Asia har inngått siden 1970, avslører Action Aid at avtalene i stor grad fasiliterer skatteflukt, og bidrar til økt ulikhet i verden.¹⁴⁴ Flernasjonale selskaper benytter seg av skatteavtaler for å betale mindre eller ingen skatt i lavinntektsland, på tross av at selskapene henter profitt av virksomheten sin i disse landene. Videre fremgår det av rapporten at skatteavtalene utviklingsland har inngått med OECD-land er mer inngripende hva gjelder utviklingslands skatterettigheter, enn avtalene som er inngått med land som ikke inngår i OECD.¹⁴⁵ Dette er på tross av at OECD har anerkjent at skatterettigheter og restriksjonene som legges på disse i skatteavtaler er et stort problem for utviklingsland.¹⁴⁶ Rapporten er et soleklart bevis på at tiden er moden for at Norge bør gjennomgå egne skatteavtaler, for å sikre at skatteavtalene ikke hindrer utvikling og at utviklingslands skatterettigheter blir ivaretatt i avtalene.

Norge har sluttet seg til Common Reporting System (CRS) og Foreign Account Tax Compliance Act (FACTA), som er avtaler med en rekke land for automatisk informasjonsutveksling av opplysninger om finansielle konti. Disse avtalene er et viktig steg i riktig retning for å bekjempe finansielt hemmelighold, men dessverre faller utviklingsland i stor grad utenfor systemet, da mange utviklingsland ikke har kapasitet til å dele informasjon, som er et krav for å delta i avtalene, eller å lagre informasjonen, slik avtalene krever at informasjonen skal lagres.¹⁴⁷ Her må det gjøres en større jobb fra regjeringens side, for å sikre at utviklingsland også kan ta del informasjonsutveksling som bidrar til å bekjempe finansielt hemmelighold.

4.4 KARAKTER



Det er svært positivt at regjeringen styrker skatterelatert bistand. De omfattende dokumentavsløringene som Lux Leaks, Swiss Leaks, Panama Papers og Paradise Papers har gitt offentligheten innsyn i hvor omfattende det globale systemet for skatteflukt er, og hvor store summer verdens land går glipp som følge av skatteflukten. Det er derfor avgjørende at det igangsettes ytterligere tiltak også utover bistanden. De globale skattereglene må oppdateres både nasjonalt og internasjonalt. Regjeringen er godt i gang med å innføre et register for egentlig eierskap, men for å sikre at registeret skal ha en reell effekt på å kartlegge egentlige eiere, må regjeringen sørge for at terskelverdien blir lavere enn 25 prosent. Svakheterne og smutthullene ved Norges egen land-for-land rapporteringslov er blant annet knyttet til at rapporteringsloven omfatter for få selskaper. En rekke av Norges skatteavtaler med utviklingsland er dessuten utdatert, og må derfor reforhandles og oppdateres for å sikre at avtalene ikke begrenser utviklingslands skatterettigheter. Helheten i norsk internasjonal skattepolitikk er derfor ikke samstemt med regjeringens ambisjon om å være en pådriver internasjonalt for å hindre skatteomgåelse.

5. ILLEGITIM GJELD OG ANSVARLIG UTLÅN

5.1 INNLEDNING

Gjeldskriser fortsetter å være et alvorlig utviklingshinder for mange fattige land i verden. På tross av eksisterende gjeldsslettemekanismer, er den store økning i gjeldsbyrden til utviklingsland svært bekymringsverdig. Ifølge IMF er 40 prosent av alle lavinntektsland i verden enten i en gjeldskrise eller i stor fare for å havne i en ny gjeldskrise.¹⁴⁸ Global Sovereign Debt Monitor, som samler data fra flere kilder enn kun IMF, tegner et enda mer dystert bilde av den globale gjeldssituasjonen, og viser til at 122 av 154 land de har undersøkt har en kritisk gjeldsbyrde.¹⁴⁹

Gjennom gjeldsslettemekanismene *Heavily Indebted Poor Countries Initiative* (HIPC) og deretter *Multilateral Debt Relief Initiative* (MDRI) på 1990-tallet og starten av 2000-tallet, fikk 36 land gjeld på over 100 milliarder dollar slettet.¹⁵⁰ Gjeldsslettemekanismene bidro til å stabilisere gjeldsbyrden til utviklingslandene som var involvert, og er blant årsakene til at en rekke afrikanske land fikk en økonomisk opptur etter tusenårsskiftet.¹⁵¹ Dessverre har flere av landene som fikk gjelden slettet gjennom gjeldsslettemekanismene på ny fått en uhåndterbar gjeldsbyrde. Ifølge Global Sovereign Debt Monitor har gjeldsbyrden økt, de siste 4 årene, i 30 av de 35 landene som fikk gjeldsslette. Videre har 7 land en *kritisk* gjeldsbyrde, mens 2 land har en *svært kritisk* gjeldsbyrde.¹⁵²

Det er mange årsaker til den voksende gjeldsbyrden i utviklingsland. Haiti og en rekke andre små øystater er særlig utsatt og sårbare for konsekvensene av klimaendringer, og har fått forsterkede gjeldsbyrder som en direkte konsekvens av klimakatastrofene som har herjet på øystatene i nyere tid.¹⁵³ Videre har dramatiske fall i råvareprisen påvirket valutakursen i en rekke utviklingsland, som for eksempel Angola, Ghana og Zambia, som igjen har ført til økt gjeldsbelastning.¹⁵⁴ Denne effekten forsterkes av å ha tatt opp lån i utenlandsk valuta. Konsekvensene av høy og uhåndterbar statsgjeld er at gjelden legger beslag på offentlig budsjetter, som medfører at land blir tvunget til å nedbetale lån, istedenfor å bevilge penger til for eksempel essensielle velferdstjenester innenfor helse og utdanning.

Kreditorbildet har også endret seg betraktelig. I motsetning til 80-tallet og 90-tallets gjeldskriser, der rike land og multinasjonale institusjoner som IMF og Verdensbanken var

kreditorene, er mer enn halvparten av lånene i dag hentet fra private banker, fond og investorer. I tillegg står Kina for 20 prosent av totalverdien av lån til afrikanske land.¹⁵⁵ Stadig flere land utsteder statsobligasjoner, og økningen er særlig tydelig i utviklingsland sør for Sahara, inkludert land som tidligere har mottatt gjeldsslette gjennom HIPC-ordningen. Verdensbanken rapporterer om at antallet utstedte statsobligasjoner fra land sør for Sahara nådde en ny rekord i 2018, på den totale verdien av 17 milliarder dollar.¹⁵⁶ Statsobligasjonene kjøpes og selges fritt i finansmarkedet, og utgjør dermed en del av det endrede kreditorbildet, der en større del av gjeldsbyrden globalt er gjeld til private og kommersielle kreditorer.¹⁵⁷ På toppen av dette kommer såkalt *skjult gjeld* og *hemmelige lån*, slik som det grunnlovsstridige lånet Mosambiks regjering inngikk med den sveitsiske banken Crédit Suisse, som har bidratt til Mosambiks alvorlige gjeldskrise (Se eget case om Mosambiks gjeldskrise på side 27).

Den økende globale gjeldsbyrden, og særlig i utviklingsland, er urovekkende og krever økt fokus på ansvarlig låntaking og långivning, i tråd med målsettingene i bærekraftsmålene. Delmål 17.4 omhandler viktigheten av en samordnet politikk for å fremme gjeldsfinansiering, gjeldsslette eller restrukturering av gjeld, spesielt for utviklingsland.¹⁵⁸ Uten bedre løsninger på dagens gjeldskriser, vil gjeldsbyrden i en rekke utviklingsland undergrave både menneskerettigheter og arbeidet med bærekraftsmålene. Nye globale systemer for ansvarlig låntaking og låneopptak må på plass, slik at man sikrer globale mekanismer som hindrer at det lånes ut til eller tas opp lån som land ikke har mulighet til å betjene.

5.2 REGJERINGENS POLITIKK

Regjeringens gjeldspolitik er blant annet nedfelt i *Meld. St. 27 (2018-2019) Norges rolle og interesser i multilateralt samarbeid* der det framkommer at regjeringen anser det som svært viktig at det stilles krav til ansvarlig låntaking og långivning, for å unngå nye og alvorlige gjeldskriser.¹⁵⁹ Videre understreker regjeringen at en forutsetning for å lykkes med dette arbeidet er større åpenhet om offentlig sektors finansielle forpliktelser, både direkte og indirekte.

Et nedfelt mål i Sundvollen-plattformen var at regjeringen ville bidra til gjeldsslette i fattige land gjennom internasjonale og bilaterale avtaler, men i Granavolden-plattformen, er

gjeldsproblematikk ikke omtalt.¹⁶⁰

Gjeldskriser har midlertidig vært nevnt av norske representanter i en rekke taler og innlegg som har blitt holdt på internasjonale arenaer.¹⁶¹ Et eksempel er talen som ble holdt for 2. komite under FNs Generalforsamling i 2019 i forbindelse med Addis-agendaen, der det ble understreket at Norge er bekymret for den økende globale gjeldsbyrden, og at gjeldskriser står i fare for å undergrave arbeidet med bærekraftsmålene.¹⁶² Videre ble det sagt at vi må finne en universal mekanisme for låntakere og långivere.

Dette er også reflektert i statsbudsjettet for 2020, der det fremkommer at:

Norge vil arbeide for universelle retningslinjer for ansvarlig låntaking og långivning, forankret i IMF og Verdensbanken. Norge vil ta til orde for økt åpenhet/transparens rundt statsgjeld og skjult gjeld, et ansvar som først og fremst påhviler låntakerland, men der långivere og nye kreditorer har et medansvar.¹⁶³

5.3 VURDERING AV REGJERINGENS POLITIKK

Norge har gått fra å ha en pådriverrolle i internasjonal gjeldsproblematikk, blant annet ved å slette gjelden etter den såkalte skipseksportkampanjen i 2006 og ved å gjennomgå en gjeldsrevisjon for utlån i 2013, til å ta en stadig mer passiv rolle hva gjelder gjeldsspørsmål. På tross av at regjeringen har bevilget og fortsetter å bevilge finansiell støtte til multilaterale gjeldsoperasjoner og finansieringsmekanismer, som HIPC og MDRI gjennom Verdensbanken og Afrikabanken¹⁶⁴, har Solberg-regjeringen vært passive i FN når nye gjeldsletteinitiativer har vært diskutert.¹⁶⁵ For eksempel stemte Norge avholdende på forslaget om etablering av en ny gjeldshåndteringsmekanisme i 2014, og Norge var avholdende i 2015 under en sak om UNCTADs *Basic Principles on Sovereign Debt Restructuring Process*.¹⁶⁶

At gjeldsspørsmål ikke er omtalt i Granavolden-plattformen kan neppe forklares ved at gjeldsspørsmål ikke lenger er like aktuelle som på starten av 2000-tallet, ettersom Norge internasjonalt har uttrykt bekymring for det økende antallet gjeldskriser i verden. En stor andel av landene som enten er i eller står overfor en ny gjeldskrise har også vært prioriterte bistandsland gjennom en årrekke. For eksempel står Haiti, Etiopia og Afghanistan i stor fare for å havne i ny gjeldskrise, mens Sudan, Sør-Sudan, Den Demokratiske Republikken Kongo og Mosambik er i gjeldskrise nå.¹⁶⁷ Dagens situasjon illustrerer at bare noen få år med gjeldskrise kan bety en massiv tilbakegang for utviklingsland. Regjeringen har midlertidig iverksatt et svært positivt gjeldsrelatert tiltak overfor Somalia. I statsbudsjettet for 2020 foreslår regjeringen å gi et kortsiktig overgangslån til Somalia, som lenge har vært et prioritert bistandsland, med det mål om å fjerne Somalias misligholdte gjeld overfor Verdensbanken, og dermed hjelpe Somalia til å kvalifisere for gjeldslette gjennom HIPC.¹⁶⁸

I et sluttdokument fra et oppfølgingsmøte av finansiering for utvikling-agendaen i ECOSOC i 2019, hvor Norge har presidentskapet, fremgår viktigheten av å jobbe for en global konsensus for retningslinjer for ansvarlig låntaking og långivning, basert på eksisterende initiativer, inkludert UNCTADs prinsipper for ansvarlig utlån og låneopptak.¹⁶⁹ UNCTADs prinsipper fra 2012 er et norskfinansiert arbeid som sammenfatter den beste praksisen for långivning og låntaking, og det er derfor viktig at Norge fortsetter å fremme arbeidet for global konsensus, med UNCTAD-prinsippene til grunn. Norges rolle i den internasjonale gjeldsdebatten er viktig, og bør medføre økte ambisjoner i arbeidet for universelle retningslinjer for ansvarlig låntaking og långivning.

5.4. KARAKTER



En stor del av landene som er midt i eller står i overfor en ny gjeldskrise har også vært prioriterte bistandsland gjennom en årrekke. Norge har gått fra å ha en aktiv rolle i gjeldsspørsmål internasjonalt, til å ta en mer passiv rolle under Solberg-regjeringen. Gjeldsspørsmål er ikke omtalt i Granavolden-plattformen og Norge har stemt avholdende på forslag om gjeldshåndteringsmekanismer internasjonalt. Oljefondet er en av de største eierne i Credit Suisse, som har gitt grunnlovsstridige lån til Mosambik og skapt en ny gjeldskrise i landet. Dette er ikke samstemt med ambisjonene i bærekraftsmålene om å sikre løsninger på dagens gjeldskriser gjennom gjeldsfinansiering, gjeldslette og restrukturering av gjeld. Det er imidlertid positivt at Norge tar initiativ overfor Somalia, fremmer gjeldsspørsmål i taler og innlegg internasjonalt og deltar i arbeidet for en global konsensus for retningslinjer for ansvarlig låntaking og långivning. Derfor justeres karakter opp et hakk, sammenlignet med den forrige samstemthetsrapporten.

CASE

GJELDSKRISEN I MOSAMBIK OG OLJEFONDETS ROLLE

I 2013 godkjente regjeringen i Mosambik en rekke illegitime, hemmelig lån, som ikke bare viste seg av å være grunnlovsstridige, men som også skapte den mest alvorlige og dyptgripende gjeldskrisen i Mosambiks historie. Lånene, som utgjorde omtrent 2 milliarder dollar¹⁷⁰, ble gitt av den sveitsiske banken Crédit Suisse og den russiske banken VTB til 3 forskjellige statlige eide selskap i Mosambik, som i all hovedsak skulle bruke lånet til innkjøp av skip til tunfiskindustrien.¹⁷¹ Disse skipene står i dag ubrukte og ruster i havnen i Maputo.¹⁷² En uavhengig internasjonal revisjon av lånene avslørte at hele 500 millioner dollar av lånesummen ikke kunne gjøres rede for, og at driften av de statlige eide selskapene var utilstrekkelig.¹⁷³ Lånene var hverken godkjent av parlamentet eller varslet til sentralbanken, på tross av at slik varsling er lovpålagt i Mosambik. Heller ikke Mosambiks giverland eller IMF var orientert om lånene.¹⁷⁴ Som et resultat av lånesøknaden økte statsgjelden til Mosambik med 30 prosent og i tillegg ble kriselån fra IMF og bistandsmidler frosset i avvente på dokumentasjon på hva lånesummene hadde blitt brukt til.

Låneskandalen har utvilsomt gått hardest utover landets fattigste. Ifølge Verdensbanken har den økonomiske krisen som ble utløst av låneskandalen forårsaket at andelen mennesker som lever i fattigdom i Mosambik trolig økte med hele 4-6 prosentpoeng mellom 2016-2017.¹⁷⁵

Crédit Suisse har blitt utsatt for kritikk da låneskandalen ble kjent. Kritikken er rettet mot hvordan banken kunne utstede de suspekte lånene gitt forholdene som lå til grunn. Ifølge den internasjonale uavhengige revisjonen var Crédit Suisse klar over at lånene ikke var godkjent av parlamentet, men lot likevel ikke dette stoppe innvilgelsen av lånene.¹⁷⁶ Varsellampene burde også ha blinket da salgsprisen på tunfisk, som lå til grunn i låneavtalen, var budsjettert tre ganger høyere enn gjennomsnittlig salgspris i Seychellene, som gjenspeiler totalt urealistiske forventninger fra Mosambiks daværende regjering.¹⁷⁷ Videre, gjennom Panama Papers, ble det også avslørt at Crédit Suisse har bidratt til å fasilitere global skatteflukt gjennom opprettelsen av nesten tusen skallselskaper i skatteparadis for sine kunder.¹⁷⁸

Oljefondet har også vært utsatt for kritikk i denne sammenheng, da fondet er en av de største eierne i Crédit Suisse.¹⁷⁹ De interne kontrollmekanismene i Crédit Su-

isse sviktet totalt, og selskapet viste stor grad av uansvarlighet ved å utstede de grunnlovsstridige lånene som bidro til Mosambiks økonomiske krise. Disse handlingene burde ha dannet grunnlag for å trekke oljefondsinvesteringene i Crédit Suisse, i tråd med Oljefondets retningslinjer for observasjon og utelukkelse. I Norges Banks rapport på ansvarlig forvaltning for 2018, dukker Crédit Suisse opp på lista over selskaper som banken er i dialog med knyttet til antikorrupsjon.¹⁸⁰ Annet enn dette har ikke offentligheten innsyn i Oljefondets vurderinger av og dialog med selskapet.¹⁸¹ Det er derimot positivt at Norges Bank, i rapporten om ansvarlig forvaltning for Oljefondet i 2018, fremhever UNCTADs prinsipper for ansvarlig statlig utlån og låneopptak, selv om det kan komme noe tydeligere fram hvordan disse prinsippene kan operasjonaliseres og legge føringer for Oljefondets investeringsportefølje.¹⁸² Det stilles dermed spørsmål ved hvorfor Oljefondet fortsetter å være eier i en bank som har en sentral rolle i den økonomiske krisen i Mosambik, i strid med internasjonalt anerkjente prinsipper for ansvarlig utlån og låneopptak og tilsynelatende i strid med Oljefondets egne etiske retningslinjer. Oljefondets investering i Crédit Suisse er ikke samstemt med Norges internasjonale prioriteringer innenfor gjeldspolitik, ei heller samstemt med norske utviklingspolitiske mål, gitt at Mosambik har vært et fokusland for norsk bistand, gjennom flere tiår.

Bangladesh. Selskapet Grameen Phone, som hovedsakelig eies av Telenor, driver massiv markedsføring i Bangladesh. Her er et banner med reklame for Grameen Phone i Kurigram. Bildet er tatt i mai 2008 like før det ble avdekket elendige arbeidsforhold blant Telenors underleverandører i Bangladesh. Foto: Jens Aas-Hansen/Kirkens Nødhjelp



6. NÆRINGS LIVETS SAMFUNNSANSVAR

6.1 INNLEDNING

Jevnlige rapporter om selskaper som har brutt grunnleggende arbeidsrettigheter ved å for eksempel nekte arbeidstakerne en anstendig levelønn eller retten til å organisere seg, og selskaper som benytter seg av slavearbeid eller barnarbeidere, er konkrete eksempler på hvordan næringslivets virksomhet kan utgjøre direkte brudd på menneskerettighetene. FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter (UN Guiding Principles on Business and Human Rights - UNGP), bygger på International Labour Organization (ILO) sine kjernekonvensjoner for et anstendig arbeidsliv, og er også nedfelt i OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper og FN-plattformen Global Compact for ansvarlig næringsliv. UNGP er den rådende internasjonale standarden for forventninger knyttet til næringslivets menneskerettighetsansvar, som blant annet innehar forventningen om at næringslivet må respektere menneskerettighetene, og gjennomføre aktsomhetsvurderinger for å etterleve dette ansvaret.¹⁸³ UNGP er veiledende og ikke-bindende, og derfor gjenstår det en stor global innsats for å sikre et sterkere juridisk rammeverk som forplikter næringslivet til å respektere menneskerettigheter i alle ledd av selskapsvirksomheten, i tråd med internasjonale retningslinjer og mål knyttet til samfunnsansvar.

Næringslivets menneskerettighetsansvar omfatter mer enn å sikre ansvarlige arbeidstakerforhold. Ikke bare er selskaper forpliktet til å respektere menneskerettighetene og etterleve *do no harm*-prinsippet, men næringslivet kan også spille en mer aktiv rolle i bærekraftig utvikling, gjennom for eksempel bærekraftige forretningsmodeller, investeringer i bærekraftige løsninger og gjennom å skape flere arbeidsplasser som verden trenger. Bærekraftsmål 8 «Anstendig arbeid og økonomisk vekst» og bærekraftsmål 12 «Ansvarlig produksjon og forbruk» adresserer noen av utviklingsområdene som i stor grad omfatter privat sektor.

Det må skapes minst 600 millioner arbeidsplasser innen 2030 for å unngå økt global arbeidsledighet. Privat sektor står for 90 prosent av sysselsettingen i utviklingsland, og er dermed sentrale i å bidra til løsningen.¹⁸⁴ I rapporten *Maneuvering towards a water safe future – a report on water in a changing climate and a guide on how to take action*, som Kirkens Nødhjelp ga ut i samarbeid med Storebrand i 2018, fremkommer det tydelig hvordan privat sektor kan spille en

helt essensiell rolle i arbeidet med å sikre en bærekraftig vannforvaltning, tilgang på rent vann og gode sanitærforhold, nedfelt i bærekraftsmål 6 «Rent vann og gode sanitærforhold».¹⁸⁵ Dette er bare et av mange eksempler på hvordan privat sektor kan være en viktig drivkraft for bærekraftig utvikling. Investeringer, og tilgang til markeder betyr mye for utvikling i fattige land, men det forutsetter aktivt samfunnsansvar fra privat sektor, i samarbeid med lokale myndigheter.¹⁸⁶

6.2 REGJERINGENS POLITIKK

Mange norske selskaper har virksomhet i land der alvorlige menneskerettighetsbrudd er hyppige, og der menneskerettighetsvernet er svakt. Det er først og fremst stater som har det overordnede juridiske ansvaret for å beskytte og fremme menneskerettighetene. For norske myndigheter innebærer dette ansvaret å stille krav til norske selskaper om å etterleve menneskerettighetsforpliktelser, i form av rapporteringskrav, risikoanalyser og aktsomhetsvurderinger knyttet til menneskerettighetene. Næringslivet har også en selvstendig plikt til å respektere menneskerettighetene gjennom sin virksomhet. En evaluering Norad gjorde i 2018 slår fast følgende:

«Aktsomhetsvurderinger av menneskerettigheter innebærer at virksomheten identifiserer, forhindrer, begrenser og gjør rede for potensielle og faktiske negative påvirkninger på menneskerettigheter knyttet til dens operasjoner, prosjekter eller investeringer.»¹⁸⁷

Det fremkommer av *Meld. St. 35 (2014–2015) Sammen om jobben — Næringsutvikling innenfor utviklingssamarbeidet* at regjeringen forventer at næringslivet legger FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter til grunn i sitt arbeid, og at norske selskaper vurderer hvordan de skal gjennomføre aktsomhetsvurdering for å sikre menneskerettighetshensyn.¹⁸⁸ Regjeringens forventninger til norsk næringsliv er også nedfelt i andre stortingsmeldinger.¹⁸⁹ I *Meld. St. 24 (2016–2017) Felles ansvar for felles fremtid — Bærekraftsmålene og norsk utviklingspolitikk* påpeker regjeringen at rammene som legges for næringslivets samfunnsansvar er et sentralt element i debatten om samstemt politikk.¹⁹⁰ Stortingsmeldingen fremhever også at tilstedeværelse av norsk næringsliv i lavinntektsland kan være positivt i den forstand at virksomheten kan bidra til at ar-

bedsplasser skapes og gi økte inntekter til landet selskapene har virksomhet i.¹⁹¹

De spesifikke forventningene til norsk næringsliv er knyttet til klima og miljø, menneskerettigheter, arbeidstakerrettigheter og antikorrupsjon. I 2015 var Norge et av de første landene til å vedta en handlingsplan for oppfølgingen av FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter. Det stilles videre krav til norske selskaper gjennom norsk lovgivning, for eksempel straffeloven, arbeidsmiljøloven, regnskapsloven og loven om offentlige anskaffelser. Internasjonalt har stadig flere land innført eller er i ferd med å innføre lovreguleringer for næringslivets virksomhet, for eksempel den britiske moderne slaveri-loven, den franske aktsomhetsloven og et sveitsisk lovforslag som bygger på den franske lovmodellen. Flere andre land, som for eksempel Finland og Tyskland, vurderer lignende lover. Den britiske modellen stiller krav til rapportering på arbeid mot moderne slaveri, mens den franske og sveitsiske modellen er bredere aktsomhetslover, også kalt menneskerettighetslover, i den forstand at de stiller krav til å identifisere risiko og forebygge alle typer menneskerettighetsbrudd, også inkludert miljøskader, i tråd med UNGP.¹⁹²

Gjennom Granavolden-plattformen har regjeringen forpliktet seg til å utrede en antislaverilov. Det pågår samtidig et utvalgsarbeid med å utrede for en ny etikkinformasjonslov, som vil medføre en etikkinformasjonsplikt overfor norske selskaper – altså en plikt som vil pålegge selskaper «å utgi informasjon til forbrukere og organisasjoner om hvilke produksjonssteder som benyttes i vareproduksjonen og hvordan næringsdrivende arbeider med samfunnsansvar og oppfølging av leverandørkjeden».¹⁹³ Utvalget har overlevert sitt lovforslag til regjeringen, som kombinerer krav til etikkinformasjon med krav til aktsomhetsvurderinger om menneskerettigheter, herunder moderne slaveri.¹⁹⁴ Lovforslaget er på høring.¹⁹⁵

Krav til privat sektor fremkommer også av Granavolden-plattformen. Et krav er for eksempel at «varer som importeres til Norge ikke er produsert gjennom barne- og slavearbeid, andre kritikkverdige arbeidsforhold, eller måter som krenker menneskerettigheter eller miljø».¹⁹⁶ Regjeringen har også en rekke andre uttalte mål for næringslivets samfunnsansvar. For eksempel, i tillegg til de pågående lovutredningene, ønsker regjeringen å styrke samarbeidet med norsk næringsliv for økt jobbskaping og investering i utviklingsland.¹⁹⁷ Viktigheten av næringslivssamarbeid for bærekraftig utvikling er videre nedfelt i Norges årlige rapporter til Stortinget på bærekraftsmålene.¹⁹⁸

Den norske staten har store eierandeler i 73 selskaper, og regjeringens eierskapspolitikk utgår av eierskapsmeldingene, som oppdateres og fremlegges hver stortingsperiode. *Meld. St. 8 (2019–2020) Statens direkte eierskap i selskaper: Bærekraftig verdiskaping* ble overlevert Stortinget høsten 2019.¹⁹⁹ Eierskapsmeldingen slår fast at bærekraftsmålene og Parisavtalen er globale mål som vil berøre verdiskaping i de fleste av selskapene staten har eierskap i. Videre slår

meldingen fast at:

«Høyest mulig avkastning eller mest mulig effektiv oppnåelse av sektorpolitiske mål over tid forutsetter at selskapene er bærekraftige. Dette innebærer at selskapene balanserer økonomiske sosiale og miljømessige forhold på en måte som bidrar til langsiktig verdiskaping».²⁰⁰

Regjeringen forventer at selskapene skal ha overordnede planer for bærekraftig verdiskaping, og at selskapene har en offentlig tilgjengelig begrunnet skattepolicy, som redegjør for hovedprinsippene for selskapets skatteadferd. Regjeringens ambisjoner for statlig eierskap er også nedfelt i Granavolden-plattformen, der det fremkommer at det statlige eierskapet, i enkelte tilfeller, er særskilt viktig for å ivareta viktig samfunnsansvar og sikre kompetansemiljøer.²⁰¹

6.3 VURDERING AV REGJERINGENS POLITIKK

6.3.1 Fra veiledende prinsipper til lovgivning for næringslivets samfunnsansvar

Nasjonalt finnes det ingen særskilt lovgivning som lovfester næringslivets ansvar for menneskerettighetene, i tråd med internasjonale forpliktelser. Likevel har Norge noe lovgivning som omfatter næringslivsaktivitet, for eksempel regnskapslovens avgrensede rapporteringsplikt, som forplikter store selskaper til å rapportere på sitt samfunnsansvar i årsregnskapet.²⁰² Men regnskapsloven, i tillegg til arbeidsmiljøloven og straffeloven, er begrensende i den forstand at lovene gjelder utelukkende for selskapers virksomhet i Norge, ikke utenfor landegrensene.²⁰³ De andre eksisterende internasjonale ordningene og retningslinjene for næringslivets samfunnsansvar, utover hva som er lovpålagt, er i stor grad basert på frivillighet. Selskapenes rapportering foregår i form av selvrapporing. Det finnes ingen tilstrekkelige kontrollmekanismer for å etterprøve om informasjonen selskapene rapporterer på er i overensstemmelse med virkeligheten. Selv om Norges Kontaktpunkt for Ansvarlig Næringsliv følger opp arbeidet med OECDs retningslinjer for ansvarlig næringsliv, og behandler klagesaker, så gir Kontaktpunktet utelukkende ikke-juridisk bindende råd.²⁰⁴ Sånn sett finnes det heller ingen tilstrekkelige sanksjonsmekanismer dersom et selskap har handlet i brudd med de internasjonale retningslinjene og prinsippene for ansvarlig næringsliv.

Handlingsplanen for oppfølgingen av FNs veiledende prinsipper på næringsliv og menneskerettigheter blir kritisert for å være tildelt for få ressurser for tilstrekkelig oppfølging av regjeringen, og for å være mer fokusert på ansvar og hensyn fra næringslivets side, enn krav til rapportering og ansvar fra myndighetenes side.²⁰⁵ Handlingsplanen, som ble lansert før bærekraftsmålene ble vedtatt, bør også oppdateres og samkjøres i tråd med intensjonen i målene. Norads evaluering av oppfølgingen av handlingsplanen konkluderte med at implementeringen av handlingsplan har vært ufullstendig, og at det er store gap i forståelsen av menneskerettighetsansvaret blant statlige aktører.²⁰⁶ Norsk Institusjon for Menneskerettigheter (NIM) etterlyser et veiledningssenter eller alternative ordninger som kan sikre

tverrdepartemental arbeid med FNs veiledende prinsipper, og gi tilstrekkelig veiledning til næringslivet på området.²⁰⁷ Oppsummert, det trengs en større innsats for å styrke det juridiske rammeverket for næringslivets samfunnsansvar.

Det er positivt at regjeringen nedsatte etikkinformasjonsutvalget, og videre, at regjeringen ønsker å utrede for en antislaverilov. Etikkinformasjonsutvalgets lovforslag samler flere av ambisjonene for bindende retningslinjer på feltet, og det er svært positivt at lovforslaget kombinerer etikkinformasjon med krav til aktsomhetsvurderinger, i tråd med UNGP.²⁰⁸ Dette forslaget favner dermed det man ville fått med en aktsomhetslov, eller en såkalt menneskerettighetslov for næringslivet, som gis virkeområde også utenfor Norges grenser. En slik lov vil kunne bidra til å ansvarliggjøre privat sektor i større grad, og samtidig sørge for større grad av etterlevelse av selskapers menneskerettighetsforpliktelser gjennom hele leverandørkjeden.²⁰⁹ Lovforslaget har imidlertid noen svakheter, blant annet når det kommer til tilgang til oppreisning for ofre, mulighet for sanksjonering og sikring av tilsyn. Den endelige loven bør dekke disse manglene.

Infoboks: Ny konvensjon for næringslivet og menneskerettigheter?

Det pågår et arbeid med en rettslig bindende konvensjon for næringslivet og menneskerettigheter, under FN, med det formål å styrke UNGP juridisk. Men det er fortsatt stor uenighet knyttet til konvensjonens innhold og omfang. Sivilsamfunnsorganisasjoner har særlig vektlagt at det er viktig at en slik konvensjon ikke setter lavere standarder enn UNGP, men bygger videre på prinsippene og styrker de veiledende prinsippene. Det er derfor positivt at tekstutkastet som ble fremlagt høsten 2019 inneholder en sterk referanse til UNGP. Det er fortsatt mye arbeid som gjenstår før en slik konvensjon kan tre i kraft.²¹⁰

6.3.2 STATLIG EIERSKAP

Norske selskaper, inkludert statlig eide selskaper, har virksomhet i deler av verden der menneskerettighetene brytes hyppig, og det pålegger selskapene et særskilt samfunnsansvar. Tross større fokus og bevissthet rundt næringslivets samfunnsansvar, gjennom blant annet FNs veiledende prinsipper, OECD-retningslinjene og bærekraftsmålene, finnes det fortsatt mange norske selskaper som ikke har retningslinjer eller tilstrekkelig systemer for å sikre at selskapets virksomhet ikke bryter grunnleggende menneskerettigheter.

Det er imidlertid positivt at den nyeste eierskapsmeldingen vektlegger viktigheten av bærekraftighet i større grad enn hva som er gjort i tidligere eierskapsmeldinger, og fremhever viktigheten av åpenhet rundt selskapers skatteadferd, samt krav om bærekraftig verdiskapning. Samtidig er det et tydelig mangel, på tross av at meldingen løfter fram OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger, at det ikke stilles tydeligere krav til hvordan aktsomhetsvurderingene skal foregå

og hva de skal inneholde, annet enn at det stilles krav til at selskapet gjennomfører aktsomhetsvurdering «i tråd med anerkjente metoder».²¹¹ Det gir selskapene mye fleksibilitet i sine aktsomhetsrapporteringer, og understreker behovet for en juridisk forpliktende rapporteringsstandard. Det gjenstår fortsatt et krafttak for å sikre at norske selskaper og statseide selskaper overholder menneskerettighetsforpliktelsene, og gjør tilstrekkelige aktsomhetsvurdering, i tråd med internasjonale retningslinjer.

Infoboks: Ifølge Amnestys store næringslivsundersøkelse fra 2017, er ikke norske selskaper best i klassen.²¹² Undersøkelsen omfattet 70 norske selskaper og internasjonale selskaper med datterselskap i Norge med en omsetning på mer enn 3 milliarder kroner. Av undersøkelsen framkommer det at bare halvparten av norske selskaper foretar risikoanalyser og har målbare indikatorer for sitt arbeid med menneskerettighetene, og at de internasjonale datterselskapene gjennomfører risikoanalyser for menneskerettighetsbrudd i større grad enn de norske selskapene.²¹³ Amnestys siste næringslivsundersøkelse ble avsluttet i november 2019 og resultatet fra denne offentliggjøres i 2020. Det blir følgende spennende å se om norske selskapers risikoanalyse, indikatorer og rapportering knyttet til samfunnsansvar og menneskerettigheter har blitt forbedret.

6.4 KARAKTER



Det er positivt at regjeringen utreder en antislaverilov. Etikkinformasjonsutvalget har levert et godt lovutkast som kan styrke næringslivets aktsomhetsarbeid, og samtidig sikre at norske selskaper i større grad tar menneskerettighetsansvaret på alvor. Det gjenstår fortsatt et stort arbeid for å få disse lovforslagene på plass. Regjeringens forventninger til næringslivet om å fremme og beskytte menneskerettighetene er godt forankret i regjeringens stortingsmeldinger og handlingsplaner, men det er store svakheter i den praktiske implementeringen av internasjonale retningslinjer for samfunnsansvar. Det juridiske rammeverket for næringslivets samfunnsansvar må styrkes betraktelig, slik at selskaper i større grad blir forpliktet til å overholde sitt samfunnsansvar og respektere menneskerettighetene, uavhengig av hvor i verden selskapet opererer.



Malawi. Nye teknikker gir økt avling, mindre vannforbruk og økte inntekter.
Bonde Janet Nyamulani.
Foto: Håvard Bjelland/Kirkens Nødhjelp

7. HANDEL

7.1 INNLEDNING

Handel kan være et viktig virkemiddel for økonomisk utvikling og fattigdomsbekjempelse. Samtidig er det ikke slik at internasjonal handel nødvendigvis sikrer inkluderende vekst, eller fattigdomsbekjempelse.²¹⁴ For det første blir lav- og mellominntektsland blir ofte stående utenfor den globale handelsarenaen, og er dermed taperne i en globalisert verden. For det andre viser både OECD og UNCTAD til at økonomisk vekst i et land, som et resultat av blant annet økt internasjonal handel, ikke nødvendigvis gjør at alle menneskene i landet får det bedre.²¹⁵

Verdens Handelsorganisasjon (WTO) er inne i sin dypeste krise siden etableringen i 1995, med stagnerte forhandlinger og store uenigheter rundt WTOs tvisteløsningsorganer, forsterket av den pågående handelskrigen mellom USA og Kina. Som en konsekvens av krisen i det multilaterale systemet blir handel, i økende grad, regulert gjennom bilaterale og regionale handelsavtaler.²¹⁶ Ifølge WTO har det blitt innført rekordmange proteksjonistiske handelstiltak siden 2017.²¹⁷ Handelsrestriksjonene, forsterket av den pågående handelskrigen, har konsekvenser for bærekraftig økonomisk vekst og verdenshandelen generelt.

Majoriteten av verdens fattige bor på landsbygda, og de fleste er småbønder. Småskalajordbruk er ofte lite produktivt og spesielt sårbart overfor klimaendringene, og småbønder utgjør over halvparten av menneskene i verden som sulter i dag. De færreste småbønder i utviklingsland har anledning til å selge til det internasjonale matmarkedet, og mange har heller ikke kapasitet til å komme inn på ulike nasjonale markeder.²¹⁸ Likevel er vekst i mat- og landbrukssektoren minst dobbelt så effektivt som vekst i andre sektorer hva gjelder fattigdomsbekjempelse.²¹⁹ Økt produktivitet og tilgang til lokale og nasjonale markeder er viktige satsninger i arbeidet mot fattigdom.

Digitalisering og teknologisk utvikling er i ferd med å gjøre drastiske endringer i det internasjonale handelssystemet.²²⁰ Samtidig som digital teknologisk utvikling åpner for nye innovative muligheter for handel mellom land og forbedrer mulighetene for å spre kunnskap og informasjon på tvers av landegrensene, kan det digitale gapet mellom utviklingsland og utviklede land også bidra til å forverre ulikhet. I dag har mindre enn halvparten av verdens befolkning tilgang til in-

ternett, og i Afrika sør for Sahara mangler så mye som 87 prosent tilgang til internett.²²¹ Afrika og Latin-Amerika står for mindre enn 5 prosent av verdens såkalte samlokaliseringssentre - store datasentre som yter en rekke essensielle digitale funksjoner for databasert næringsliv.²²² Muligheten til å samle, lagre, analysere og konvertere data gir konkurransefortrinn, og slik verden er i dag risikerer utviklingsland å «ikke ha tilgang til den kanskje mest lovende endringsfaktoren for utvikling og vekst som verden har sett».²²³

Det gjenstår et krafttak for å sikre at utviklingsland ikke blir taperne i det globale handelsmarkedet, samt å sikre at utviklingsland får ta del i den teknologiske utviklingen. Skal man lykkes med en bærekraftig økonomisk vekst i verden, i tråd med den helhetlige intensjonen i bærekraftsmålene, trengs det større fokus på hvordan man kan innrette handelssystemet på en mer rettferdig måte, som kommer både land og mennesker innad i landene til gode. Inkluderende økonomisk vekst og teknologiutvikling, samt handelstilgang for utviklingsland, er tydelige mål nedfelt i bærekraftsmålene. Å styrke utviklingslands teknologitilgang er omfattet av bærekraftsmål 17.6-17.8. Handelsperspektiver særlig omfattet av bærekraftsmål 17.10-17.12, men er også relatert til andre bærekraftsmål som mål 10 «Mindre ulikhet». Internasjonal handelspolitikk er omtalt under Addis-agendaen, med en særlig sterk oppfordring til stater om å gjenoppta de stagnerte forhandlingene i WTO.²²⁴

7.2 REGJERINGENS POLITIKK

Norske handelspolitiske prioriteringer er blant annet nedfelt i *Meld. St. 29 (2014-2015) Globalisering og handel: Muligheter og Utdfordringer for Norge i Handelspolitikken*. Her fremgår det at det multilaterale handelssystemet, med WTO i spissen, er av særskilt betydning for Norge.²²⁵ I *Meld. St. 27 (2018-2019) Norges rolle og interesser i multilateralt samarbeid* reflekterer regjeringen rundt konsekvensene av den pågående handelskrigen mellom Kina og USA, påpeker at den pågående rivaliseringen kan påvirke andre statters handlingsrom, og at det er vanskelig å oppnå betydelig fremskritt i globalt samarbeid hvis USA og Kina ikke kan bli enige.²²⁶ Tross utfordringene den pågående handelskrigen skaper, har Solberg-regjeringen vært tydelige på at det er det multilaterale samarbeidet gjennom WTO, EFTA-samarbeidet, EØS-avtalen, og også Norges bilaterale handelsavtaler, som utgjør bærebjelkene i norsk handelspolitikk.²²⁷

Internasjonal handel, i tillegg til å være et verktøy for verdiskaping og sysselsetting i Norge, er «et viktig bidrag for å nå våre utenrikspolitiske og utviklingspolitiske mål om en fredelig verden preget av internasjonalt samarbeid og med muligheter for inkluderende, bærekraftig utvikling for alle».²²⁸

I Granavolden-plattformen slår regjeringen fast at handel vil fortsette å være et viktig virkemiddel og forutsetning for bekjempelse av fattigdom. Det legges særlig vekt på at regjeringen skal fortsette å fremforhandle bilaterale handelsavtaler, og arbeide for «et rettferdig, globalt handelsregelverk under WTO».²²⁹ I regjeringens *Handlingsplan for bærekraftige matsystemer i norsk utenriks- og utviklingspolitikk 2019-2023* trekkes sammenhengen mellom sult, klima og miljø, bærekraftig matsystemer og internasjonal handel, og det slås fast at WTOs handelsregelverk og Norges frihandelsavtaler må støtte opp om klima- og miljøhensyn.²³⁰ Videre legger handlingsplanen til grunn at forutsigbare regler for internasjonal handel er en viktig rammebetingelse for at det globale matsystemet skal fungere.²³¹ Regjeringen inkluderer også et avsnitt på handel i de årlige rapportene til Stortinget på bærekraftsmålene, men disse rapportene er så å si uendret fra år til år. Rapportene slår fast at Norge ønsker å fortsette å prioritere forhandlingene i WTO, og at den norske GSP-ordningen (Generalised System of Preferences) for generelle tollpreferanser, som innebærer at varer fra utviklingsland ilegges lavere toll, er Norges foretrukne verktøy for å sikre at flere utviklingsland skal få bedret tilgang til norske markeder.²³²

Nærings- og fiskeridepartementet leder arbeidet med Norges bilaterale frihandelsavtaler. Norge har inngått 29 frihandelsavtaler med 40 land, hvor 27 av avtalene fremforhandlet gjennom EFTA-samarbeidet.²³³ Formålet med avtalene er «å sikre norske bedrifter best mulig markedsadgang hos viktig handelspartnere», samt «å sikre at rammebetingelsene for norsk næringsliv i utenlandske markeder er minst like gode som for konkurrenter i EU og andre land».²³⁴

Internasjonalt har regjeringen vært en viktig bidragsyter i arbeidet med Addis-agendaen, der handelspolitiske vurderinger og anbefalinger blir gitt betydelig plass.²³⁵ Hva gjelder teknologi og digitalisering lanserte regjeringen i 2018 en digital strategi for utviklingspolitikken, som resulterte i opprettelsen av utviklingsprogrammet *Digitalisering for Utvikling*, underlagt Kunnskapsbanken i Norad.²³⁶

7.3 VURDERING AV REGJERINGENS POLITIKK

7.3.1 Norge i WTO

Forhandlingsrunden i WTO, også kjent som *Doha-runden*, eller den såkalte *utviklingsrunden*, har siden 2001 hatt som mål å sørge for mer rettferdige spilleregler for internasjonal handel og sikre at flere land får tilgang på verdensmarkedet, men forhandlingene har stagnert totalt, og forhandlingssporet er for alle praktiske formål dødt.²³⁷ En av årsakene til dette omhandler prinsippet *special and differential treatment*, som i praksis tillater en positiv forskjellsbehandling til fordel for utviklingsland. Herunder handler uenigheten

om i hvilken grad land som Kina, India og Brasil fortsatt har rett til å definere seg selv som utviklingsland, eller om disse landene, i takt med sin økonomiske utvikling og vekst, ikke lenger kan få særbehandling på linje med lavinntektsland. I *Multimeldingen* påpekes det at særlig USA, men også EU, Norge og andre land, har vært tydelige på at Kina ikke lenger kan benytte seg av utviklingsland-statusen for å unngå forpliktelser.²³⁸

En annen krise i WTO omhandler WTOs eget tvisteløsningssorgan.²³⁹ Utgangspunktet for konflikten er tilleggstoll som USA har innført på stål og aluminium som EU, samt Norge og en rekke andre WTO-medlemmer, mener strider med WTOs regelverk.²⁴⁰ WTOs tvisteløsningsmekanisme er den ordinære måten å løse uenigheter på innad i WTO, men USA motarbeider mekanismen ved blant annet å vise motvilje til å utnevne dommere i ankeinstansen.²⁴¹ Ettersom ingen ny utnevning av dommere har funnet sted sluttet tvisteløsningssmekanismen å fungere i desember 2019.²⁴² Som en konsekvens av at WTO svekkes ytterligere økes misnøyen til det multilaterale systemet, samtidig som spillereglene for den globale verdenshandelen står i fare for å endres, til fordel for de store nasjonene og verdensblokkene. En slik utvikling kan potensielt også forverre utviklingslands tilgang til verdensmarkedet.

Solberg-regjeringen har vektlagt viktigheten av det multilaterale samarbeidet i WTO gjennom en rekke uttalelser og stortingsmeldinger, og uttrykt sterk bekymring for den pågående krisen i WTO, og i det multilaterale systemet i sin helhet.²⁴³

Det er midlertidig en ny utvikling i WTO som byr på mange muligheter, men også utfordringer, nemlig de nye plurilaterale forhandlingene om nytt regelverk på e-handel, der formålet er å oppdatere WTO-regelverket slik at det holder tritt med utviklingen i den digitale økonomien.²⁴⁴ Tema som e-kontrakter, e-signaturer, tollbehandling, dataflyt og tilgang, forbrukervern og personvern kan være aktuelle å forhandle på.²⁴⁵ Det er likevel mye usikkerhet knyttet til disse forhandlingene. En rekke sivilsamfunnsorganisasjoner har kritisert forhandlingssporet blant annet fordi det er større behov for strukturelle endringer i form av å styrke tilgangen på teknologi gjennom en utviklingsfokusert digital industrialisering i utviklingsland, heller enn en digital liberalisering som er sentrert rundt rike lands og flernasjonale selskapers interesser, som potensielt forsterker det teknologiske gapet og skaper en konfliktlinje mellom fattige og rike land.²⁴⁶ Det har også blitt påpekt at forhandlingene vil kunne føre til en styrking av private flernasjonale selskapers posisjon i den digitale økonomien på bekostning av forbruker- og arbeiderrettigheter, samt bidra til innskrenke staters demokratiske handlingsrom blant annet knyttet til åpenhet og skattelegging.²⁴⁷ Forhandlingene er i oppstartsfasen og det er fremdeles uklart hva det skal forhandles på.

Norge er blant landene som har sluttet seg til erklæringen om å starte slike forhandlinger, og har deltatt i diskusjoner knyttet til forhandlingssporet i 2019.²⁴⁸ Men norske forhan-

dlingsposisjoner og øvrig politikk på e-handel er ikke offentlig. Ettersom arbeidet med e-handel er nybrottsarbeid er det viktig å sikre åpenhet rundt norsk politikk knyttet til e-handel. I et samstemthetsperspektiv er det helt essensielt at regjeringen offentliggjør forhandlingsposisjoner, og sikrer at norske posisjoner er i tråd med internasjonale forpliktelser knyttet til bærekraftig utvikling og nasjonale forpliktelser og ambisjoner nedfelt i den digitale strategien for utviklingspolitikken, samt støtter opp under målene i utviklingspolitikken.

7.3.2 NORGES BILATERALE HANDELSAVTALER

Krisen i det multilaterale systemet, inkludert stillstanden i WTO, fører til at stadig mer av den globale verdenshandelen reguleres gjennom bilaterale handelsavtaler. Regjeringen er også tydelige på at handelsavtalene er av økende betydning for norsk næringsliv, og fremhever at Norge prioriterer avtaler med land som kan «gi det største bidraget til økt handel og verdiskapning». ²⁴⁹ Bilaterale handelsavtaler forhandles primært gjennom Norges samarbeid i EFTA, men i de pågående forhandlingene med Kina, har Norge valgt å forhandle på egenhånd. Frihandelsavtalenes omfang blir stadig større. Nye handelsavtaler inneholder alt fra bestemmelser om handel med tjenester, investering, offentlige anskaffelser, immaterialrett og konkurranse, og reguleringer til hensynet til bærekraftig utvikling. ²⁵⁰

Det er mange kontroverser rundt Norges bilaterale handelsavtaler, og særlig har den nylige fremforhandlede avtalen mellom EFTA og det økonomiske fellesskapet Mercosur blitt utsatt for mye kritikk, da det fryktes at avtalen vil gå på bekostning av urfolks rettigheter og helt essensielle tiltak for å bevare regnskogen og hindre ytterligere avskoging i Amazonas (Se eget case side 13). Regjeringen blir særlig kritisert for at handelsavtalene som fremforhandles er unntatt offentligheten inntil avtalen fremlegges for Stortinget for ratifisering, som hindrer demokratisk legitimitet og begrenser den offentlige debatten rundt avtalens innhold. Til sammenligning har EU framforhandlet en lignende handelsavtale med Mercosursamarbeidet, og tross at avtalen ikke er ratifisert, har EU valgt å publisere innholdet i avtalen. ²⁵¹

En måte å sikre legitimitet, demokratisk forankring og tilstrekkelig debatt rundt innholdet til Norges handelsavtaler vil være å offentliggjøre innholdet i avtalene når avtalen er ferdigforhandlet, i tråd med EUs praksis på feltet. Det er også praksis når EU fremforhandler bilaterale handelsavtaler at det gjennomføres en såkalt *Sustainability Impact Assessment*, altså en konsekvensutredning av de økonomiske, sosiale og miljømessige konsekvensene av en handelsavtale, inkludert menneskerettighetsperspektiver. ²⁵² Norge bør også gjøre en slik analyse under utarbeidelsen av handelsavtaler, og analysen bør inkludere deltakelse fra sivilsamfunnsorganisasjoner, som bondeorganisasjoner og fagorganisasjoner. ²⁵³ Slik sikrer man en bedre offentlig debatt rundt regjeringens handelspolitiske prioriteringer, og samtidig, at avtalene ikke bidrar til å innskrenke handelsrettigheter i andre land, og er i tråd med bærekraftsmålene.

7.3.3 UTVIKLINGSLANDS TILGANG PÅ NORSKE MARKEDER

Tross GSP-ordningen, som sikrer lavere tollsatser for mellominntektsland og null toll for de minst utviklende landene, er ikke redusert importtoll tilstrekkelig for å øke utviklingslands tilgang på handel med land som Norge. Det trengs derfor flere tiltak for målrettet handel med disse landene. ²⁵⁴ OECD har vektlagt handelsrestriksjoner som et viktig samstemthetsdilemma for Norge. ²⁵⁵ Norge favoriserer handel med sine nærmeste handelspartnere, gjennom fri handel med industrivarer i EU og EØS-området, samt redusert toll for mange jordbruksvarer for samme land. Videre har land som har frihandelsavtale med Norge bedre markedsadgang enn andre land. ²⁵⁶

I en studie av OECD, *Measuring Distance to the SDG Targets*, var konklusjonen at Norge «outperforms on most goals except food and sustainable production (Goals 2 and 12), where performance is below the OECD average». ²⁵⁷ Regjeringens *handlingsplan for bærekraftige matsystemer i norsk utenriks- og utviklingspolitikk 2019-2023* er relevant i denne sammenheng, og slår fast at småskalaprodusenter av mat er en prioritering for norske myndigheter, da måloppnåelse av bærekraftsmål 1 «Utrydding av fattigdom» og bærekraftsmål 2 «Utrydding av sult» er avhengig av at vilkårene til småskalaprodusenter, være seg bønder, husdyrholdere eller fiskere, forbedres betraktelig. ²⁵⁸

Handlingsplanen slår samtidig fast at frihandel er en sentral forutsetning for den globale matsikkerheten, og at det er nødvendig «å bygge ned unødvendige handelshindre». ²⁵⁹ Selv om utviklingsland i stor grad eksporterer jordbruksvarer, vet vi også at de aller færreste småbønder i utviklingsland er i stand til å produsere jordbruksvarer til det internasjonale matmarkedet. Støttestrukturer til småbønder, som prisgarantier og anti-dumpingsmekanismer, er derfor essensielle tiltak for å styrke matsikkerhet, og samtidig bedre småskalaprodusentenes vilkår. ²⁶⁰

7.4 KARAKTER



Det er positivt at regjeringen har lansert en handlingsplan for bærekraftig matproduksjon som fremhever småskalaprodusentenes viktige rolle, ettersom vekst i mat- og landbrukssektoren er helt essensielt for fattigdomsbekjempelse. I en tid der multilateralismen er under press, er det positivt at Norge fortsetter å fremme WTO som en viktig multilateral arena for regulering av internasjonal handel. Det er fortsatt et stort forbedringspotensial hva gjelder å offentliggjøre forhandlingsposisjoner knyttet til det pågående arbeidet i WTO. Kontroversen rundt den ferdigforhandlede EFTA-Mercosur-avtalen et tydelig eksempel på manglende samstemthet mellom norske handelsinteresser og øvrig hensyn til og politikk som føres på menneskerettigheter, klima og miljø. Regjeringen bør sikre mer åpenhet knyttet til arbeidet med handelsavtaler og sikre at de trekker i samme retning som bærekraftsmålene. Det gjenstår også et krafttak for å styrke vilkårene til småskalaprodusenter i utviklingsland, samt å sikre at utviklingsland får tilgang på norske markeder, og ikke blir taperne i det globale handelsmarkedet.

8. LIKESTILLING I ET FREDS- OG SIKKERHETSPERSPEKTIV

8.1 INNLEDNING

Kvinner rammes hardt av dagens pågående konflikter, ofte gjennom målrettede angrep.²⁶¹ Kjønnbasert vold og særlig seksuell vold brukes som strategisk våpen i konfliktsituasjoner, og blir stadig mer utbredt. Nobelfredsprisvinner Denis Mukwege påpekte i sin fredsprisforelesning i 2018 at voldtekt som våpen i krig og konflikt brukes til å ødelegge offeret, men også familien og samfunnet rundt offeret.²⁶² FN påpeker at jenter og kvinner er særlig utsatt, men at gutter og menn også rammes av seksuell vold.²⁶³ Forebygging og håndtering av seksualisert vold i krig og konflikt er essensielt i arbeidet med å bygge langvarig fred.

Selv om verden har blitt fredeligere i det 21. århundre enn hva det var i det forrige århundre, og langt færre dør som en konsekvens av krig, er de humanitære konsekvensene av krig og konflikt svært alvorlige. Ifølge FN er hele 132 millioner mennesker fordelt på 42 land i akutt behov for humanitær hjelp i 2019, samtidig som stadig flere blir fordrevet fra hjemmene sine, blant annet som en konsekvens av krig og konflikt.²⁶⁴ Voldelige konflikter bidrar til å hindre bærekraftig utvikling, undergrave menneskerettighetene og skape økt ulikhet i verden. Konfliktsituasjoner bidrar også til å forverre tilgangen til blant annet utdanning, helsetjenester og seksuelle og reproduktive helserettigheter.²⁶⁵

Kontinuerlig arbeid for å bygge langvarig og bærekraftig fred, der kvinner også er inkludert, vil være en forutsetning for å lykkes med bærekraftig utvikling. Bærekraftsmål 16 «Fred og rettferdighet» legger til grunn at fredelige samfunn er en forutsetning for bærekraftig utvikling og fattigdomsreduksjon. Det fremgår tydelig av bærekraftsmålene at arbeidet med å fremme likestilling mellom kjønn må integreres systematisk i gjennomføringen av alle målene dersom utviklingsagendaen skal lykkes, samtidig som bærekraftsmål 5 «Likestilling mellom kjønnene» løfter fram spesifikke likestillingsmål. Kjønnsperspektiver er også reflektert gjennom delmål og indikatorer i en rekke andre bærekraftsmål, blant annet bærekraftsmål 10 «Mindre ulikhet» som inkluderer ulikhet mellom kjønnene.

FNs sikkerhetsråd har vedtatt ni resolusjoner knyttet til kvinner, fred og sikkerhet, og mest kjent er FN-resolusjonen 1325 om kvinner, fred og sikkerhet, som ble vedtatt i 2000. Resolusjonen har som formål å øke beskyttelsen av

kvinner og barn under krig og konflikt, og sikre økt kvinnelig deltagelse i arbeidet knyttet til fred og sikkerhet.²⁶⁶ Til tross for at det fremdeles gjenstår et stort arbeid for å følge opp 1325-resolusjonen, har agendaen for kvinner, fred og sikkerhet bred oppslutningen internasjonalt.²⁶⁷

8.2 REGJERINGENS POLITIKK

I det internasjonale kapitlet i *Meld. St. 7 (2015–2016) Likestilling i praksis: Like muligheter for kvinner og menn* poengteres det at:

Regjeringen vil ivareta kvinners rettigheter og integrering av kjønnsperspektivet i hele bredden av utenriks- og utviklingspolitikken. Utenriksdepartementet vil spesielt legge vekt på følgende tema: kvinners økonomiske og politiske deltakelse, utdanning for jenter, vold mot kvinner med vekt på å bekjempe kjønnslemlestelse og barne- og tvangsekteskap, samt gjennomføring av resolusjonene om kvinner, fred og sikkerhet og fortsatt innsats for bedre kvinne- og barnehelse.

Regjeringen har videre tatt i bruk en utvidet forståelse av sikkerhetsbegrepet, der økonomi og handel, klima- og miljø, samt humanitære spørsmål blir ansett som sentrale elementer og virkemidler i arbeidet med fred, sikkerhet og utvikling.²⁶⁸ I *Meld. St. 24 (2016–2017) Felles ansvar for felles fremtid — Bærekraftsmålene og norsk utviklingspolitikk* forklares dette ytterligere:

Krig, konflikt og sikkerhet er knyttet sammen med sosial og økonomisk utvikling, så vel som med spørsmål knyttet til naturressursforvaltning, klima og miljø.²⁶⁹

Kjønnsperspektiv i sikkerhetspolitikken fremkommer også av *Meld. St. 36 (2016–2017) Veivalg i norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk*:

I all vår innsats for fred, stabilisering og sikkerhet skal respekt for menneskerettighetene stå sentralt. Det legges særlig vekt på kvinners og barns behov og rettigheter.²⁷⁰

Kvinnens deltakelse og integrering av et kjønnsperspektiv er følgelig godt integrert i regjeringens forståelse av sikkerhet.²⁷¹ Kjønnsperspektiver knyttet til kvinner, fred og sikkerhet er ivarettatt i de fleste stortingsmeldinger som omhandler utviklings- og utenrikspolitikk.²⁷² Regjeringen

påpeker til stadighet at kvinners rettigheter og likestilling en prioritert del av norsk utenrikspolitikk. I den likestillingspolitiske redegjørelsen fra 2018, vises det til regjeringens *handlingsplan (Frihet, makt og muligheter) for kvinners rettigheter og likestilling i utenriks- og utviklingspolitikken (2016-2020)*.²⁷³ Et av tiltakene i planen er opprettelsen av utviklingsprogrammet Likestilling for Utvikling (LIKE), som har som formål å bidra til økt faglig samarbeid mellom regjeringer på likestillingsspørsmål mellom Norge og utvalgte utviklingsland (i første omgang Etiopia og Nepal).²⁷⁴

Videre fremgår det av regjeringens strategi for humanitær politikk²⁷⁵ og Norges handlingsplanen for oppfølging av FN-resolusjon 1325 om kvinner, fred og sikkerhet (2019-2022)²⁷⁶ at regjeringen ønsker økt fokus på deltakelse og representasjon av kvinner i fredsbyggingsprosesser. Norge har bidratt til å etablere nettverk av kvinnelige fredsmeglere. Det fremgår også av humanitærstrategien at regjeringen vil styrke innsatsen mot seksualisert og kjønnsbasert vold, og prioritere tiltak som beskytter mot menneskehandel og organisert prostitusjon i humanitære kriser.²⁷⁷ I *multimeldingen* vises det til forskning som tilsier at det er mer sannsynlig å oppnå langvarig fred der kvinner har sterk innflytelse i arbeidet med fred og forsoning.²⁷⁸ Granavolden-plattformen løfter også fram viktigheten av å inkludere ungdom og kvinner i fredssamtaler og fredsbyggende arbeid, i tillegg til at regjeringen ønsker å styrke arbeidet mot «menneskehandel, vold i nære relasjoner og seksualisert vold mot kvinner».²⁷⁹ Det fremgår videre av erklæringen at regjeringen vil øke innsatsen for å ivareta kvinners rett til beskyttelse mot overgrep i konfliktsituasjoner.²⁸⁰ I 2019 lanserte regjeringen *Strategien mot skadelige skikker 2019–2023* som et konkret tiltak for å følge opp bærekraftsmål 5.3²⁸¹, samt en spesifisering av ett av fem hovedmål i *Handlingsplanen Frihet, makt og muligheter* som omhandler avskaffelse av vold og skadelige skikker mot jenter og kvinner.²⁸² Strategien løfter særlig fram arbeidet med å avskaffe barneekteskap og kjønnslemlestelse.

8.3 VURDERING AV REGJERINGENS POLITIKK

I all hovedsak er arbeidet som legges ned for å fremme kjønnsperspektiver i utviklings- og utenrikspolitikken, og kvinners reelle deltakelse i fredsarbeid en viktig prioritering for regjeringen, som ikke bare kommer til uttrykk gjennom politiske strategier og stortingsmeldinger, men også gjennom konkrete tiltak nasjonalt og internasjonalt. Internasjonalt er Norge blant de største bidragsyterne til UN Women.²⁸³ I 2018 fremmet Norge inkludering av kvinner i fredsprosesser i Colombia, Filippinene, Sør-Sudan og Syria.²⁸⁴ Arbeidet for å fremme kvinners rolle og deltakelse i fredsforhandlinger blir frontet i Norges kampanje for å få plass i sikkerhetsrådet.²⁸⁵

I et samstemthetsperspektiv, er det positivt at det utviklede utviklingsprogrammet LIKE har tverrfaglig forankring, da Kulturdepartementet, Barne-, Ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) og SSB er sentrale i planleggingen og gjennomføringen av programmet. Samtidig er det på nåværende tidspunkt for tidlig å evaluere effekten av pro-

grammet, samt programmets faktiske bidrag til å styrke likestilling i de utvalgte landene.²⁸⁶

Arbeidet med handlingsplanen for kvinner, fred og sikkerhet er nøye gjennomarbeidet, tverrfaglig forankret og innehar tydelige nasjonale og internasjonale tiltak, gjennom det inkorporerte resultatrammeverket. Det som ikke fremgår like klart er hvordan det settes av budsjettmidler til oppfølging av planen, da det ikke finnes en egen budsjettpost i statsbudsjettet. Det er derfor vanskelig å få oversikt over midlene som bevilges til oppfølging av agendaen, samt utfordrende å følge opp konkrete tiltak og etterprøve arbeidet som gjøres. Manglende åpenhet rundt rammebevilgningene gjør det også vanskelig å vite noe om balansen mellom bevilgninger gjennom FN og andre multilaterale institusjoner, sammenlignet med lokale og regionale organisasjoner og aktører.

Sosiale, kulturelle og religiøse normer og praksiser er en viktig årsak til kjønnsbasert vold, og det er derfor helt essensielt å mobilisere religiøse og lokale ledere, samt trosbaserte organisasjoner for å motvirke og endre holdninger som opprettholder alle former for kjønnsbasert vold.²⁸⁷ Selv om handlingsplanen for kvinner-, fred- og sikkerhetsagendaen påpeker at sivilsamfunnsorganisasjoner kan spille en rolle i dette arbeidet, særlig knyttet til deltakelse i fredsforhandlinger, fremgår det ikke tydelig av handlingsplanen hva slags rolle sivilsamfunn kan og bør ha under agendaen i sin helhet.

8.4 KARAKTER



Regjeringens innsats for å fremme likestilling og kjønnsperspektiv internasjonalt fortjener skryt. For norsk bistand er likestilling en gjennomgående prioritet. I utenrikspolitikken, særlig i arbeidet med kvinner, fred og sikkerhet, har kvinners rettigheter og deltakelse vært sentralt. Gjennom diverse handlingsplaner og strategier for kvinners rettigheter og likestilling setter regjeringen sterke og ambisiøse mål for å fremme kvinners rettigheter og redusere kjønnsforskjeller, i tråd med bærekraftsmålenes ambisjon om å styrke kvinner og jenters stilling og oppnå likestilling i samfunnet. Regjeringen oppfordres til å tydeliggjøre den viktige rollen sivilsamfunnsaktører har i arbeidet, og til å synliggjøre bevilgningene som følger av strategiene og handlingsplanene gjennom statsbudsjettet. Den samstemte innsatsen på likestilling internasjonalt og innsatsen som legges ned gir grunnlag for rapportens eneste smilefjeskarakter.

9. VÅPENHANDEL

9.1 INNLEDNING

Uansvarlig våpenhandel, væpnet vold og overdrevet militært forbruk bidrar til å undergrave arbeidet med bærekraftsmålene. Særlig utviklingsland rammes hardt av uansvarlig våpenhandel. Den internasjonale våpenhandelsavtalen Arms Trade Treaty (ATT) er et globalt og bindende rammeverk under FN med formål om å regulere den internasjonale handelen med konvensjonelle våpen.²⁸⁸ Tross arbeidet med denne avtalen, og forpliktelsene den innehar, finnes det ikke i dag et tilstrekkelig system for merking og sporing av våpen og annet militært materiell. Ifølge Small Arms Survey dør mer enn en halv million mennesker hvert eneste år som følge av væpnet vold.²⁸⁹ Bærekraftsmålene fremhever fred og sikkerhet som en forutsetning for en bærekraftig utvikling. Bærekraftsmål 16.1 innehar ambisjonen om å oppnå en betydelig reduksjon i alle former for vold, samtidig som ambisjonen om å bekjempe ulovlige våpenstrømmer er ivaretatt i bærekraftsmål 16.4. Dermed er strengere regler for eksport av militært materiell helt essensielt for å sikre bedre kontroll over hvor materiellet havner, og for å sikre at våpenhandel ikke bidrar til å undergrave utviklingsmålene.

Gitt folketallet er Norge en betydelig eksportør av militært materiell. I 2018 var den samlede verdien for eksporten om lag 5, 8 milliarder kroner.²⁹⁰ Samtidig som medlemslandene i NATO, Sverige og Finland er blant de største mottakerne av militært materiell fra Norge, har det de siste årene også blitt solgt militært materiell til ikke-demokratiske land og land som bryter internasjonal humanitærrett i sin krigføring i Jemen.²⁹¹ Det er særlig den sistnevnte eksporten som har vært omstridt og vekket stor offentlig debatt, og det er stilt spørsmål ved om norsk eksport av våpen og militært materiell er samstemt med Norges øvrige verdier og politikk, gitt regjeringens ambisjon om at norsk utviklings- og utenrikspolitikk skal bidra til å løse konflikter og skape fred, som også kommer til uttrykk gjennom bærekraftsmålene.²⁹²

Infoboks – Definisjon av militært materiell

Norsk militært materiell spesifiseres og klassifiseres under samlekategoriene *strategiske varer* - «en fellesbetegnelse på forsvarsmateriell, flerbruksvarer og andre sivile varer som anses å kunne ha en viktig militær anvendelse».²⁹³ Militært materiell, som tidvis også kalles forsvarsmateriell, inndeles i kategorien A-materiell (i hovedsak våpen og ammunisjon) eller B-materiell (annet militært materiell), mens flerbruksvarer er varer og teknologi som er utviklet for sivile formål, men som har viktige militære bruksområder. Dette skillet trekkes ofte frem i debatten om hva Norge eksporterer og hvem som kan kjøpe hva. ²⁹⁴

9.2 REGJERINGENS POLITIKK

Reglene for norsk våpeneksport er nedfelt i eksportkontroll-loven, utenriksdepartementets egne retningslinjer og er videre forankret gjennom stortingsvedtak der det framkommer at «Norge ikke vil tillate salg av våpen og ammunisjon til områder hvor det er krig eller krig truer, eller til land hvor det er borgerkrig».²⁹⁵ Stortinget har også fastslått at det skal gjøres vurderinger av uten- og innenrikspolitiske forhold i områder det eksporteres til, og at disse forholdene omfatter en vurdering av «en rekke politiske spørsmål, herunder spørsmål knyttet til demokratiske rettigheter og respekt for grunnleggende menneskerettigheter».²⁹⁶ Norge har ratifisert våpenhandelsavtalen Arms Trade Treaty (ATT), og innlemmet EUs 8 atferdskriterier for våpeneksport og SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) sin operasjonalisering av retningslinjene i eget regelverk. Regjeringen avlegger årlige stortingsmeldinger knyttet til eksport av forsvarsmateriell fra Norge, der Stortinget gis mulighet til å kommentere på og fatte vedtak relatert til eksporten.²⁹⁷

Det fremgår av Granavolden-plattformen at regjeringen vil opprettholde «et strengt, tydelig og stabilt kontrollrammeverk for eksport av alt forsvarsmateriell, med stor åpenhet, i tråd med Norges internasjonale forpliktelser og med forutsigbarhet på kort og lang sikt for norsk industri».²⁹⁸ Granavolden-plattformen slår fast at det skal gjøres vurderinger i forbindelse med innvilgelse av eksportlisenser, knyttet til grunnleggende menneskerettigheter, faren for misbruk i konfliktsituasjoner og intern undertrykking i mottakerland-

et av norsk forsvarsmateriell. En gjennomgang av det norske eksportregelverket (lov, forskrift og retningslinjer), med det formål å sikre et mer tilgjengelig regelverk, er også en nedfelt målsetning i Granavolden-plattformen.

9.3 VURDERING AV REGJERINGENS POLITIKK

Utfordringen ved det eksisterende regelverket for norsk eksport av militært materiell er at regelverket tillater eksport til regimer som bryter med humanitærretten i sin krigføring og ikke respekterer grunnleggende menneskerettigheter. Videre har den omstridte eksporten til land som inngår i koalisjonen av stater som krigfører i Jemen, bidratt til stor debatt rundt operasjonaliseringen av den norske eksportregelverket. Hverken regjeringen eller Stortinget har fattet vedtak for å stanse eksporten til alle de involverte landene, tross de store humanitære konsekvensene av krigføringen, og på tross av at Jemen er et prioritert land i regjeringens humanitære innsats, som mottar betydelig humanitær bistand.²⁹⁹ Regjeringen har midlertidig stanset eksport av A-materiell til Emiratene, men ikke B-materiell og flerbruksvarer, selv om terskelen for å avslå lisenssøknader for B-materiell og flerbruksvarer til landet skal være senket. Regjeringen har også bestemt at de ikke vil vurdere nye lisenser for B-materiell og flerbruksvarer til Saudi-Arabia (merk at Saudi-Arabia i utgangspunktet ikke har tillatelse til å kjøpe A-materiell). Begge disse eksportbegrensninger kom som følge av krigføringen i Jemen, og den pågående humanitære katastrofen i landet. Allikevel eksporteres det fremdeles militært materiell til flere av koalisjonsmedlemmene.³⁰⁰ I innstillingen til den siste Eksportkontrollmeldingen påpeker stortingskomiteen at regjeringen tillot eksport til landene som er militært involvert i Jemen, også etter de første alvorlige rapportene fra FN om menneskerettighetssituasjonen i landet. Slik konkluderer komiteen med at terskelen for å avslå lisenssøknader til land militært involvert i Jemen bør være svært lav.³⁰¹

Ifølge Norges Institusjon for Menneskerettigheter (NIM), den nasjonale institusjonen for å fremme og beskytte menneskerettigheter underlagt Stortinget, har den pågående konflikten i Jemen og den humanitære krisen som følger av den aktualisert spørsmål knyttet til norsk våpeneksport.³⁰² I NIMs høringsinnspill til den foregående eksportkontrollmeldingen (2017-2018)³⁰³, fremkommer det at eksportkontrollregelverket er utilgjengelig, og at det er vanskelig å sette seg inn i hvilke vurderinger regjeringen faktisk legger til grunn for avslag og godkjenninger av eksportlisenser.³⁰⁴ NIM er av den oppfatning at regjeringens tolkning av regelverket for eksportkontroll er problematisk med referanse til situasjonen i Jemen og tolkningen av 1959-stortingsvedtaket, som fastslo at Norge ikke skulle eksportere militært materiell til land hvor det er borgerkrig. I eksportkontrollmeldingen (2017-2018) påpekte regjeringen at «praksis har vært at stater som intervenerer etter samtykke fra et lands lovlige myndigheter, ikke anses omfattet av 1959-vedtaket.» En slik formulering kan tolkes som et forsvar for videreføring av eksport til landene som krigfører i Jemen, med den begrunnelse at intervensjonen i Jemen har skjedd etter samtykke fra Jemens myndigheter, og derfor ikke kan anses som ulovlig i humanitærretten.³⁰⁵

NIM påpeker at ATT henviser til alle situasjoner som dekkes av internasjonal humanitærrett, og at ATT setter begrensninger for eksport, også til de parter som befinner seg på «lovlig» side av en intervensjon.³⁰⁶ Regjeringens svar til NIM er noe uklar, da det fremgår av den siste eksportkontrollmeldingen (2018-2019) at regjeringen hevder at praktisering av 1959-vedtaket er i overensstemmelse med Norges ATT-forpliktelser, samtidig som de sier seg enig i NIMs presisering om at ATT gjelder for alle kriger og konflikter.³⁰⁷ Oppsummert er det tydelig at tolkningen og operasjonaliseringen av eksportregelverket må klargjøres ytterligere, utover regjeringens forsøk i eksportkontrollmeldingen, slik at man sikrer at regelverket overholdes, i tråd med internasjonale rettslige forpliktelser.

Selv om regjeringen forsøker å redegjøre for det norske eksportregelverket i eksportkontrollmeldingen, på etterspørsel fra NIM og basert på målsettingen nedfelt i Granavolden-plattformen om å gjøre en gjennomgang av regelverket for å sikre et mer tilgjengelig regelverk, er det fremdeles et stort forbedringspotensial knyttet til klargjøring av regelverket. Derfor har flere sivilsamfunnsorganisasjoner gått sammen om et brev til utenriksminister der det foreslås at det settes ned et offentlig utvalg for å gjennomgå det norske eksportregelverket.³⁰⁸ En slik gjennomgang vil være et nødvendig bidrag i arbeidet med å sikre at norsk militært materiell, hva gjelder A-materiell, B-materiell eller flerbruksvarer, ikke bidrar til brudd på internasjonal humanitærrett. Samtidig bør det i større grad gjøres framtidrettede risikovurderinger knyttet til eksporten. Dagens praksis tilsier at det kun er situasjonen akkurat på tidspunktet eksporten gjennomføres som vurderes og ikke muligheten for at eksporten vil kunne brukes i strid med regelverket i fremtiden. Framtidrettede risikovurderinger vil kunne bidra til å sikre at norskeksportert våpen og annet militært materiell ikke bidrar til brudd på internasjonal humanitærrett og menneskerettighetene.

9.4 KARAKTER



Selv om det norske eksportregelverket er forankret i både lov og retningslinjer, er det mye usikkerhet rundt tolkningen og operasjonaliseringen av regelverket. Behovet for å klargjøre regelverket, gjennom å nedsette et offentlig utvalg, kommer særlig til uttrykk av det faktum at det fremdeles eksporteres militært materiell til flere av landene som bidrar militært i Jemen. Situasjonen i Jemen defineres som verdens verste humanitære krise. At Norge bidrar med militært materiell til de involverte landene militært, er ikke samstemt med norske utenriks- og utviklingspolitiske ambisjoner om å bidra til en mer fredelig og bærekraftig verden. Eksporten fremstår paradoksalt all den tid Norge bidrar med humanitær støtte i samme område.

Endnotes

- 1 Prop. 1 S (2019 –2020) Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak), UD, s. 174-175.
- 2 ForUM et al, *Samstemthetsbrief #3*, <http://forumfor.no/assets/docs/Samstemthetsnotat-03-nov.-2019-web.pdf>
- 3 Prop. 1 S (2019 –2020) Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak), UD, s. 174-175.
- 4 Prop. 1 S (2019 –2020) Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak), UD, s. 174.
- 5 ForUM et al, *Samstemthetsbrief #1*, <https://www.kirkensnodhjelp.no/globalassets/lanserte-rapporter/2019/samstemthets-brief-1-hva-er-samstemt-politikk-for-barekraftig-utvikling.pdf>
- 6 Bærekraftsmål 17.4: «Oppnå en mer samstemt politikk for bærekraftig utvikling».
- 7 *Innst. S. nr. 269 (2008–2009) Innstilling til Stortinget fra utenrikskomiteen Meld. St. nr. 13 (2008–2009)*, s. 45, <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/stortinget/2008-2009/inns-200809-269.pdf>
- 8 *Innst. 275 S (2017–2018) Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om Anmodningsog utredningsvedtak i stortings-sesjonen 2016–2017. Meld. St. 7 (2017–2018)*, s. 49, <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/stortinget/2017-2018/inns-201718-275s.pdf>
- 9 *Granavolden-plattformen*, s. 103, <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/politisk-plattform/id2626036/>
- 10 Regjeringen, 2018, <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/nytt-forum-skal-bidra-til-samstemthet/id2602703/>
- 11 Regjeringen, 2020, <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/nikolai-astrup-blir-barekraftsminister/id2685430/>
- 12 *Sundvolden-plattformen*, s.72, <https://www.regjeringen.no/contentassets/a93b067d9b604c5a82bd3b5590096f74/plattform.pdf> *Jeløya-plattformen*, s.83, <https://www.regjeringen.no/contentassets/e4c3cfd7e4d4458fa8d3d2bb1e433cbb/plattform.pdf>; *Granavolden-plattformen*, s.103.
- 13 OECD, *OECD DAC Peer review 2019*, <https://www.oecd.org/dac/oecd-development-co-operation-peer-reviews-norway-2019-75084277-en.htm>
- 14 Ibid.
- 15 Ibid, s. 29.
- 16 Verdensbanken, <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/03/19/climate-change-could-force-over-140-million-to-migrate-within-countries-by-2050-world-bank-report>
- 17 *Parisavtalen*, <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>
- 18 IPCC Special Report, *Global Warming of 1.5 °C*, <https://www.ipcc.ch/sr15/>
- 19 Ibid, kap. 3.
- 20 Se for eksempel Stockholm Enviroment Institute, 2018, *Norway's Fair Share on Meeting The Paris Agreement*, utgitt av Kirkens Nødhjelp, Regnskogsfondet, Naturvernforbundet og Forum for Miljø og Utvikling (heretter referert til som *Fair Share-rapporten*), https://www.kirkensnodhjelp.no/globalassets/lanserte-rapporter/2018/norways-fair-share-2018_web.pdf
- 21 Se blant annet klimaforliket fra 2012, *Meld. St. 33 (2012–2013) Klimatilpasning i Norge, Prop. 115 S (2015–2016) Samtykke til ratifikasjon av Parisavtalen og Meld. St. 41 (2016–2017) Klimastrategi for 2030 – norsk omstilling i europeisk samarbeid*.
- 22 Regjeringen, 2020, <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/norge-forsterker-klimamalet-for-2030-til-minst-50-prosent-og-opp-mot-55-prosent/id2689679/>
- 23 Klimaloven, paragraf 3-4.
- 24 *Granavolden-plattformen*, s. 84.
- 25 *Granavolden-plattformen*, s. 102.
- 26 *Prop. 1 S (2019 –2020) Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak)*, KLD, s.140; Regjeringen, 2019, https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/pm_klimafond/id2640203/
- 27 Regjeringen, *Redegjørelse for Stortinget om utviklingspolitiske prioriteringer*, 2019, https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/utvikling_redegjorelse/id2646030/
- 28 *Prop. 1 S (2019 –2020) Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak)*, KLD, s. 15, 140.
- 29 Regjeringen, *Redegjørelse for Stortinget om utviklingspolitiske prioriteringer*, 2019, https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/utvikling_redegjorelse/id2646030/
- 30 *Prop. 1 S (2019 –2020) Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak)*, KLD, s. 15, 361.
- 31 Regjeringen, 2019, <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/klimakur2030/id2644951/>
- 32 Regjeringen, 2017, <https://www.regjeringen.no/no/tema/klima-og-miljo/klima/innsiktsartikler-klima/klimavoter/id2076655/>
- 33 Climate Action Tracker, 2019, <https://climateactiontracker.org/global/temperatures/>
- 34 SSB, 2019, <https://www.ssb.no/natur-og-miljo/artikler-og-publikasjoner/liten-endring-i-utslipp-av-klimagasser>
- 35 Energi og Klima, 2019, <https://energiogklima.no/klimavakten/norges-utslipp/>

- 36 Prop. 1 S (2019–2020) Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak), KLD, s. 302-304.
- 37 Stockholm Environment Institute, 2018, *Fair Share-rapporten*, s. 8, https://www.kirkensnodhjelp.no/globalassets/lan-erte-rapporter/2018/norways-fair-share-2018_web.pdf
- 38 Ibid.
- 39 Ibid.
- 40 *Granavolden-plattformen*, s. 92.
- 41 Se for eksempel Cicero, 2016, <https://cicero.oslo.no/no/posts/klima/norge-bor-la-olja-ligge-av-klimahensyn>
- 42 UNFCCC, *The Copenhagen Accord*, 2009, s. 7, <https://unfccc.int/sites/default/files/resource/docs/2009/cop15/eng/11a01.pdf>
- 43 Stockholm Environment Institute, 2018, *Fair Share-rapporten*, s. 7, https://www.kirkensnodhjelp.no/globalassets/lan-erte-rapporter/2018/norways-fair-share-2018_web.pdf
- 44 *Counting What Counts: Analysis of Norwegian Climate Finance and International Climate Finance Reporting*, rapport utgitt av Kirkens Nødhjelp, Regnskogsfondet, WWF Norge og Forum for Miljø og Utvikling, 2017, s. 9, 34, <https://www.forumfor.no/assets/docs/Analysis-of-Norwegian-Climate-Finance.pdf> (heretter referert til som Counting What Counts-rapporten).
- 45 *Counting What Counts-rapporten*, s. 9, 35.
- 46 Global Commission on Adaption, 2019, <https://gca.org/global-commission-on-adaptation/report>
- 47 Stockholm Environment Institute, 2018, *Fair Share-rapporten*, s. 17, https://www.kirkensnodhjelp.no/globalassets/lan-erte-rapporter/2018/norways-fair-share-2018_web.pdf
- 48 *Parisavtalen*, Art. 9(4), "The provision of scaled-up financial resources should aim to achieve a balance between adaptation and mitigation, taking into account country-driven strategies, and the priorities and needs of developing country Parties, especially those that are particularly vulnerable to the adverse effects of climate change and have significant capacity constraints, such as the least developed countries and small island developing States, considering the need for public and grant-based resources for adaptation".
- 49 Prop. 1 S (2019–2020) Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak), UD, kap. 9, *Rapport til Stortinget om samstemt politikk for bærekraftig utvikling*.
- 50 Bistandsaktuelt, 2019, <https://bistandsaktuelt.no/arkiv-kommentarer/2019/roerg-regjeringen-sviker-samstemthetsreformen/>; Forum for Miljø og Utvikling, 2019, <http://forumfor.no/nyheter/2019/regjeringen-ignorerer-de-viktigste-klimadilemmaene>
- 51 The Guardian, 2019, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/nov/12/norway-flaunts-green-credentials-drilling-more-oils-wells>; Boyd, 2019, *Norway End of Mission Statement*, <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25032&LangID=E>
- 52 *Meld. St. 27 (2018–2019) Norges rolle og interesser i multilateralt samarbeid*, s. 30.
- 53 Argentina, Brasil, Paraguay, Uruguay og Venezuela er fullverdige medlemmer av Mercosur, mens Bolivia, Chile, Colombia, Ecuador og Peru er assosierte medlemmer.
- 54 Notat fra EFTA, *EFTA-MERCOSUR Free Trade Agreement*, 2019, <https://www.efta.int/sites/default/files/documents/legal-texts/free-trade-relations/mercosur/2019-08-24-EFTA-Mercosur-Chapter-Description-of-FTA.pdf>
- 55 Regnskogsfondet, 2019, <http://stateoftherainforest.regnskogfondet.no/%C3%B8deleggelsen>; Sivilsamfunnsoppdrag mot handelsavtalen, 2019 <http://www.latin-amerikagruppene.no/artikkel/2019/10/05/sivilsamfunnet-i-norge-setter-bremsen-p%C3%A5-for-handelsavtalen-med-mercosur>.
- 56 Regjeringen, 2019, <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/fakta-om-frihandelsavtalen-med-mercosur/id2666463/>
- 57 Se oversikt over foreslått budsjettkutt til det statlige byråkratiet for å overvåke og overholde Brasil regnskogsforpliktelser og skoglov, <https://www.inesc.org.br/solucoes-para-as-queimadas-na-amazonia-ja-existem/>; Tall for avskoging fremgår i INPE's satellitt monitoring program DETER (Detection of Deforestation in Real Time), http://www.obt.inpe.br/OBT/assuntos/programas/amazonia/leter_
- 58 Se Brasils NDCs, <https://www4.unfccc.int/sites/ndcstaging/PublishedDocuments/Brazil%20First/BRAZIL%20iNDC%20eng-lish%20FINAL.pdf>
- 59 Se Brasils klimalov, art. 19, http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_Ato2015-2018/2018/Decreto/D9578.htm#art19; Regnskogsfondet om avskogingen, <https://www.regnskog.no/no/nyhet/hoyeste-avskoging-i-amazonas-pa-10-ar>
- 60 Se Bård Harstads kronikk i Dagens Næringsliv, 2019, <https://www.dn.no/kronikk/klima/regnskog/amazonas/vil-regjeringen-bidra-til-a-redde-amazonas/2-1-664907>; Sivilsamfunnsoppdrag mot Mercosuravtalen, <http://www.latin-amerikagruppene.no/artikkel/2019/10/05/sivilsamfunnet-i-norge-setter-bremsen-p%C3%A5-for-handelsavtalen-med-mercosur>
- 61 Se nyhetssak fra Nettavisen, 2019, <https://www.nettavisen.no/nyheter/urfolket-har-sett-nok-spilt-blod-na-ber-de-norge-om-en-ting/3423870240.html>
- 62 Sivilsamfunnsoppdrag mot Mercosuravtalen, 2019 <http://www.latin-amerikagruppene.no/artikkel/2019/10/05/sivilsamfunnet-i-norge-setter-bremsen-p%C3%A5-for-handelsavtalen-med-mercosur>
- 63 Regjeringen, <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/fakta-om-frihandelsavtalen-med-mercosur/id2666463/>
- 64 Dagens Næringsliv, 2019, <https://www.dn.no/politikk/ola-elvestuen/brasil/regnskog/norge-stanser-regnskogpenger-til-brasil/2-1-654197>
- 65 Per andre kvartal 2019, se NBIM 2019, <https://www.nbim.no/contentassets/58002bca3e954e72ba7c823ada6ac084/statens->

- 66 Ibid.
- 67 Se NBIMs oversikt, <https://www.nbim.no/no/publikasjoner/>
- 68 *Meld. St. 24 (2016–2017) Felles ansvar for felles fremtid — Bærekraftsmålene og norsk utviklingspolitikk*, s. 6.
- 69 *Meld. St. 27 (2018–2019) Norges rolle og interesser i multilateralt samarbeid*, s. 42-43.
- 70 *Meld. St. 20 (2018–2019) Statens pensjonsfond 2019*, s. 16.
- 71 Ibid.
- 72 Regjeringen, 2019, <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/dep/fin/pressemeldinger/2019/utvalg-skal-vurdere-de-etiske-retningslinjene-for-spu/mandat-for-utvalg-som-skal-gjennomga-de-etiske-retningslinjene-for-spu/id2640393/>
- 73 Se nettsak om Zerodebatten, 2019, <https://www.tu.no/artikler/ap-leder-store-vi-ma-venne-oss-til-a-si-at-oljefondet-er-et-politisk-redskap/478314> og hør Politisk kvarter på NRK Radio, https://radio.nrk.no/podkast/politisk_kvartier/nrkno-poddkast-247-162163-07112019073400
- 74 *NOU 2003:22 Forvaltning for fremtiden, Forslag til etiske retningslinjer for Statens petroleumsfond*, s. 15-16, <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2003-22/id118914/>
- 75 *Parisavtalen*, art. 2c.
- 76 EIB, 2019, <https://www.eib.org/en/press/all/2019-313-eu-bank-launches-ambitious-new-climate-strategy-and-energy-lending-policy>
- 77 Les Pensjonsfondet MPs vurdering for utelukkelse av Equinor her: <https://mppension.dk/globalassets/pdf/ansvarlige-investeringer/eksklusjon-af-selskaber/olie/2019.09.02.-equinor.pdf>
- 78 *Meld. St. 20 (2018–2019) Statens pensjonsfond 2019*, s. 89.
- 79 *Meld. St. 20 (2018–2019) Statens pensjonsfond 2019*, s. 59-60.
- 80 Gjelder selskaper med en samlet verdi på 66 milliarder kroner, av totalt 323 milliarder kroner om utgjør Oljefondets olje- og gassinvesteringer, se E24, <https://e24.no/energi/i/wE7d7A/regjeringen-har-bestemt-seg-oljefondet-boer-selge-oljeaksjene>
- 81 *Meld. St. 20 (2018–2019) Statens pensjonsfond 2019*, s. 96.
- 82 Ibid, s. 102-103.
- 83 Tall fra 2018, se https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Publications/2018AEO/African_Economic_Outlook_2018_-_EN_Chapter3.pdf (dette er forøvrig et langt høyere estimat enn tallene Verdensbanken publiserte i 2012, som estimerte et behov for investeringer i infrastruktur på 93 milliarder dollar årlig).
- 84 https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Publications/2018AEO/African_Economic_Outlook_2018_-_EN_Chapter3.pdf, s. 70.
- 85 *Private Infrastructure Finance For Developing Countries: Five Challenges, Five Solutions*, ODI, 2018, s. 3, <https://www.odi.org/publications/11168-private-infrastructure-finance-developing-countries-five-challenges-five-solutions>
- 86 *Meld. St. 24 (2016–2017) Felles ansvar for felles fremtid Bærekraftsmålene og norsk utviklingspolitikk*, s.11.
- 87 Ibid, s. 17.
- 88 Se for eksempel *Meld. St. 10 (2014–2015) Muligheter for alle – menneskerettighetene som mål og middel i utenriks- og utviklingspolitikken*, s. 55 eller *Meld. St. 24 (2016–2017) Felles ansvar for felles fremtid — Bærekraftsmålene og norsk utviklingspolitikk*, s. 17.
- 89 *Granavolden-plattformen*, s. 85.
- 90 *Meld. St. 24 (2016–2017) Felles ansvar for felles fremtid Bærekraftsmålene og norsk utviklingspolitikk*, s. 35.
- 91 Norfund, *Norfunfs Årsrapport 2018*, s. 4-5, https://issuu.com/norfund/docs/annualreport-nor_final_id_287015
- 92 Regjeringen, 2019, https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/pm_energi/id2677003/
- 93 *Meld. St. 24 (2016–2017) Felles ansvar for felles fremtid Bærekraftsmålene og norsk utviklingspolitikk*, s. 17.
- 94 IMF, *World Economic Outlook*, https://www.imf.org/external/datamapper/PPPSH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEO_WORLD.
- 95 Se Rapporten *Risiko og ansvarlighet i unoterte infrastrukturinvesteringer: En kartlegging av relevante risiko og internasjonale standarder for Statens pensjonsfond utland*, 2018, skrevet av The Governance Group på oppdrag fra Framtiden i våre hender og Kirkens Nødhjelp, <https://www.framtiden.no/aktuelle-rapporter/848-risiko-og-ansvarlighet-i-unoterte-infrastrukturinvesteringer/file.html>
- 96 Regjeringen, 2019, <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/apner-for-unotert-infrastruktur-for-fornybar-energi/id2640386/>
- 97 Se NBIMs brev til Finansdepartementet, 2018, <https://www.nbim.no/no/publikasjoner/brev-til-finansdepartementet/2018/investeringer-i-unotert-infrastruktur-for-fornybar-energi-i-statens-pensjonsfond-utland/>
- 98 Alex Cobham, 2017, *Tax avoidance and evasion – The scale of the problem*, s. 3, <http://www.taxjustice.net/wp-content/uploads/2017/11/Tax-dodging-the-scale-of-the-problem-TJN-Briefing.pdf>,
- 99 Tax Justice, 2017, <http://taxjustice.wpengine.com/wp-content/uploads/2017/11/Tax-dodging-the-scale-of-the-problem-TJN-Briefing.pdf> for en oversikt over forskning på omfanget av skatteunndragelse og -unngåelse.

- 100 Se følgende forskningsartikkel for sammenhengen mellom skatt og ulikhet: Annette Alstadsæter & Niels Johannesen & Gabriel Zucman, 2019, *Tax Evasion and Inequality*, American Economic Review, vol 109(6), p. 2073-2103.
- 101 Changemaker & Tax Justice Network – Norge, *Skjult - et hefte om skatteparadis, kapitalflukt og hemmelighold*, s. 16, <https://changemaker.no/skjult-skatteparadis-kapitalflukt-og-hemmelighold>
- 102 Bærekraftsmål 16.4: «Innen 2030 oppnå en betydelig reduksjon av ulovlige finans- og våpenstrømmer, gjøre det enklere å spore opp og returnere stjålne eiendeler samt bekjempe alle former for organisert kriminalitet».
- 103 Quart Africa, 2019, <https://qz.com/africa/1573957/developing-countries-will-benefit-from-better-tax-collection/>
- 104 Se IMF Working Paper, 2019, *Case Studies in Tax Revenue Mobilization in Low-Income Countries*, s. 4, <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2019/05/14/Case-Studies-in-Tax-Revenue-Mobilization-in-Low-Income-Countries-46719>; IMF Staff Discussion Note, *Fiscal Policy and Development: Human, Social, and Physical Investment for the SDGs*, 2019, s. 5-6, <https://www.imf.org/en/Publications/Staff-Discussion-Notes/Issues/2019/01/18/Fiscal-Policy-and-Development-Human-Social-and-Physical-Investments-for-the-SDGs-46444>
- 105 Addis Ababa Action Agenda, Outcome Document, Finance for Development, https://www.un.org/esa/ffd/wp-content/uploads/2015/08/AAAA_Outcome.pdf
- 106 Bærekraftsmål 17.1: «Styrke mobiliseringen av nasjonale ressurser, blant annet gjennom internasjonal støtte til utviklingsland, med sikte på å bedre landenes evne til å kreve inn skatter og andre avgifter».
- 107 *Trapped in Illicit Finance: How abusive tax and trade practices harm human rights*, 2019, utgitt av Christian Aid, <https://www.christianaid.org.uk/sites/default/files/2019-09/trapped-in-illicit-finance-report-sep2019.pdf>
- 108 *Meld. St. 27 (2018–2019) Norges rolle og interesser i multilateralt samarbeid*, *Meld. St. 24 (2016–2017) Felles ansvar for felles fremtid – Bærekraftsmålene og norsk utviklingspolitikk*
- 109 *Meld. St. 27 (2018–2019) Norges rolle og interesser i multilateralt samarbeid*, s. 52; *Meld. St. 24 (2016–2017) Felles ansvar for felles fremtid – Bærekraftsmålene og norsk utviklingspolitikk*, s. 17-19.
- 110 *Meld. St. 4 (2015–2016) Bedre skatt – en skattereform for omstilling og vekst*, s. 41.
- 111 *Meld. St. 27 (2018–2019) Norges rolle og interesser i multilateralt samarbeid*, s. 52, 44-45.
- 112 *Ibid*, s. 52.
- 113 Regjeringen, 2019, <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/norge-stotter-fns-arbeid-med-bedre-skattepolitikk/id2663214/>
- 114 Lines, Thomas, 2019, *Nordic Countries' Support for Tax and Development*, utgitt på bestilling fra Kirkens Nødhjelp, Diakonia (Sverige), Mellemløst samvirke/ActionAid (Danmark), Tax Justice Network Norway og FINGO (finske utviklingsorganisasjoner), <https://www.kirkensnodhjelp.no/globalassets/lanserte-rapporter/2019/nordic-countries-support-for-tax-and-development---report-2019.pdf>
- 115 *Ibid*, s. 5.
- 116 Brev fra ECOSOCs president og president for FNs generalforsamling til medlemslandene den 12 februar 2020, <https://www.un.org/pga/74/wp-content/uploads/sites/99/2020/02/Letter-from-Presidents-of-GA-and-ECOSOC-introducing-the-FACTI-panel-with-draft-Terms-of-reference.pdf>
- 117 Regjeringen, 2018, https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/partnerskap_oecd/id2610535/
- 118 Regjeringen, 2018, https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/korrupsjon_utvikling/id2608727/
- 119 *Granavolden-plattformen*, s. 102.
- 120 *Granavolden-plattformen*, s. 29, 105.
- 121 Norges FN-delegasjon, 2019, *Statement on Combatting Illicit Financial Flows*, <https://www.norway.no/en/missions/UN/statements/other-statements/2019/national-statement-on-combatting-illicit-financial-flows/>
- 122 Regjeringen, 2017, <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/en-padrivert-i-kampen-mot-internasjonalt-skatteplanlegging/id2581363/>
- 123 OECD, 2019, <https://www.oecd.org/tax/beps/inclusive-framework-on-beps-progress-report-july-2018-may-2019.pdf>
- 124 ICRIC, 2019, se anbefalingene på s. 3, <https://www.icric.com/international-corporate-taxation-reform>,
- 125 OECD, 2019, <http://www.oecd.org/tax/oecd-secretary-general-tax-report-g20-finance-ministers-october-2019.pdf>
- 126 Tax Justice Network – Norge, 2019, <https://taxjustice.no/artikkel/skuffende-reformforslag-fra-oecd>
- 127 Tax Justice Network – Norge, 2020, <https://www.taxjustice.no/artikkel/nye-oecd-reglar-kan-gje-100-milliardar-i-auka-skatteinntekter-globalt>
- 128 NRK, 2019, <https://www.nrk.no/norge/nytt-forslag-for-a-skattelegge-google-og-facebook-i-norge--en-skandale-1.14741756>
- 129 *Trapped in Illicit Finance: How abusive tax and trade practices harm human rights*, 2019, utgitt av Christian Aid, <https://www.christianaid.org.uk/sites/default/files/2019-09/trapped-in-illicit-finance-report-sep2019.pdf>
- 130 Se Finansminister Siv Jensens kommentarer i følgende nettsak, NRK, 2019, <https://www.nrk.no/norge/nytt-forslag-for-a-skattelegge-google-og-facebook-i-norge--en-skandale-1.14741756>
- 131 SSB, 2019, <https://www.ssb.no/utenriksokonomi/artikler-og-publikasjoner/skatteomgaelser-kan-ha-kostet-staten-milliard>

er

- 132 Berg-Rolness, Gregar, 2017, *Enhetlig skattlegging av multinasjonale foretak – strategi for skattlegging av statsløs inntekt*, 2017, av Tax Justice Network – Norge, Changemaker, Kirkens Nødhjelp, KFUK KFUM, s. 44-45, https://changemaker.no/uploads/files/Rapport_ferdig_spreads.pdf
- 133 ICRICT, 2019, <https://www.icrict.com/icrict-documents-a-fairer-future-for-global-taxation>
- 134 Regjeringen, 2017, <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing-av-evalueringsrapport-om-land-for-land-rapportering-regelverket/id2576639/?expand=horingssvar&lastvisited=1dc79f1f-1ed6-4e74-89e0-2a402f264e1b>
- 135 Se Publish What You Pay for en detaljert gjennomgang av innholdet i en utvidet land-for-land rapportering: <https://www.publishwhatyoupay.no/nb/node/17011>
- 136 Det fremgår i høringsnotatet til forslaget om endring av forskrift om land-for-land-rapportering fra 2016 at «(Finans) departementet tar sikte på å komme tilbake med forslag om utvidelse av kretsen av rapporteringspliktige i forbindelse med evaluering av LLR-regelverket som er varslet i Prop. 1 LS (2014-2013)».
- 137 FSI setter størrelsen av lands finansiell virksomhet i sammenheng med graden av hemmelighet som tilbys i landet. Se Financial Secrecy Index (2018), <https://www.financialsecrecyindex.com/PDF/Norway.pdf>
- 138 Berg-Rolness, Gregar, 2017, *Enhetlig skattlegging av multinasjonale foretak – strategi for skattlegging av statsløs inntekt*, 2017, av Tax Justice Network – Norge, Changemaker, Kirkens Nødhjelp, KFUK KFUM, s. 8, https://changemaker.no/uploads/files/Rapport_ferdig_spreads.pdf
- 139 Stortinget, Innst. 143 L (2018–2019), <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Stortinget/2018-2019/inns-201819-143l/?m=1>
- 140 Regjeringen, 2019, <https://www.regjeringen.no/no/tema/okonomi-og-budsjett/skatter-og-avgifter/skatteavtaler-mellom-norge-og-andre-stat/id417330/>
- 141 *International tax agreements and domestic resource mobilisation: Norway's treaty network with low-income countries in Africa*, 2018, s. 3.
- 142 Norad, Report 7/2018, *International tax agreements and domestic resource mobilisation: Norway's treaty network with low-income countries in Africa*, s. 5, <https://norad.no/globalassets/publikasjoner/publikasjoner-2018/evalueringer/international-tax-agreements-and-domestic-resource-mobilisation.pdf>
- 143 Bistandsaktuelt, 2018, <https://bistandsaktuelt.no/nyheter/2018/skatteavtaler-ma-reforhandles/>
- 144 Action Aid, 2016, *Mistreated: The tax treaties that are depriving the world's poorest countries of vital revenue*, s. 3, https://actionaid.org/sites/default/files/actionaid_-_mistreated_tax_treaties_report_-_feb_2016.pdf
- 145 *Ibid*, s. 14.
- 146 *Ibid*, s. 5.
- 147 OECD, *Automatic Exchange of Information: A roadmap for Developing Country Participation*, s. 3, <https://www.oecd.org/ctp/exchange-of-tax-information/global-forum-AEOI-roadmap-for-developing-countries.pdf>
- 148 IMF, 2019, <https://blogs.imf.org/2019/01/18/three-steps-to-avert-a-debt-crisis/>
- 149 Global Sovereign Debt Monitor 2019, <https://erlassjahr.de/wordpress/wp-content/uploads/2019/05/Global-Sovereign-Debt-Monitor-2019.pdf>
- 150 IMF, 2017, <https://www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers/Issues/2017/09/15/pp090117hipc-mdri-statistical-update>
- 151 Bistandsaktuelt, 2019, <https://bistandsaktuelt.no/nyheter/2019/afrika-i-ny-gjeldskrise--stadig-flere-land-i-trobbel/>
- 152 Global Sovereign Debt Monitor 2019, s. 8, <http://www.cadtm.org/Global-Sovereign-Debt-Monitor-2019>
- 153 OECD, 2015, <https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/Addis%20Flyer%20SIDS%20FINAL.pdf>
- 154 Bistandsaktuelt, 2019, <https://bistandsaktuelt.no/nyheter/2019/afrika-i-ny-gjeldskrise--stadig-flere-land-i-trobbel/>
- 155 Jubilee Debt Campaign, 2018, *Africa's growing debt crisis: Who is the debt owed to?*, https://jubileedebt.org.uk/wp/wp-content/uploads/2018/10/Who-is-Africa-debt-owed-to_10.18.pdf
- 156 Verdensbanken, 2019, <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2019/10/02/debt-stocks-of-developing-countries-rose-to-78-trillion-in-2018-world-bank-international-debt-statistics>
- 157 Verdensbanken, 2016, <http://blogs.worldbank.org/opendata/sub-saharan-africa-s-sovereign-bond-issuance-boom>
- 158 Bærekraftsmål 17.4: «Bistå utviklingslandene i å oppnå langsiktige og bærekraftige gjeldsvilkår gjennom en samordnet politikk for å fremme gjeldsfinansiering, gjeldslette eller omstrukturering av gjeld, og behandle de fattigste og mest gjeldstyngede landenes utenlandsgjeld på en måte som reduserer gjeldsrelatert nød».
- 159 *Meld. St. 27 (2018-2019) Norges rolle og interesser i multilateralt samarbeid*, s. 51.
- 160 Se Sundvollen-plattformen, s. 72, <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/politisk-plattform/id743014/>
- 161 Se for eksempel innlegget til ministerråd Kjersti Tromsdal under Finance For Development april 2019, <https://www.un.org/esa/ffd/ffdforum/wp-content/uploads/sites/3/2019/04/statement-norway.pdf>
- 162 Norges FN-delegasjon, *Statement by Ambassador Odd-Inge Kvalheim on Financing for Development in Second Committee, 10 October 2019*, <https://www.norway.no/en/missions/UN/statements/general-assembly-committees/2019/c2-financing-for-development/>

- 163 Prop. 1 S (2019–2020) Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak), UD, kap. 172, post 73, s. 166.
- 164 Norge bidro med 326 millioner kroner i 2018 som i all hovedsak gikk til å dekke Norges forpliktelser under MDRI og HIPC i Verdensbanken (IDA) og Afrikabanken (se statsbudsjettet, kap. 172, post 73, s. 166).
- 165 Debattinnlegg fra SLUG 2017, <https://www.dagsavisen.no/debatt/35-ar-siden-verdens-storste-gjeldskrise-hva-har-vilert-1.1011722>
- 166 Se <https://undocs.org/en/A/RES/68/304> og <https://digitallibrary.un.org/record/820120>
- 167 Se <https://norad.no/om-bistand/norsk-bistand-i-tall/> for norsk bistandsstatistikk og <https://www.imf.org/external/pubs/ft/dsa/dsalist.pdf> for IMF's liste over lands gjeldsbyrde.
- 168 Prop. 1 S (2019–2020) Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak), UD, kap. 116, post 91, s. 44.
- 169 FFD Outcome Document, para. 20, s. 8. <https://undocs.org/E/FFDF/2019/L.1>
- 170 Bistandsaktuelt, 2017, <https://www.bistandsaktuelt.no/nyheter/2017/mosambik-og-kroll-rapporten/>
- 171 Jubilee Debt Campaign, 2019, <https://jubileedebt.org.uk/blog/one-mozambique-loan-declared-illegal-but-speculators-set-to-make-240-profit>
- 172 Afrika.no, Fellesrådet for Afrika, 2018, <https://www.afrika.no/artikkel/2018/11/14/bankranet-i-mosambik>
- 173 Se rapporten fra Kroll, 2017, [https://www.open.ac.uk/technology/mozambique/sites/www.open.ac.uk.technology.mozambique/files/files/2017-06-23_Project%20Montague%20-%20Independent%20Audit%20Executive%20Summary%20English%20\(REDACTED%20FOR%20PUBLISHING\).pdf](https://www.open.ac.uk/technology/mozambique/sites/www.open.ac.uk.technology.mozambique/files/files/2017-06-23_Project%20Montague%20-%20Independent%20Audit%20Executive%20Summary%20English%20(REDACTED%20FOR%20PUBLISHING).pdf)
- 174 Afrika.no, Fellesrådet for Afrika, 2018, <https://www.afrika.no/artikkel/2018/11/14/bankranet-i-mosambik>
- 175 Verdensbanken, 2018, <https://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/1813-9450-8612>
- 176 Dagens Næringsliv, 2019, <https://www.dn.no/innlegg/norges-bank/oljefondet/mosambik/oljefondet-kan-vise-vei/2-1-554608>; I tillegg til rapporten fra Kroll 2017, [https://www.open.ac.uk/technology/mozambique/sites/www.open.ac.uk.technology.mozambique/files/files/2017-06-23_Project%20Montague%20-%20Independent%20Audit%20Executive%20Summary%20English%20\(REDACTED%20FOR%20PUBLISHING\).pdf](https://www.open.ac.uk/technology/mozambique/sites/www.open.ac.uk.technology.mozambique/files/files/2017-06-23_Project%20Montague%20-%20Independent%20Audit%20Executive%20Summary%20English%20(REDACTED%20FOR%20PUBLISHING).pdf)
- 177 Afrika.no, Fellesrådet for Afrika, 2018, <https://afrika.no/artikkel/2018/06/07/mosambik-millionene-som-forsvant>
- 178 Bistandsaktuelt, 2019, <https://bistandsaktuelt.no/arkiv-kommentarer/2019/pa-tide-at-oljefondet-trekker-seg-ut-av-credit-suisse/>
- 179 Credit Suisse, <https://www.credit-suisse.com/about-us/en/investor-relations/shareholders/significant-shareholders.html>
- 180 NBIM, Ansvarlig Forvaltning av Statens Pensjonsfond Utland 2018, s. 64, https://www.nbim.no/contentassets/e1632963319146bbb040024114ca65af/ansvarlig_forvaltning_2018_web.pdf
- 181 Et skriftlig spørsmål i Stortinget fra MDG til daværende Finansminister Siv Jensen bidro heller ikke til nye opplysninger om Oljefondets vurderinger knyttet til Crédit Suisse, se <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Sporsmal/Skriftlige-sporsmal-og-svar/Skriftlig-sporsmal/?qid=75516>
- 182 NBIM, Ansvarlig Forvaltning av Statens Pensjonsfond Utland 2018, s. 23, https://www.nbim.no/contentassets/e1632963319146bbb040024114ca65af/ansvarlig_forvaltning_2018_web.pdf og <https://www.dn.no/innlegg/norges-bank/oljefondet/mosambik/oljefondet-kan-vise-vei/2-1-554608>
- 183 OHCHR, 2014, https://www.ohchr.org/Documents/Publications/FAQ_PrinciplesBusinessHR.pdf
- 184 Verdensbanken, <https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/822eaedc-06d4-4101-b87b-b9eeb91a8023/English.pdf?MOD=AJPERES&CVID=jvsqGp4>; International Labour Organization (ILO), Decent Work and the 2030 Agenda for Sustainable Development, <http://www.ilo.org/global/topics/sdg-2030/lang--en/index.htm>.
- 185 Kirkens Nødhjelp, 2018, Maneuvering towards a water safe future – a report on water in a changing climate and a guide on how to take action, <https://www.kirkensnodhjelp.no/globalassets/lanserte-rapporter/2018/vannrapport-kirkens-nadhjelp--storebrand-lores.pdf>
- 186 Meld. St. 24 (2016–2017) Felles ansvar for felles fremtid — Bærekraftsmålene og norsk utviklingspolitikk, s. 11.
- 187 NORAD, Oversendelsesnotat: Evaluering av menneskerettigheter og næringsliv i norsk utviklingssamarbeid, Rapport 11/2018, s. 2, <https://norad.no/om-bistand/publikasjon/2018/ungp-human-rights-and-norwegian-development-cooperation-involving-business/>
- 188 Meld. St. 35 (2014–2015) Sammen om jobben — Næringsutvikling innenfor utviklingssamarbeidet, s. 81.
- 189 Se for eksempel Meld. St. 27 (2013–2014) Et mangfoldig og verdi- skapende eierskap, Meld. St. 10 (2014–2015) Muligheter for alle – menneskerettighetene som mål og middel i utenriks- og utviklingspolitikken og Meld. St. 24 (2016–2017) Felles ansvar for felles fremtid — Bærekraftsmålene og norsk utviklingspolitikk.
- 190 Meld. St. 24 (2016–2017) Felles ansvar for felles fremtid — Bærekraftsmålene og norsk utviklingspolitikk, s. 11.
- 191 Meld. St. 24 (2016–2017) Felles ansvar for felles fremtid — Bærekraftsmålene og norsk utviklingspolitikk, s. 8.
- 192 Hjort, 2019, Notat - Lovregulering av virksomheters menneskerettighetsansvar, s. 5–6, <https://amnesty.no/en-menneskerettighetslov-naeringslivet-hvilken-forskjell-vil-det-gjore>
- 193 Regjeringen, Mandat for Etikkinformasjonsutvalget, <https://www.regjeringen.no/contentassets/7710ec534bc84a14b-78345f4e5b9ab1b/samordnet-mandat-for-etikkinformasjonsutvalget.pdf>

- 194 Regjeringen, 2019, *Utredning fra Etikkinformasjonsutvalget*, <https://www.regjeringen.no/contentassets/6b4a42400f3341958e0b62d40f484371/195794-bfd-etikkrappport-web.pdf>
- 195 Utviklingsminister Dag-Inge Ulstein varslet at lovforslaget skulle på høring under pressekonferansen knyttet til lanseringen av Etikkinformasjonsutvalgets utredning, per 28. November 2019.
- 196 *Granavolden-plattformen*, s. 17.
- 197 *Granavolden-plattformen*, s. 103.
- 198 Regjeringen, *One Year Closer 2019: Norway's progress towards the implementation of the 2030 Agenda for Sustainable Development*, https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/vedlegg/utvikling/2030agenda_rapport2019.pdf
- 199 *Meld. St. 8 (2019–2020) Statens direkte eierskap i selskaper - Bærekraftig verdiskaping*,
- 200 *Meld. St. 8 (2019–2020) Statens direkte eierskap i selskaper - Bærekraftig verdiskaping*, s. 6.
- 201 *Granavolden-plattformen*, s. 37.
- 202 Hjort, 2019, *Notat - Lovregulering av virksomheters menneskerettighetsansvar*, s. 12-13, <https://amnesty.no/en-menneskerettighetslov-naeringslivet-hvilken-forskjell-vil-det-gjore>
- 203 Hjort, 2019, *Notat - Lovregulering av virksomheters menneskerettighetsansvar*, s. 20, <https://amnesty.no/en-menneskerettighetslov-naeringslivet-hvilken-forskjell-vil-det-gjore>
- 204 Regjeringen, *mandat for kontaktpunktet*, <https://nettsteder.regjeringen.no/ansvarlignaringsliv2/files/2019/01/Mandat-Kontaktpunktet-2018.pdf>
- 205 Se for eksempel Kirkens Nødhjelps Samstemthetsrapport fra 2016, s. 10, <https://www.kirkensnodhjelp.no/contentassets/c1403acd5da84d39a120090004899173/samstemt-2016-final-web.pdf>
- 206 NORAD, *Oversendelsesnotat: Evaluering av menneskerettigheter og næringsliv i norsk utviklingssamarbeid*, Rapport 11/2018, <https://norad.no/om-bistand/publikasjon/2018/ungp-human-rights-and-norwegian-development-cooperation-involving-business/>
- 207 NHRI, *NIM Årsmelding Dokument 6 (2018-2019)*, https://www.nhri.no/wp-content/uploads/2019/03/NIM_Arsmelding_2018_web-1.pdf
- 208 Regjeringen, 2019, *Utredning fra Etikkinformasjonsutvalget*, s. 21, <https://www.regjeringen.no/contentassets/6b4a42400f3341958e0b62d40f484371/195794-bfd-etikkrappport-web.pdf>
- 209 Se Amnestys nettsider vedrørende arbeidet med en ny menneskerettighetslov for næringslivet, <https://amnesty.no/en-menneskerettighetslov-naeringslivet>
- 210 Se OHCHR for mer informasjon om konvensjonsarbeidet, <https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/WG-TransCorp/Session3/CallforComments/IOE.pdf> og følgende nyhetsartikkel for kommentarer knytte til det siste konvensjonsutkastet, <https://www.accessnow.org/revised-draft-u-n-treaty-on-business-and-human-rights-a-few-steps-forward-a-few-unanswered-questions/>
- 211 Se statens forventninger til selskapene i *Meld. St. 8 (2019–2020) Statens direkte eierskap i selskaper -Bærekraftig verdiskaping*, s. 75.
- 212 Amnesty, 2018, <https://amnesty.no/er-norske-selskaper-best-i-klassen>
- 213 Ibid.
- 214 *Verden og oss - Næringslivets perspektivmelding*, 2018, utgitt av NHO, s. 176. https://www.nho.no/siteassets/publikasjoner/naringslivets-perspektivmelding/pdf-er/nho_perspektivmeldingen_hele_web_lowres.pdf
- 215 OECD, *Making Trade Work For All*, 2017, s. 4-5, https://www.oecd-ilibrary.org/employment/making-trade-work-for-all_6e27effd-en; UNCTAD, 2019, *Trade Policies for Combating Inequality, Executive summary*, VI, https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditctab2019d6_en.pdf
- 216 Regjeringen, *Innlegg på tolldagen 2019*, <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/innlegg-pa-tolldagen-2019/id2677928/>
- 217 WTO, 2019, https://www.wto.org/english/news_e/news19_e/trdev_22jul19_e.htm
- 218 Norad, *Landbruk og matsikkerhet*, <https://norad.no/tema/klima-miljo-og-naturressurser/matsikkerhet/landbruk/>
- 219 Verdensbanken, <https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/overview>
- 220 *World Trade Report 2018: The Future of World Trade*, utgitt av WTO, delkapitel A *New World in the Making*, s. 19, https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/world_trade_report18_e.pdf
- 221 World Bank Group, *Internet Access in Sub-Saharan Africa*, by Mahler, D.G, Montes, J, Newhouse, D. L., 2019, Poverty & Equity Note No. 13, <http://documents.worldbank.org/curated/en/518261552658319590/Internet-Access-in-Sub-Saharan-Africa>
- 222 UNCTAD, *Digital Economy Report 2019*, s. 7, https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/der2019_overview_en.pdf
- 223 Regjeringen, 2018, *Digital strategi for utviklingspolitikken*, s. 6, https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/dokumenter/utvpolitik/digital_strategi2018.pdf
- 224 *Addis Ababa Action Agenda*, 2015, para. 79-92. https://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/ares69d313_en.pdf
- 225 *Meld. St. 29 (2014-2015) Globalisering og handel: Muligheter og Utfordringer for Norge i Handelspolitikken*, s. 5.
- 226 *Meld. St. 27 (2018–2019) Norges rolle og interesser i multilateralt samarbeid*, s. 22.

- 227 Se for eksempel *Meld. St. 1 (2017–2018) Nasjonalbudsjettet 2018*, s. 141.
- 228 *Meld. St. 29 (2014–2015) Globalisering og handel: Muligheter og Utfordringer for Norge i Handelspolitikken*, s. 9.
- 229 *Granavolden-plattformen*, s. 38–39.
- 230 Regjeringen, *Handlingsplan 2019–2023 – Mat, mennesker og Miljø*, s. 36, https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/dokumenter/planer/planer-matsystemer-i-norge_norsk_web-versjon190919.pdf
- 231 Ibid.
- 232 Se for eksempel: Regjeringen, *One Year Closer 2019: Norway's progress towards the implementation of the 2030 Agenda for Sustainable Development*, s. 82, <https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/one-year-closer-2019/id2662712/>
- 233 Regjeringen, 2018, *Norges Frihandelsavtaler*, <https://www.regjeringen.no/no/tema/naringsliv/handel/nfd---innsiktsartikler/frihandelsavtaler/partner-land/id438843/>
- 234 *Prop. 1 S (2019–2020) Proposisjon til Stortinget, For Budsjettåret 2020*, NFD, s. 191.
- 235 *Addis Ababa Action Agenda*, 2015, para. 79–92. https://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/ares69d313_en.pdf
- 236 Regjeringen, 2018, *Digital strategi for utviklingspolitikken*, https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/dokumenter/utvpolitikk/digital_strategi2018.pdf
- 237 Under ministermøtet i Nairobi i 2015 ble det klart at det ikke var enighet for å gå videre med Doha-runden, se for eksempel NHO, *Perspektivmeldingen 2018*, s. 184, https://www.nho.no/siteassets/publikasjoner/naringslivets-perspektivmelding/pdf-er-30okt18/nho_perspektivmeldingen_hele_web_lowres.pdf
- 238 *Meld. St. 27 (2018–2019) Norges rolle og interesser i multilateralt samarbeid*, s. 21.
- 239 Se for eksempel *Questions of International Law for en oversikt over konfliktens omfang*, <http://www.qil-qdi.org/procedural-rules-in-wto-dispute-settlement-in-the-face-of-the-crisis-of-the-appellate-body/>
- 240 Regjeringen, 2018, https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/pm_wto2/id2616344/
- 241 NHO, *Perspektivmeldingen 2018*, s. 184, https://www.nho.no/siteassets/publikasjoner/naringslivets-perspektivmelding/pdf-er-30okt18/nho_perspektivmeldingen_hele_web_lowres.pdf
- 242 Bondelaget, 2019, <https://www.bondebladet.no/aktuelt/to-uker-igjen-til-wto-krise/>
- 243 Se for eksempel Regjeringens uttalelse om Norge og WTO, 2019, https://www.regjeringen.no/no/tema/naringsliv/handel/ud---innsiktsartikler/bakgrunn_wto/id2076083/; og *Meld. St. 27 (2018–2019) Norges rolle og interesser i multilateralt samarbeid*
- 244 Regjeringen, 2019, https://www.regjeringen.no/no/tema/naringsliv/handel/ud---innsiktsartikler/wto_ehandel/id2645491/
- 245 WTO, *Joint Statement on Electronic Commerce 2019*, https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2019/january/tradoc_157643.pdf
- 246 Se en felles uttalelse fra sivilsamfunnsorganisasjoner mot e-handelsforhandlingene, http://www.ourworldisnotforsale.net/2019/Digital_trade_WEF.pdf
- 247 Ibid.
- 248 Se Regjeringen, 2019, <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/svar-elektronisk-handel-wto/id2662982/>; https://www.regjeringen.no/no/tema/naringsliv/handel/ud---innsiktsartikler/ehandel_fase/id2667987/
- 249 *Prop. 1 S (2019–2020) Proposisjon til Stortinget, For Budsjettåret 2020*, NFD, s. 191.
- 250 NHO, *Perspektivmeldingen 2018*, s. 184, https://www.nho.no/siteassets/publikasjoner/naringslivets-perspektivmelding/pdf-er-30okt18/nho_perspektivmeldingen_hele_web_lowres.pdf
- 251 Se Handelsavtalen mellom EU og Mercosur, <https://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=2048>
- 252 Se for eksempel konsekvensutredningen gjennomført i forbindelse med EUs handelsavtale med Mercosur, https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2018/march/tradoc_156631.pdf
- 253 I tråd med oppropet fra en rekke sivilsamfunnsorganisasjoner, <http://www.latin-amerikagruppene.no/artikkel/2019/10/05/sivilsamfunnet-i-norge-setter-bremsen-p%C3%A5-for-handelsavtalen-med-mercosur>
- 254 Handelskampanjen, 2012, *Hvordan handle med utviklingsland*, https://www.handelskampanjen.no/files/documents/Refusert_rapport_nytt_cover.pdf
- 255 Se for eksempel OECD DAC Peer Review, 2019, *Chapter 1*, <https://www.oecd.org/dac/oecd-development-co-operation-peer-reviews-norway-2019-75084277-en.htm>
- 256 *Agenda Magasin*, 2018, *Handel for utvikling?*, av samfunnsøkonom Per Botolf Maurseth, <https://agendamagasin.no/kommentarer/handel-for-utvikling/>
- 257 OECD, *Measuring Distance to the SDG Targets*, 2017, s. 51.
- 258 Regjeringen, *Handlingsplan 2019–2023 – Mat, mennesker og Miljø*, s. 17, https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/dokumenter/planer/planer-matsystemer-i-norge_norsk_web-versjon190919.pdf
- 259 Regjeringen, *Handlingsplan 2019–2023 – Mat, mennesker og Miljø*, s. 36, https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/dokumenter/planer/planer-matsystemer-i-norge_norsk_web-versjon190919.pdf
- 260 Kirkens Nødhjelp, *På Bunnen, Utenfor og På vei opp – Globale utviklingsinteressers rolle i norsk handelspolitikk*, 2015, s. 21.

- 261 Regjeringen, 2018, https://www.regjeringen.no/no/tema/utenrikssaker/fn/sp_svar_1325/id2365104/#en
- 262 Denis Mukwege, 2018, *Nobels fredspris-forelesning*, <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2018/mukwege/55721-denis-mukwege-nobel-lecture-2/>
- 263 UNFPA, 2002, *The Impact of Conflict on Women and Girls*, https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/impact_conflict_women.pdf
- 264 UNOCHA, *Global Humanitarian Overview 2019*, <https://www.unocha.org/sites/unocha/files/GH02019.pdf>
- 265 UNFPA, 2002, *The Impact of Conflict on Women and Girls*, https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/impact_conflict_women.pdf
- 266 Sikkerhetsresolusjon 1325 har 4 grunnpilarer: (1) *Participation*, (2) *protection*, (3) *prevention* og (4) *relief and recovery*. Se for eksempel SIDA 2015 for en oversikt, <https://www.sida.se/contentassets/3a820dbd152f4fca98bacde8a8101e15/women-peace-and-security.pdf>
- 267 Regjeringen, 2019, *Handlingsplan for kvinner, fred og sikkerhet (2019-2022)*, https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/dokumenter/planer/handlingsplan_kfs2019.pdf
- 268 Regjeringen, 2016, *Sikkerhetspolitikk*, <https://www.regjeringen.no/no/tema/utenrikssaker/sikkerhetspolitikk/sikkerhetspolitikk/id86753/>
- 269 *Meld. St. 24 (2016–2017) Felles ansvar for felles fremtid — Bærekraftsmålene og norsk utviklingspolitikk*, s. 7.
- 270 *Meld. St. 36 (2016–2017) Veivalg i norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk*, s. 36.
- 271 Regjeringen, *handlingsplan for kvinner, fred og sikkerhet (2019-2022)*, s. 7, https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/dokumenter/planer/handlingsplan_kfs2019.pdf
- 272 Se for eksempel *Meld. St. 36 (2016–2017) Veivalg i norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk*, *Meld. St. 24 (2016–2017) Felles ansvar for felles fremtid — Bærekraftsmålene og norsk utviklingspolitikk*, *Meld. St. 10 (2014–2015) Muligheter for alle – menneskerettighetene som mål og middel i utenriks- og utviklingspolitikken* Kjønnsperspektiver framkommer også i *Meld. St. 25 (2013-2014) Utdanning for utvikling* og *Meld. St. 35 (2014-2015) Sammen om jobben – Næringsutvikling innenfor utviklingssamarbeid*.
- 273 Regjeringen, *Handlingsplanen (Frihet, makt og muligheter) for kvinners rettigheter og likestilling i utenriks- og utviklingspolitikken (2016-2020)*, https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/vedlegg/fn/kvinner_handlingsplan.pdf; *Likestillingsspolitisk redegjørelse 2018*, <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/likestillingspolitisk-redegjorelse-2018/id2601784/>
- 274 Norad, 2019, <https://norad.no/tema/menneskerettigheter/kvinner-og-likestilling/like/>
- 275 Regjeringen, *Strategi for norsk humanitærpolitikk*, https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/dokumenter/hum/hum_strategi.pdf
- 276 Regjeringen, *handlingsplan for kvinner, fred og sikkerhet (2019-2022)*.
- 277 Regjeringen, *Strategi for norsk humanitærpolitikk*, s. 20, https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/dokumenter/hum/hum_strategi.pdf
- 278 *Meld. St. 27 (2018 –2019) Norges rolle og interesser i multilateralt samarbeid*, s. 41.
- 279 *Granavolden-plattformen*, s. 105, 16.
- 280 Regjeringen, 2012, https://www.regjeringen.no/no/tema/utenrikssaker/utviklingssamarbeid/innsiktsmappe/kvinner_likesstilling/1325/id560774/
- 281 Bærekraftsmål 5.3: «Avskaffe all skadelig praksis, for eksempel barneekteskap, tidlige ekteskap og tvangsekteskap samt kvinnelig omskjæring».
- 282 Regjeringen, *Strategien mot skadelige skikker 2019-2023*, https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/skadelige_skikker/id2673335/#del1
- 283 *Prop. 1 S (2019 –2020) Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak)*, UD, s.183.
- 284 *Ibid.*
- 285 Regjeringen, *handlingsplan for kvinner, fred og sikkerhet (2019-2022)*, s. 11.
- 286 Norad, *Likestilling for Utvikling*, <https://norad.no/tema/menneskerettigheter/kvinner-og-likestilling/like/>
- 287 Kirkens Nødhjelp, *Hva er kjønnsbasert vold?*, <https://www.kirkensnodhjelp.no/gi-stotte/skriv-under-pa-opprop/vinne-overvolden/hva-er-kjonnsbasert-vold/>
- 288 Se *Arms Trade Treaty (ATT)*, <https://www.un.org/disarmament/convarms/arms-trade-treaty-2/>
- 289 Small Arms Survey, <http://www.smallarmssurvey.org/armed-violence.html>
- 290 *Meld. St. 26 (2018 –2019) Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2018, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid*, s. 9, <https://www.regjeringen.no/contentassets/a87f85b91cbb4d7da88b1b153e25605c/no/pdfs/stm201820190026000dddpdfs.pdf>
- 291 *Meld. St. 26 (2018 –2019) Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2018, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid*
- 292 *Meld. St. 24 (2016-2017) Felles Ansvar for Felles Framtid: Bærekraftsmålene og norsk utviklingspolitikk*, s. 62.

- 293 Se definisjoner vedlagt *Meld. St. 26 (2018–2019) Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2018, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid*.
- 294 Regjeringen, 2018, <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/eksport-saudi-arabia/id2618605/>
- 295 Regjeringen, 1992, *Eksportkontroll Retningslinjer*, https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/vedlegg/eksportkontroll/eksportkontroll_retningslinjer190506.pdf
- 296 Regjeringen, 1992, *Eksportkontroll Retningslinjer*, https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/vedlegg/eksportkontroll/eksportkontroll_retningslinjer190506.pdf
- 297 Se *Meld. St. 26 (2018–2019) Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2018, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid* og *Innst. 55 S (2019–2020) Innstilling til Stortinget fra utenriks- og forsvarskomiteen* <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/stortinget/2019-2020/inns-201920-055s.pdf>
- 298 *Granavolden-plattformen*, s. 107.
- 299 For kritikk av eksporten, se kronikk i NRK Ytring, 2019, [https://www.nrk.no/ytring/stans-norsk-vapeneksport-1.14557260:Prop. 1 S \(2019–2020\) Proposisjon til Stortinget \(forslag til stortingsvedtak\)](https://www.nrk.no/ytring/stans-norsk-vapeneksport-1.14557260:Prop.1S(2019-2020)Proposisjon_til_Stortinget_(forslag_til_stortingsvedtak)_DU_s.84), DU, s. 84.
- 300 *Meld. St. 26 (2018–2019) Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2018, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid*, s. 38.
- 301 *Innst. 55 S (2019–2020) Innstilling til Stortinget fra utenriks- og forsvarskomiteen*, s. 4, <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/stortinget/2019-2020/inns-201920-055s.pdf>
- 302 NIM, 2018, https://www.nhri.no/2018/nim-kritisk-til-tolkningen-av-regelverk-for-vapeneksport/?fbclid=IwAR3-7MHsTwo-biAxinhqUG0faQ2odr29jLqtwEooSPQTBvxt-p9v_W4dvsqM
- 303 *Meld. St. 19 (2017–2018) Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2017, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid*.
- 304 NIM, *Høringsinnspill 2018*, [nhri.no/wp-content/uploads/2018/11/Våpeneksport-3-nov-2018.pdf](https://www.nhri.no/wp-content/uploads/2018/11/Vapeneksport-3-nov-2018.pdf)
- 305 *Meld. St. 19 (2017–2018) Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2017, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid*, s.16.
- 306 NIM, *Høringsinnspill 2018*, [nhri.no/wp-content/uploads/2018/11/Våpeneksport-3-nov-2018.pdf](https://www.nhri.no/wp-content/uploads/2018/11/Vapeneksport-3-nov-2018.pdf)
- 307 *Meld. St. 26 (2018–2019) Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2018, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid*, s. 25.
- 308 Brev til Utenriksministeren, *Forslag om å sette ned et offentlig utvalg for å gjennomgå norsk eksportregelverk og -kontroll*, datert 17. oktober 2019, signert av Redd Barna, Amnesty, Norsk Folkehjelp, Kirkens Nødhjelp, Changemaker og Fellesutvalget for Palestina.

REDDE LIV OG KREVE RETTFERDIGHET

Kirkens Nødhjelp arbeider for å redde liv og kreve rettferdighet. Vårt arbeid utføres uten betingelser eller intensjon om å endre menneskers religiøse tilhørighet.

Kirkens Nødhjelp er medlem av ACT Alliance, en av verdens største humanitære koalisjoner. Sammen arbeider vi over hele verden for å skape positive og bærekraftige endringer.

www.kirkensnodhjelp.no

E-post: nca-oslo@nca.no

Telefon: +47 22 09 27 00 Fax: +47 22 09 27 20

Gateadresse: Bernhard Getz' gate 3, 0165 Oslo, Norway

Postadresse: Postboks 7100, St. Olavs plass, 0130 Oslo, Norway

Kontonr.: 1594 22 87248



KIRKENS NØDHJELP
actalliance